

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MAARİF VEKÂLETİ İHSAİYAT MECMUASINA GÖRE
TRABZON'DAKİ EĞİTİM KURUMLARI (1923-1926)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAGİHAN GENÇ

TEZ DANIŐMANI
PROF. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2025

10762837

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MAARİF VEKÂLETİ İHSAİYAT MECMUASINA GÖRE
TRABZON'DAKİ EĞİTİM KURUMLARI (1923-1926)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAGİHAN GENÇ

TEZ DANIŐMANI
PROF. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2025

10762837

BEYAN

Çalışmak üzere seçtiğim “Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuasına Göre Trabzon’daki Eğitim Kurumları (1923-1926)” adlı yüksek lisans tezimin hazırlık ve yazım sürecinde, bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarına ait eserlerden yararlandığım kısımlarda bu eserlere atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, verdiğim bilgilerin doğruluğunu, tez çalışmamın herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edilmesi durumunda oluşabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	Destek alınmamıştır.
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Öğrenci Adı ve Soyadı

Nagihan GENÇ

Tarih

...../...../2025

İmza

ÖNSÖZ

Eğitim, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren varlığını sürdüren bir olgudur. İnsanlar, var oldukları andan itibaren bir öğrenme ve gelişim sürecine tabi olmuştur. Bu durum, eğitimin toplumların vazgeçilmez bir unsuru haline gelmesini sağlamış ve bu konuda araştırmalar süregelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde eğitimle ilgili gelişmeler, devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş ve değişim göstermiştir. Eğitim verilerine ulaşmamıza imkân tanıyan ilk kaynaklar arasında, Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından tutulan mecmualar yer almaktadır. Bu mecmualar, eğitimdeki gelişmeleri takip etme açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle çalışma konuma ana kaynak teşkil eden ihşaiyat mecmuası, eğitimle ilgili öğrenci sayısı, öğretmen sayısı ve okul sayısı gibi istatistikî verileri sunarak, dönemin eğitim politikalarını ve uygulamalarını anlamak açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Söz konusu mecmua, eğitimin bölgesel yansımalarını tespit edebilme noktasında da büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma kapsamında ele alınan Trabzon ili, İhşaiyat Mecmuası verileri aracılığıyla bölgesel anlamda eğitimin durumu ve gelişimini inceleme fırsatı sunmuştur. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in gerçekleştirdiği sefer sonucunda Osmanlı topraklarına katılan ve Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle birlikte Osmanlı'nın önemli şehirlerinden biri haline gelen Trabzon, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte eğitimin yeniden yapılandırılması sürecine hızla ayak uydurmuştur. Osmanlı Devleti, Batı karşısında geri kaldığını fark ettiğinde yenileşme faaliyetlerine öncelikle askeri alanda başlamış, ancak zamanla bu çabaların yetersiz kaldığı anlaşılmış ve eğitim alanında da reform ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç, Cumhuriyet döneminde daha köklü ve kalıcı bir biçimde ele alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Trabzon da bu süreçte eğitimin yenileşme faaliyetlerini yakından takip etmiş ve bu doğrultuda önemli adımlar atmıştır.

Çalışma sürecinde karşılaşılan başlıca zorluklar; eğitimle ilgili verilerin zamanla değişiklik göstermesi, eğitim politikalarının dönemselsel olarak farklılık arz etmesi, kaynaklara ulaşımında yaşanan kısıtlılıklar ve bölgesel araştırma imkanlarının sınırlı oluşudur. Her ne kadar eğitim politikaları dönemselsel olarak farklılık gösterse de Cumhuriyet ile birlikte gerçekleştirilen reformlar, geçici değil; uzun vadeli, kalıcı ve köklü değişimleri hedefleyen bir nitelik kazanmıştır.

Eğitim tarihi alanındaki çalışmalar sınırlı olup, araştırmaya oldukça açık bir alandır. Bu alana yönelmemin temel nedeni, eğitim tarihi literatürüne katkı sunmak ve aynı zamanda memleketim olan Trabzon'u özel olarak ele alma isteğimidir. Çalışmamın şekillenme sürecinde, üniversitemiz hocalarından Prof. Dr. Mustafa Serhan Yücel'in eğitim tarihi alanındaki

alışmaları ile özellikle İhsaiyat Mecmuası zerine yaptığı kıymetli araştırmalar ilham kaynağı ve yol gösterici olmuştur. Bu alışma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimin Trabzon'daki yansımalarını ele almakta; 1923-1926 yılları arasındaki gelişmeleri, İhsaiyat Mecmuası verileri aracılığıyla ortaya koymaktadır. Cumhuriyet'in henüz yeni ilan edildiği ve savaşlar ile ekonomik zorlukların gölgesinde geçen ilk yıllarda eğitimde yaşanan gelişmeler sınırlı kalmış olsa da bu dönem ihsaiyat mecmuası verileri kapsamında titizlikle incelenerek doğru bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın, ilerleyen yıllarda yapılacak araştırmalara temel oluşturması ve Cumhuriyet'in eğitim politikalarının daha etkili uygulandığı ilerleyen dönemlerinin, kapsamlı biçimde incelenmesine katkı sunması amaçlanmaktadır.

Teze katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Taner Bilgin'e, Tez savunma jürisinin kıymetli hocalarına, başta annem olmak üzere süreç boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili ailem ve yakın çevreme teşekkür ederim.

Nagihan Genç

2025

ÖZET

MAARİF VEKÂLETİ İHSAYAT MECMUASINA GÖRE TRABZON'DAKİ EĞİTİM KURUMLARI (1923-1926)

Eğitimin tarihi en az tarih kadar eskidir. Bu bakımdan toplumlar var olduklarından beri eğitime tabidirler. Osmanlı İmparatorluğu da belli bir eğitim tarihine ve yöntemine sahip bir devlettir. Eğitimsel gelişmeler; devletin ekonomik, askeri ve idari ihtiyaçları doğrultusunda yapılmaya başlanmıştır. Modernleşme sürecinde var olan eğitim daha sistemli ve kapsamlı bir hale gelmiştir. Eğitimle ilgili veriler, başta Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından toplanan mecmualarla kayda alınmıştır. Bu mecmualar, eğitimdeki reformların ve gelişmelerin izini sürmek amacıyla oldukça önemli belgeler sunmuştur. Eğitimdeki gelişme ve yenileşme faaliyetlerini, okul sayılarındaki artışı, öğrenci mevcudu, öğretmen sayıları ve diğer eğitim unsurlarını belgeleyen İhsaiyat Mecmuası, eğitim tarihi açısından önemli belgelerden biridir. Bu eğitim politikalarının, bölgedeki yansımalarını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte medreseler kapatılmış, eğitim de birlik sağlanarak, tüm eğitim kurumları Maarif Vekâleti'nin denetimi altına alınmış ve böylece Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. Trabzon'da bu kanunun etkisiyle eğitim kurumlarının yapısı değişmiş, ilkokul ve ortaokulların sayısı Cumhuriyet'in eğitim politikalarına göre artış göstermeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, eğitim alanında köklü değişimlerin yaşandığı kritik bir dönem olup Osmanlı Devleti'nden devralınan eğitim sisteminin modernleştirilmesi ve eğitimin her kademesinde reformlar gerçekleştirilmesi hedeflenerek bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı döneminden kalma eğitim müfredatı, Cumhuriyet'in eğitim anlayışına uygun şekilde yeniden düzenlenmiş, modern gereksinimler göz önünde bulundurularak, bilimsel temellere dayalı ders içerikleri oluşturulmuştur. Trabzon'da bu dönemde kız öğrencilere yönelik okulların sayısında artış olduğu ve kadın öğretmen istihdamının teşvik edildiği görülmektedir. Eğitim alanında gerçekleştirilen bu gelişmeler, sadece Trabzon şehri özelinde değil tüm Türkiye'nin eğitim sistemi bağlamında temel taşları oluşturmuş ve dönemin çağdaşlaşma hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu çalışma, Türk Eğitim Tarihi özelinde Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitim reformlarının Trabzon'daki yansımalarını ele almaktadır. 1923-1926 yılları arasında Trabzon şehrindeki sosyal ve kültürel yapı göz önünde bulundurularak, İhsaiyat Mecmuası verilerine göre, eğitimdeki gelişmelerin analiz edilmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, İhsaiyat, Trabzon.

ABSTRACT

EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN TRABZON ACCORDING TO THE JOURNAL OF EDUCATIONAL STATISTICS OF THE MINISTRY OF EDUCATION (1923-1926)

The history of education is at least as old as history itself. Present-day societies have been subject to education since the beginning of time. The Ottoman Empire was a state with a specific educational process and methodology. Educational developments began to be implemented in economic, military, and administrative systems. The modernization process made existing education more systematic and comprehensive. Data on education was recorded primarily in journals published by the Ministry of National Education. These journals provided crucial documentation for tracing reforms and developments in education. The *İhsaiyat* Journal, which documents developments and innovations in education, the increase in the number of schools, student enrollment, teacher training, and other training programs, is a significant document in the history of education. We believe that the impact of these educational policies on the regions will be significant. In 1924, the Ministry of National Education consolidated its structure. In Trabzon, this law changed the structure of general education policies, and the number of primary and secondary schools began to increase in line with the Republic's educational policies. The founding of the Republic of Turkey was a critical period of radical changes in education. Efforts were undertaken to modernize the educational system inherited from the Ottoman Empire and implement reforms at all levels of education. The Ottoman-era curriculum could be revamped to align with the Republic's educational approach, and course content was based on standard foundations, taking into account modern standards. In Trabzon, there was an increase in the proportion of girls enrolled in schools during this period, and the employment of female teachers was encouraged. These educational developments established fundamental patterns not only in Trabzon but throughout Turkey, playing a critical role in the continuation of modernization in the past. This study examines the impact of educational reforms in Trabzon during the early years of the Republic, with a specific focus on Turkish Education History. The social and cultural structure of Trabzon between 1923 and 1926 is considered, and educational developments are analyzed according to the *İhsaiyat* Magazine systems.

Keywords: Education, *İhsaiyat*, Trabzon.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI

1. Klasik Dönemde Osmanlılarda Geleneksel Eğitim.....	4
1. 1. Medreseler.....	4
1. 2. Sıbyan Mektepleri.....	6
1. 3. Enderun Mektebi.....	7
2. Tanzimat Dönemi'nden Önce Eğitim.....	9
2. 1. Hendesehane.....	9
2. 2. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun.....	10
2. 3. Mühendishane-i Berr-i Hümayun.....	11
2. 4. Mekteb-i Tıbbiye.....	12
2. 5. Mekteb-i Harbiye.....	14
3. Tanzimat Dönemi'nde Eğitim (1839-1876).....	16
3. 1. İbtidailer.....	19
3. 2. Rüşdiyeler.....	21
3. 3. İdadiler.....	21
3. 4. Meslek Okulları.....	24
3. 5. Darülfünun.....	25
3. 6. Azınlık ve Yabancı Okulları.....	27
4. I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi'nde Eğitim (1876-1908).....	29
5. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (1908-1918).....	30

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI

1. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Eğitim (1919-1922)	33
2. Maarif Kongresi (1921).....	36
3. Atatürk'ün Eğitime Bakış Açısı	39
4. I. Misak-ı Maarif Genelgesi	42
5. I. Heyet-i İlmiye	44
6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924).....	45
7. II. Heyet-i İlmiye.....	47
8. III. Heyet-i İlmiye	48
9. Maarif Teşkilatı'na Dair Kanun (1926)	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MAARİF VEKÂLETİ İHSAİYAT MECMUASINA GÖRE
TRABZON'DAKİ EĞİTİM KURUMLARI (1923-1926)

1. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecmasına Göre Trabzon'da Eğitim Kurumları	56
1. 1. Tam Devreli Erkek Lisesi (Talebe, Memur ve Muallimler).....	56
1. 2. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Talebe, Memur ve Muallimler).....	59
1. 3. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi	63
1. 3. 1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi.....	65
1. 4. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler.....	66
1. 5. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları.....	68
1. 5. 1. Tahsili Terk Edenler	69
1. 5. 2. Umumi İmtihanların Neticesi	70
1. 6. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)	71
1. 6. 1. Muallimlerin Menşeleri	72
1. 6. 2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları.....	73
1. 6. 3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler	74
1. 6. 4. Hademeler.....	75
1. 7. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında	76

1. 7. 1. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde	77
1. 8. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında)	78
1.8. 1. Ecnebi ve Cemaat Mekteplerinde, Leyli İbtidailerle Darüleytamlarda .	79
1. 9. Darüleytam Talebe Sayıları	81
1. 10. Münteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler	82
2. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecumasına Göre Canik'te Eğitim Kurumları.....	84
2. 1. Bir Devreli Erkek Liseleri (Talebe, Memur ve Muallimler)	84
2. 2. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi.....	85
2. 2. 1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi.....	86
2. 3. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler.....	87
2. 4. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları	88
2. 4. 1. Tahsili Terk Edenler	89
2. 4. 2. Umumi İmtihanların Neticesi	90
2. 5. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)	91
2. 5. 1. Muallimlerin Menşeleri	92
2. 5. 2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları.....	93
2. 5. 3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler	94
2. 5. 4. Hademeler.....	95
2. 6. Ana Mektepler	96
2. 6. 1. Sayıları, Muallimleri, Maaşları, Yaşları ve Hademeler.....	98
2. 7. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında	100
2. 7. 1. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde	102
2. 8. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında)	103
2. 9. Münteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler	104
3. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecumasına Göre Gümüşhane'de Eğitim Kurumları ...	105
3. 1. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi	105
3. 1. 1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi.....	106

3. 2. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler.....	107
3. 3. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları.....	108
3. 3. 1. Tahsili Terk Edenler	109
3. 3. 2. Umumi İmtihanların Neticesi	110
3. 4. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)	111
3. 4. 1. Muallimlerin Menşeleri	112
3. 4. 2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları.....	113
3. 4. 3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler	114
3. 4. 4. Hademeler.....	115
3. 5. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında	116
4. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecumasına Göre Lazistan'da Eğitim Kurumları.....	118
4. 1. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi.....	118
4. 1. 1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi.....	119
4. 2. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler.....	120
4. 3. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları.....	121
4. 3. 1. Tahsili Terk Edenler	122
4. 3. 2. Umumi İmtihanların Neticesi	123
4. 4. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)	124
4. 4. 1. Muallimlerin Menşeleri	125
4. 4. 2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları.....	126
4. 4. 3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler	127
4. 4. 4. Hademeler.....	128
4. 5. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında	129
4. 5. 1. Kısmi İptidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde	130
5. 1924-1925 / 1340-1341 İhsaiyat Mecmuası'na Göre Trabzon'da Eğitim Kurumları.....	131
5. 1. Maarif İdareleri.....	131
5. 2. Orta Mektepler.....	132
5. 3. Erkek Liseleri Talebe Muallimi.....	133
5. 4. Ecnebi Liselerine Devam Edenler	134
5. 5. Kız Orta ve Meslek Mektepleri	135
5. 6. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Talebesi ve Muallimleri	136

5. 7. Erkek ve Kız Öksüz Yurtları	137
5. 8. Öksüz Yurtları Memureyni.....	138
5. 9. Öksüz Yurtları Maaşları	138
5. 10. İmtihan Neticeleri	139
5. 11. Kız Orta Mektepler İmtihan-1 Umumi Neticeleri	141
5. 12. Erkek ve Kız Liselerinin Bina İstatistiki	142
5. 13. Erkek ve Kız Orta Mektepleriyle Sanayi Mekteplerinin Bina İstatistik Cetveli.....	143
5. 14. Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Bina İstatistiği	144
5. 15. İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları ve İmtihan Neticeleri.....	145
5. 16. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları Sene İçinde Tahsili Terk Edenler	146
5. 17. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri	147
5. 18. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri, Umumi İmtihanların Neticesi	148
5. 19. 1340-1341 Ders Senesinde Vilayetlerle Mülhakatında Bulunan İlk Mektepler ve Talebe Adedi	149
5. 20. Umum İmtihanlar	151
5. 21. Binanın İrsafı	152
5. 22. Mekteplerin Sınıflara Göre İktisamı.....	153
5. 23. Mekteplerin Dershanelere Göre İktisamı	154
6. 1925-1926 / 1341-1342 İhsaiyat Mecmuası'na Göre Trabzon'da Eğitim Kurumları.....	155
6. 1. Maarif İdareleri.....	155
6. 2. Erkek ve Kız Liseleri Memur ve Muallim Sayıları	156
6. 3. İdare Heyetinin Menşeleri	158
6. 4. Muallimlerin Menşeleri	159
6. 5. Bina Vaziyeti	160
6. 6. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları).....	161
6. 7. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri).....	162
6. 8. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri).....	163
6. 9. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Binanın Vaziyeti)	164
6. 10. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Talebe Vaziyeti)	165
6. 11. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları)	166

6. 12. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri)	167
6. 13. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri)	168
6. 14. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Bina Vaziyeti)	169
6. 15. Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Talebe Vaziyeti	171
6. 16. Kız ve Erkek Şehir Yatı Mekteplerinin Memur ve Muallim Vaziyeti ve Mesarifi.....	172
6. 17. Şehir Yatı Mekteplerinin Umum İmtihan ve İkmal Neticeleri.....	173
6. 18. Şehir Yatı Mekteplerinin Bina Vaziyeti	174
6. 19. İlk Mekteplerin Muallim Vaziyeti.....	175
6. 20. İlk Mekteplerin Talebe Vaziyeti.....	177
6. 21. Umum İmtihan Veyahut Yoklama Neticeleri.....	178
6. 22. Ana Mektepler Hakkında Umum Malumat	179
6. 23. Halk Dershaneleri Adedi İle Bunlara Müdavim Kız ve Erkek Talebe Miktarı.	181
SONUÇ	182
KAYNAKÇA	188

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1. Tam Devreli Liseler (Talebeler, 1923-1924 Trabzon)	56
Tablo 3.2. Tam Devreli Liseler (Memur ve Muallimler, 1923-1924 Trabzon).....	58
Tablo 3.3. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Talebeler, 1923-1924 Trabzon).....	59
Tablo 3.4. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Memur ve Muallimler, 1923-1924 Trabzon)	61
Tablo 3.5. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Trabzon)	63
Tablo 3.6. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Trabzon)	65
Tablo 3.7. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Evsafı, 1923- 1924 Trabzon)	66
Tablo 3.8. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Sıhhi Olup Olmadığı, 1923-1924 Trabzon).....	67
Tablo 3.9. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Trabzon)	68
Tablo 3.10. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Trabzon)	69
Tablo 3.11. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Trabzon)	70
Tablo 3.12. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Trabzon)	71
Tablo 3.13. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Trabzon)	72
Tablo 3.14. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Trabzon).....	73
Tablo 3.15. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924 Trabzon).....	74
Tablo 3.16. Hademeler (1923-1924 Trabzon)	75
Tablo 3.17. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Trabzon)	76
Tablo 3.18. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde (1923-1924 Trabzon).....	77
Tablo 3.19. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında, 1923-1924 Trabzon)	78
Tablo 3.20. Ecnebi ve Cemaat Mekteplerinde, Leyli İbtidailerle Darüleytamlarda (1923-1924 Trabzon)	79
Tablo 3.21. Resmi ve Umumi Mekteplerle, Orta Tahsilin İlk Kısımlarında (1923-1924 Trabzon)	79
Tablo 3.22. Darüleytam Talebe Sayıları (1923-1924 Trabzon)	81

Tablo 3.23. Munteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler (1923-1924 Trabzon)	82
Tablo 3.24. Bir Devreli Erkek Liseleri (Talebe, Memur ve Muallimler, 1923-1924 Canik) ..	84
Tablo 3.25. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Canik)	85
Tablo 3.26. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Canik).....	86
Tablo 3.27. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Evsafı, 1923-1924 Canik)	87
Tablo 3.28. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Sıhhi Olup Olmadığı, 1923-1924 Canik).....	87
Tablo 3.29. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Canik)	88
Tablo 3.30. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Canik)	89
Tablo 3.31. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Canik)	90
Tablo 3.32. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924Canik)	91
Tablo 3.33. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Canik)	92
Tablo 3.34. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Canik).....	93
Tablo 3.35. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924Canik)	94
Tablo 3.36. Hademeler (1923-1924 Canik)	95
Tablo 3.37. Ana Mektepler (1923-1924 Canik)	96
Tablo 3.38. Sayıları, Muallimleri, Maaşları, Yaşları ve Hademeler (1923-1924 Canik).....	98
Tablo 3.39. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Canik)	100
Tablo 3.40. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde (1923-1924 Canik)	102
Tablo 3.41. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında, 1923-1924 Canik)	103
Tablo 3.42. Munteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler (1923-1924 Canik)	104
Tablo 3.43. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Gümüşhane)...	105
Tablo 3.44. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Gümüşhane)	106
Tablo 3.45. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (1923-1924 Gümüşhane)	107
Tablo 3.46. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Gümüşhane)	108
Tablo 3.47. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Gümüşhane).....	109
Tablo 3.48. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Gümüşhane)	110

Tablo 3.49. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Gümüşhane)	111
.....	
Tablo 3.50. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Gümüşhane)	112
Tablo 3.51. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Gümüşhane)	113
Tablo 3.52. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924 Gümüşhane)	114
Tablo 3.53. Hademeler (1923-1924 Gümüşhane)	115
Tablo 3.54. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Gümüşhane)	116
Tablo 3.55. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Lazistan)	118
Tablo 3.56. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Lazistan)	119
Tablo 3.57. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (1923-1924 Lazistan)	120
.....	
Tablo 3.58. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Lazistan)	121
Tablo 3.59. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Lazistan)	122
Tablo 3.60. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Lazistan)	123
Tablo 3.61. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Lazistan)	124
.....	
Tablo 3.62. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Lazistan)	125
Tablo 3.63. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Lazistan)	126
Tablo 3.64. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924 Lazistan)	127
Tablo 3.65. Hademeler (1923-1924 Lazistan)	128
Tablo 3.66. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Lazistan)	129
Tablo 3.67. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde (1923-1924 Lazistan)	130
Tablo 3.68. Maarif İdareleri (1924-1925 Trabzon)	131
Tablo 3.69. Orta Mektepler (1924-1925 Trabzon)	132
Tablo 3.70. Erkek Liseleri Talebe Muallimi (1924-1925 Trabzon)	133
Tablo 3.71. Ecnebi Liselerine Devam Edenler (1924-1925 Trabzon)	134
Tablo 3.72. Kız Orta ve Meslek Mektepleri (1924-1925 Trabzon)	135
Tablo 3.73. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Talebesi ve Muallimleri (1924-1925 Trabzon)	136
.....	
Tablo 3.74. Erkek ve Kız Öksüz Yurtları (1924-1925 Trabzon)	137
Tablo 3.75. Öksüz Yurtları Memureyni (1924-1925 Trabzon)	138

Tablo 3.76. Öksüz Yurtları Maaşları (1924-1925 Trabzon).....	138
Tablo 3.77. İmtihan Neticeleri (1924-1925 Trabzon)	139
Tablo 3.78. İmtihan Neticeleri (İkmal, 1924-1925 Trabzon)	140
Tablo 3.79. Kız Orta Mektepler İmtihan-ı Umumi Neticeleri (1924-1925 Trabzon)	141
Tablo 3.80. Erkek ve Kız Liselerinin Bina İstatistiki (1924-1925 Trabzon)	142
Tablo 3.81. Erkek ve Kız Orta Mektepleriyle Sanayi Mekteplerinin Bina İstatistik Cetveli (1924-1925 Trabzon).....	143
Tablo 3.82. Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Bina İstatistiği (1924-1925 Trabzon).....	144
Tablo 3.83. İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları ve İmtihan Neticeleri (1924-1925 Trabzon)	145
Tablo 3.84. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları Sene İçinde Tahsili Terk Edenler (1924-1925 Trabzon)	146
Tablo 3.85. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri (1924-1925 Trabzon).....	147
Tablo 3.86. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri, Umumi İmtihanların Neticesi (1924-1925 Trabzon)	148
Tablo 3.87. 1340-1341 Ders Senesinde Vilayetlerle Mülhakatında Bulunan İlk Mektepler ve Talebe Adedi (1924-1925 Trabzon)	149
Tablo 3.88. Umum İmtihanlar (1924-1925 Trabzon)	151
Tablo 3.89. Binanın İrsafı (1924-1925 Trabzon)	152
Tablo 3.90. Mekteplerin Sınıflara Göre İktisamı (1924-1925 Trabzon)	153
Tablo 3.91. Mekteplerin Dershanelere Göre İktisamı (1924-1925 Trabzon)	154
Tablo 3.92. Maarif İdareleri (1925-1926 Trabzon)	155
Tablo 3.93. Erkek ve Kız Liseleri Memur ve Muallim Sayıları (1925-1926 Trabzon)	156
Tablo 3.94. İdare Heyetinin Menşeleri (1925-1926 Trabzon).....	158
Tablo 3.95. Muallimlerin Menşeleri (1925-1926 Trabzon)	159
Tablo 3.96. Bina Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)	160
Tablo 3.97. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları, 1925-1926 Trabzon)	161
Tablo 3.98. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)	162
Tablo 3.99. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon).	163
Tablo 3.100. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Binanın Vaziyeti, 1925-1926 Trabzon).....	164
Tablo 3.101. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Talebe Vaziyeti, 1925-1926 Trabzon)	165

Tablo 3.102. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları, 1925-1926 Trabzon)	166
Tablo 3.103. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)	167
Tablo 3.104. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)	168
Tablo 3.105. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Bina Vaziyeti, 1925-1926 Trabzon)	169
Tablo 3.106. Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Talebe Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)	171
Tablo 3.107. Kız ve Erkek Şehir Yatı Mekteplerinin Memur ve Muallim Vaziyeti ve Mesarifi (1925-1926 Trabzon)	172
Tablo 3.108. Şehir Yatı Mekteplerinin Umum İmtihan ve İkmal Neticeleri (1925-1926 Trabzon)	173
Tablo 3.109. Şehir Yatı Mekteplerinin Bina Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)	174
Tablo 3.110. İlk Mekteplerin Muallim Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)	175
Tablo 3.111. İlk Mekteplerin Talebe Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)	177
Tablo 3.112. Umum İmtihan Veyahut Yoklama Neticeleri (1925-1926 Trabzon).....	178
Tablo 3.113. Ana Mektepler Hakkında Umum Malumat (Talebe Sayıları, 1925-1926 Trabzon)	179
Tablo 3.114. Ana Mektepler Hakkında Umum Malumat (Bina Evsafi, 1925-1926 Trabzon)	179
Tablo 3.115. Halk Dershaneleri Adedi İle Bunlara Müdavim Kız ve Erkek Talebe Miktarı (1925-1926 Trabzon).....	180

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
ATASE.	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
B.	: Belge
BOA.	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
BOA. DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Şifre
G.	: Gömlek
K.	: Kutu
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
TİTE.	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

GİRİŞ

Eğitimin¹ tarihi en az insanlık tarihi kadar eskidir. Kısaca eğitim;² insanların toplumda yerini almaları için gerekli bilgi ve beceriyi kazanmalarına, ayrıca kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde ve okul dışında doğrudan veya dolaylı şekilde yardım etme veya terbiye şeklinde tanımlanmaktadır. Türklerin eğitim tarihi de diğer milletler gibi uzun bir dönemi kapsamaktadır. Türkler; Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde eğitim ve eğitim kurumları birtakım gelişmeler yaşamıştır³.

İ. Ö. 3. yüzyıldan itibaren kendileri hakkında daha önceki yüzyıllara göre daha ayrıntılı bilgiler bulabildiğimiz Hunlar dönemindeki (İ. Ö. 209 - İ. S. 216) eğitim, onların yaşayış biçimlerine göre şekillenmiştir. Coğrafi nedenlerle bozkır kültürüne sahip olan Hunlar yerleşik bir yaşam biçimine sahip değillerdi. Komşuları ile olan mücadeleler sonucunda Hunlarda savaş eğitimi öne çıkmaktaydı. Toplum, bir tür sözlü yasa diyebileceğimiz töre vasıtasıyla kendi kurallarını belirler ve savaş eğitimi de töreye göre şekillenirdi. Korunma amaçlı olarak Hunların yaşadığı Orta Asya'nın elverişsiz coğrafi nedenleri ve savaşlar nedeniyle Hun çocuklarının güçlü ve iyi eğitilmiş olmalarına önem verilirdi. Ata binme, ok kullanma, ava çıkma gibi aktiviteler savaşa hazırlık amaçlı Hun babaların çocuklarına öğrettiği başlıca becerilerdi. Hun çocukları bu becerileri kazandığı zaman çocuklar tebrik edilir ve törenler düzenlenirdi. Hunlarda savaş eğitiminin yanı sıra doğal olarak gelişen mesleki eğitim bilgisi de öğreniyorlardı. Yaşayış tarzlarının bir sonucu olan hayvancılık son derece önemliydi. Hayvanlardan elde edilen; süt, et, yün ve deri gibi ürünlerin işlenmesi ve korunması ile ilgili beceriler de Hunlar arasında gelişme göstermişti. Doğal olarak; halı, mobilya, madeni eşyalar, giysi ve süs eşyalarında hayvancılığın önemli bir etkisi vardı. Diğer bir eğitim çeşidi dinsel eğitimdi. Şamanlığın güçlü olduğu bilinen bu dönemde Hunlar şamanlardan sağlık ve inanç konularından bilgiler öğreniliyordu. Şamanlık ve Tengri inancı onlar arasında oldukça yaygındı.

¹ Latince “*beslemek*” anlamında “*educare*” ve “*ortaya çıkarmak*” anlamında “*educere*” kelimelerinden türemiştir, Eski Türkçe’de “*igir*” anlamında, bkz. M. Şalgam, M. Bucak & K. Bucak (2023). Selçuklular Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (19). 350.

² Eğitimin farklı farklı tanımları bulunmakla beraber, öğretim kelimesi ile karıştırılmaktadır. Öğretim; teşkilatlı ve düzenli olarak bir öğretim kurumunda öğretmenler tarafından öğrencilere araç gereç kullanarak bilgi aktarılması ve öğretilmesi çalışmalarının tümü olarak kabul edilmektedir, bkz. Y. Akyüz (2014). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2014*. Pegem Akademi, s. 2; M. Şalgam, M. Bucak & K. Bucak, a.g.m. s. 350; S. Ertürk (1972). *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepi Yayınları, s. 127.

³ Türkçe Sözlük (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 761.

Hunlar döneminde kalıcı konutların olmaması nedeniyle bir kurumsallaşma süreci oluşmamış ve eğitim yaşantı şekillerine göre toplum, askeri, dini ve mesleki konularda gelişmişti⁴.

Hunlardan sonra Asya'da 552-745 yılları arasında siyasi varlıklarını sürdürmüş olan Göktürklerin eğitim yapısı genel olarak Hunlara dayanmakla beraber birtakım değişiklikler görülmüştür. Göktürklerin bir alfabeye sahip olması ve yazılı kültüre dair eserler bırakması onların eğitim bakımından daha ileri olduklarını göstermektedir. Yazılı edebiyatın Orhun Kitabeleri ve destanlarla gelişme göstermesi, eğitim hayatları bakımından önemlidir. Sekizinci yüzyılın başlarında günümüzde Moğolistan'da bir müzede sergilenen Orhun Kitabeleri Türklerin ekonomik, kültürel ve sosyal hayatlarıyla önemli bilgiler vermektedir. Yazının kullanılması, kurumsallaşma bakımından önemli olduğu için bu kitabelerin Türk eğitim tarihine katkısı büyüktür. Göktürklerde görülen ekonomik hayatın canlı olmasında yazının ve dolayısıyla eğitimin uygulanmış olduğunu göstermektedir⁵.

Göktürklerin bulunduğu yerde kurulan Uygurlarda (744-840) eğitimin bir vasıtası olan yazı, daha gelişmiş bir durumdaydı. Bu durumda onların yerleşik hayata geçmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Soğd yazısından türetildiği düşünülen Uygurca, Uygur Türklerinin milli diliydi. Uygurlar Uygurca'yı öğretmek için özel okullar kurmuş ve bu dilin yazım kurallarını belirlemişlerdi. Uygurlarda eğitim alanında rütbeleri belirleyen bir bilgeler heyeti vardı. Bu heyet toplumun aydınlanmasına yardımcı oluyordu. Kağıda oldukça aşına olan Uygurlardan günümüze birçok belge kalmıştır. Bu belgelerden anlaşıldığı üzere Uygurlar, hukuk ve anlaşma metinleri konusunda çok ileri bir seviyedeydi. Ayrıca Turfan'daki fresklerden onların eğitim alanında yükseköğretim kurumlarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Diğer örneklerden Uygurlu hocaların öğrencilerine kitap okuduğu ve ders verdiği, öğrencilerin de sınava girdikleri görülmektedir. Ayrıca komşu devletlerdeki yabancı dillerin anlaşılmasında kolaylık olması nedeniyle sözlüklerin ve alfabe karşılaştırma cetvellerinin yazılı olduğu kitaplar bulunmuştur. Bu bakımdan tercüme faaliyetleri son derece gelişmişti. Ayrıca Uygurların eğitim alanında ne ölçüde etkili oldukları; onların Kitan, Nayman ve Moğol hanlarının çocuklarına eğitim vermeleri için hoca olarak seçilmelerinden, hükümdarlara danışmanlık, katiplik, tercümanlık ve idarecilik yapmalarından anlaşılabilir. Matbaanın teşkilatlı bir şekilde icadı ve kullanılması, kütüphanecilik ve dil bakımından var olan etkileri ve komşu ülkelere yaptıkları katkıları bilinmektedir. Uygurların ve başka toplumların kurmuş olduğu Karahanlılardan

⁴ Y. Akyüz, a.g.e. s. 2-10.

⁵ S. Hali & S. Rencüzoğulları (2017). İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 6(17), s. 429-431.

Kaşgarlı Mahmut tarafından 11. yüzyılda yazılan Divânu Lugâti't-Türk'te Türklerin eğitim hayatı, öğretmen-öğrenci ilişkileri, bilim geleneği, bilim dalları ve mesleklerden bahsetmesinden hareketle; Semerkant, Buhara ve Kaşgar gibi şehirlerde örgün eğitim kurumlarının varlığından ve bu gibi büyük Türk şehirlerinin bilim ve kültür merkezleri olduklarına dair bilgiler vardır. Medreselerin gelişmesiyle yine Yusuf Has Hacib, Edip Ahmet Yükneki ve Ahmet Yesevi'nin eserlerinde başta çocuk eğitimi olmak üzere eğitimin nasıl olması gerektiğine dair bilgiler boldur. Farabi'nin ise kendisine ait eğitim görüşleri mevcuttur⁶.

Selçuklular döneminde kendilerinden önceki Türk devletlerinde olduğu gibi bilimsel çalışmalar desteklenmiştir. Selçuklular dönemindeki bilimsel çalışmaların başarısının temeli medreselere dayanmaktadır. Medrese sözcüğü okumak, anlamak, ezberlemek, tekrarlamak anlamına gelen Arapça olarak ders (درس) kökünden türeyen (المدرسة) bir mekan ismidir. Selçuklu medreselerinin öğretmen tabakası müderris, müd, fakih ve mülazımlardan oluşmaktaydı. Öğretmenlerin ve öğrencilerin konaklamaları için medreselerde ayrı bölümleri vardı. Öğretmenlerin maaşı medreseye bağlı vakıflardan sağlanırdı. Selçuklu medreseleri din ve devlet adamı yetiştirmek, mezhep propagandası yapmak, fakir öğrencilerin topluma kazandırmak gibi sebeplere dayanmaktaydı. Selçuklu medreseleri içinde Sultan Alparslan döneminde Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye medreseleri çok önemlidir. Bu medreseler kendisinden önceki medreselerden farklı olarak belli bir müfredata göre eğitim vermiştir. Bu medreselerin günümüzde fakülte bünyesi altında olan alt bölümleri açılmıştır. Din, sosyal ve fen bilimleri alanlarında dersler okutulmuştur. Büyük Selçukluların medreseler konusundaki başarıları Anadolu beylikleri ve Anadolu Selçuklularına miras kalmıştır. Anadolu'daki ilk medrese olan Yağlıbasan Medresesi Selçuklu kökenli bir medresedir. Anadolu Selçukluları da Konya, Sivas, Kayseri gibi illerde önemli medreseler açmışlardır. Bu medreselerde kütüphane çalışmaları artmış, güzel sanatlara ilgi duyulmuştur. Bu medreselerden büyük bilim adamları ortaya çıkmıştır. Mesleki eğitimin gelişmesi ile de ahilik teşkilatı kuvvetlenmiştir⁷.

⁶ Y. Akyüz, a.g.e. s. 24; Y. Yasin (2014). 8-13. Yüzyıllarda Uygurlarda Eğitim. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (4). s. 152, 158.

⁷ M. Şalgam, M. Bucak & K. Bucak, a.g.m. 323, 324; S. Mutçalı (1995). *Arapça- Türkçe Sözlük*. Dağarcık Yayınları, s. 265.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI

1. Klasik Dönemde Osmanlılarda Geleneksel Eğitim

Osmanlı devlet yapılanması içindeki askeri, idari ve siyasi yapılar toplumsal örgütlenmeler ve kültür öğeleri kendisinden önce gelen Türk-İslam devletlerinin ve coğrafi olarak yakınında bulunan medeniyetlerin birikimi vasıtasıyla gelişme gösterdiği düşünülmektedir. Klasik tarzda eğitim algısı ve eğitim kurumları da 17. yüzyıla kadar Osmanlı halkının ihtiyacını kendi iç dinamikleri ile karşılayacak düzeydeydi. Bu yüzyıldan sonra eğitim kurumları önemli ölçüde nitelik bakımından değişime uğramıştı. Bu bağlamda klasik dönemde Osmanlı'da örgün eğitim veren medreseler, sıbyan mektepleri ve Enderun Mektebi olmak üzere üç temel eğitim kurumu vardı. Medrese eğitimine insan kaynağı kazandıran ve kuruluş döneminden itibaren faaliyet gösteren sıbyan mektepleri idi. Sıbyan mektepleri çocukları ileride topluma kazandırmak, onları eğitmek için vardı ve onlar geleneksel değerlerin taşıyıcısıydılar. Bu mektepler Kur'an eğitimi, okuma-yazma yanında temel dini-ahlaki bilgileri öğrencilere öğretmekteydi. Osmanlı sınırlarının zamanla genişlemesiyle beraber, gayrimüslim halkın çoğalması devletin memur ihtiyacını karşılamak için medreseler yanında Enderun Mektebi'ni de açmalarına sebep oldu. Enderun Mektebi özel bir konuma sahip olup saray içi eğitim-öğretim planına uygun olarak seçkin devlet adamı yetiştirme amacındaydı. Devşirme yöntemiyle saraya alınan çocuklar burada eğitim görüyordu⁸.

1. 1. Medreseler

İlk Osmanlı medresesi Osmanlı padişahı Orhan Gazi döneminde (1326-1362) İznik'te 731/1330'da açılmış olup bu medresenin başkanlığa Davud-ı Kayseri getirilmiştir. Daha sonra bu medreseyi Manastır, Bursa ve Edirne'deki medreseler takip etmiştir. Mısır, Suriye, İran gibi yerlerden bu medreselerde ulema çalıştırılmıştır. II. Murat döneminde (1421-1451) Osmanlı halkından bireyler bu önemli kültür ve eğitim merkezleri olan bölgelere giderek eğitim almışlardır. II. Mehmet döneminde yerli ulemanın sayısı artmış ve ihtiyacı karşılamak için fetihten sonra Fatih Camii'nin yanına meşhur Sahn-ı Seman⁹ veya Semaniye medreseleri olarak

⁸ A. Cihan (2007). *Osmanlı'da Eğitim*. 3 F Yayınevi, s. 11-13.

⁹ Havariyun Kilisesi fetihten sonra camiye çevrilip etrafına sekiz medrese yapıldığı için bu isimle anıldı, bkz. H. A. Koçer, (1987). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*. Uzman Yayınları, s. 10.

bilinen medreseleri inşa ettirmiş ve bu kurumda müderrisler görevlendirmiştir¹⁰. Bu medreselerde öğrenciler yükseköğrenime hazırlanmıştır. Müderrisler ve fakir olan öğrenciler devletten maaş almıştır. Semaniye medreselerinde kütüphaneler yer alır ve öğrenciler ile ilgilenmeleri için danışman ve müderris bulunurdu. Bunlar da belli bir oranda maaş alırlardı. Semaniye medreseleri yapıları geri imparatorluğun İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerinde daha önce var olan medreselerden önde gelirdi ve imparatorluğun içindeki en etkin eğitim kurumlarıydı. II. Mehmet dönemindeki medreseler kendi içerisinde bir hiyerarşiye sahipti. Bunlar İbtida-yı Hariç, Otuzlu, Kırklı ve Ellili, İbtida-yı Dahil, Tetimme ve Semaniye medreseleri olmak üzere kısım kısım idi. Medreseler içlerinde okutulan bilim dallarına göre farklı kategoride oldukları için bu isimlerle adlandırılmışlardı. Kanuni döneminde Osmanlı medrese hiyerarşisinde bir değişiklik meydana geldi. İstanbul'da tıp ve hadis alanında eğitim vermek üzere iki ayrı medrese inşa edildi. Bu medreseler diğer var olan medreselerden statü olarak en üstteydi. Var olan bu medreseler 18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyacını karşıladı ve genel yapılarında önemli bir değişim yaşanmadı¹¹.

Klasik dönemde eğitim sistemi içinde bir hiyerarşi vardı. Önemli medreselerde görev alan müderrislerin maaşları yükselebilmekteydi. İlmiye sınıfındaki müderrisler kabiliyetleri ölçüsünde daha sonra kadılık, kazaskerlik, nişancılık ve şeyhülislamlık gibi memuriyetlere geçebiliyorlardı. Dini öğrenim kurumları olarak medreseler bütün Müslümanlara açıktı. Bunlar ilk dönemlerde vakıflar ile desteklenmiş ve merkezi yönetimden daha özel bir durumda faaliyet göstermiş olsalar da devletin himayesi altındaydı ve devlet mekanizması ile yaygınlaşıyorlardı. Bunlara dışarıdan herhangi bir kurumun müdahalesi söz konusu değildi. Medreseler 16. yüzyılda imparatorluğun tamamını kapsayacak şekilde arttı. Sadece Anadolu eyaletinde 100'den fazla medrese bulunuyordu ve bunların harcamalarının önemli bir kısmı vakıflar tarafından karşılanıyordu¹².

Klasik dönemde medreselerde okutulan kitapların ve bilimsel düşüncenin niteliği son derece düşük kalmıştır. Bu dönemde yazılan 250 civarındaki yazılı eserin yaklaşık olarak

¹⁰ N. Bozkurt (2003). "Medrese", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 28, s. 323-327; Müderrislerin atamaları hakkında bkz. A. Z. Furat (2016). Fetih Sonrasında Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları. Ö. M. Alper ve M. Arıcı (edt.), *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, Klasik Yayınları, s. 19-29.

¹¹ İ. H. Uzunçarşılı (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1; A. Cihan, a.g.e. s. 18-23; M. Bayraktar (1994). "Dâvûd-i Kayserî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, s. 32; M. İpşirli (2003). "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, s. 327-333.

¹² H. A. Koçer (1987). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*. Uzman Yayınları, s. 11, 12; A. Cihan (2007) *Osmanlı'da Eğitim*. 3 F Yayinevi, s. 25.

sadece %15'lik bir kısmını özgün eserler oluşturmaktadır. Diğer eserler ise var olan eserlerin kopyası veya değerlendirilmesi şeklindedir. Bunların içerisinde pozitif bilimlere ait olanların oranı ise yaklaşık olarak %20'dir. Osmanlı ulehasının incelediği eserler de genellikle İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde bulunan yazarların eserleridir. Bu konuda Batı ile etkileşim takip edilememiştir. Kıtalararası bilimsel bilginin transferi gerçekleştirilememiştir. Dini bilgilerin içeriğinde akılcılık ve realistik yerine daha çok nakilcilik ekolü benimsenmiştir. Bu da bilimsel bilginin ve özgür düşüncenin gelişmesine bir engel oluşturmuştur. Müderrisler zamanla yaratıcı düşünceden mahrum öğrenciler yetiştirmek durumunda kalmışlardır. Örgütlenme ve mimari yapı bakımından var olan olağanüstü gelişme bilgi üretme ile aynı doğrultuda devam etmemiştir. Coğrafi keşifler ile değişen ticaret yollarından sağlanan gelirlerin ve savaş ganimetlerinin azalması ile medreselere giden ekonomik desteğin düşmesi ve fakirleşme ile beraber merkezi otoriteye daha çok bağlı kalınması da medreselerin özerkliğinde değişmeye yol açmıştır. Bilimsel ve özgür düşünce bu bağlamda yüzyıllar arttıkça daha geriye gitmiştir. Müderrisler artık devletin doğrudan bir memuru haline gelmişlerdir. Devlette yetenek prensibi yerini koşulsuz sadakate bırakmıştır¹³.

1. 2. Sıbyan Mektepleri

Sıbyan kelimesi (الصبيان) Arapça çocuk anlamındaki sabi (صبي) kelimesinin çoğuludur. Osmanlı eserlerinde sıbyan kelimesi yerine Osmanlı klasik dönemi boyunca muallimhane, mekteb, mektebhane, daruttalim, beytüttalim ve küttab gibi kelimeler kullanıldı¹⁴. Mekteplerin kuruldukları yer cami yanında ve külliye içindeydi. Bunlar ev mimarisi tipinde inşa edilirdi. Mektepler daha çok fakir ailelerin çocukları için yapılırdı. Burada öğretici olarak berat alan muallimler ders verirdi. Bunlar 1-6 akçe arasında günlük maaş alıyorlardı. Muallimlere halifeler yardımcı oluyordu ve onlar da 1-3 akçe arasında maaş alırdı. Mekteplerde halifelerden başka idari hizmetle görevli müteveli, denetlemeden sorumlu nazır, danışman olarak bevvab, temizlikten sorumlu ferraş ve güvenlikten sorumlu bekçiler görev yapardı. Mekteplere 5-6 yaşlarındaki çocuklar alınır ve bu çocuklara 3-4 yıl süren bir süreçte Kuran eğitimi verilirdi. Bu mekteplerde ayrıca Arapça dilbilgisi, fıkıh, ilmihal, dinler tarihi, ahlak ve aritmetik dersleri verilirdi. Mekteplerdeki eğitim örgün ve yaygın bir eğitimdi. Masrafları vakıflar tarafından sağlanırdı. Yetim ve fakir çocuklar devletten burs ile geçinirdi. Sıbyan mektepleri 19. yüzyılın

¹³ A. Cihan, a.g.e. s. 29-31.

¹⁴ Sıbyan mektepleri taştan yapıldığı için bunlara taş mektepler de denilmiştir, bkz. H. A. Koçer, a.g.e. s. 7.

başlarında birtakım değişikliklere uğrayıp, ibtidai mekteplere dönüştü ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokullar olarak karşımıza çıktı¹⁵.

1. 3. Enderun Mektebi

Enderun Mektebi, devlet içinde kapıkulu sınıfını yetiştirmek için II. Murat veya II. Mehmet tarafından kurulmuştur. II. Murat'ın Edirne sarayında bir Enderun Mektebi inşa ettirdiğine dair kayıtlar vardır. II. Mehmet döneminde bu mektep Topkapı Sarayı'nın içindeydi. Bu mektep; Büyük ve Küçük Odalar, Doğanlı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda olmak üzere yedi oda halinde ve kademelere ayrılmış şekilde eğitim ve öğretim veriyordu. Öğrencileri, acemi oğlanlardan seçilerek seçkin bir devlet adamı yetiştirme amacı güdüyordu. Selçuklu ve Avrupa hanedanlarında bu yapıya benzer teşkilatlar olmasına rağmen Osmanlı Enderun Mektebi onlardan çok farklıydı. Enderun Mektebi II. Mehmet döneminde sadece devşirme mektebi olmaktan çıkarıldı ve devletin mülki ve idari kadrosunun eğitilmesine yönlendirildi. Daire-yi Hümayun genişletildi ve Saray-ı Hümayun halkı için bu daire genel bir mektep haline getirildi. Asırlar boyunca ders vermeleri için birçok ünlü bilim adamı buraya getirilirdi. Bu mektebe ek bölümler II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman tarafından yapıldı ve daha sonraki dönemde bazı tadilatlarla genişletildi. II. Mahmut döneminde yerine Enderun-i Hümayün Nezareti kuruldu. Daha sonra bunun da yerine Mabeyn-i Hümayün Müşirliği kuruldu. Abdülmecid döneminde sarayın Dolmabahçe'ye taşınması ile Enderun Mektebi'nin önemi azaldı. II. Abdülhamid döneminde ise Enderun tamamen ihmal edildi. 1909'da alınan bir kararla lağvedildi ve çalışanları başka okullara nakledildi¹⁶.

Enderun Mektebi'ne alınan başlıca unsurlar devşirmelerdi. Devşirmelerin bir kısmı öncelikle saraya diğer bir kısmı da Türkçe ve İslam dinini öğrenmeleri için Türk ailelere veriliyordu. Devşirilen çocukların bir kısmı Yeniçeri Ocağı'na hizmet için Acemi Oğlan yapıyor bir kısmı da saraya alınıyordu. Saraya alınanlara İç Oğlan deniyordu. II. Murat döneminde Şehzade Okulu ile başlayan öğrenimleri daha sonraki dönemlerde Yeni Saray, Edirne, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi saraylarında devam etti. Saray Acemi Oğlanları da denilen İç Oğlanlar buradaki eğitimlerini başarılı bir şekilde tamamlamaları halinde Enderun Mektebi'ne geçebiliyorlardı. İç Oğlanların eğitim süreci II. Murat döneminde

¹⁵ C. Baltacı (2002). "Medrese", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 11, s. 830; M. Hızlı (2008). Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6(12). s. 85-88; S. Mutçalı, a.g.e. s. 470; H. A. Koçer, a.g.e. s. 8, 9.

¹⁶ Ü. Akkutay (1984). *Enderun Mektebi*. Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, s. 25, H. A. Koçer, a.g.e. s. 15.

kurulan Şehzade Okulu ile başladı. Padişah çocukları da burada iç oğlanlar ile birlikte eğitim alıyorlardı. II. Murat buraya devletin içindeki en bilgili kişileri getiriyordu. Örneğin ilk vezir-i azam olan Hırvatlı Mahmut bir iç oğlandı. II. Murat'tan sonra 17. yüzyılın sonlarına kadar saraylardaki öğrenci sayısı 4000-6000'lere ulaştı. Topkapı Sarayı'na gelmeden önce diğer saraylarda eğitim alanlar ise; Bulgar, Macar, Polonyalı, Alman, İtalyan, Rus gibi milletlere mensuptu. İç Oğlanlar saraya alınırken sağlıklarının ve görünümünün yerinde olmasına dikkat edilirdi. Tayinlerle yükselerek Enderun Ağası unvanını alıyorlardı. Bunlar saray içinde odalarına göre dini ve fenni ilimleri öğreniyorlardı. Yirmi beş yaşına geldiklerinde asıl görev yapacakları yer belli oluyordu. Yeteneklerine göre bazen taşrada sipahi veya bazen merkezde idareci oluyorlardı. Girdikleri odalarda zamanla yükselerek o odaların başına geçebiliyorlardı. Tülbenddarlık, rikabdarlık, çuhadarlık, silahdarlık, has oda başılık, hazine kethüdarlığı gibi birçok görev alabiliyorlardı. İç Oğlanlar kademelerine göre devletten üç ayda bir maaş alırlardı. Giyecek ve yiyecekleri devlet tarafından karşılanırdı¹⁷.

Enderun'un dışında fakat öğrenci alımında aynı yöntemleri kullanan Acemi Oğlanlar Mektebi de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir diğer eğitim kurumudur. Acemi Oğlanlar çoğunlukla amacı savaşlarda yararlılık göstermesi için Acemi Ocaklarında askeri eğitim görüyorlardı. 8-20 yaş arasında merkeze Turnacıbaşı eşliğinde getirilen bu genç yeniçeriler, yeniçeri ağası tarafından seçilirdi. Çocuklar sünnet ettirilerek Müslüman edilir ve acemi defterlerine kayıtları yapılırdı. Türk adetlerini öğrenmeleri için Anadolu ve Rumeli'de Müslüman ailelerin yanına verilirlerdi. Ailelerin yanında bir müddet (3-8 yıl) kalan oğlanlar döndüklerinde Acemi Ocağı Kışlalarına gönderilirlerdi. Fizik bakımından üstün konumda olanlar Bostancı Ocağına seçilirdi. Diğer Acemi Oğlanlar talim yerlerinde hem savaş eğitimi alırlar hem de yardımcı hizmet için yetiştirilirlerdi¹⁸. Olgun olduklarında Yeniçeri Ocağı'na geçerlerdi. 1482'de II. Bayezid tarafından kurulan Galata Saray, Enderun'un önemli bir insan kaynağı olup, içinde 600 öğrenciyi barındırıyordu. Baş, Orta ve Küçük Oda'dan oluşup idaresi Galata Saray Ağası tarafından yapılıyordu. Enderun'un öneminin azalması ile Acemi Oğlanlar Mektebi'nin de etkisi azaldı. Yeniçerileri yetiştiren Galata Saray, ismini daha sonra kurulacak bir idadiye vermiştir¹⁹.

¹⁷ Ü. Akkutay, a.g.e. s. 67-122.

¹⁸ Geniş bir şekilde talimleri için bkz. R. E. Koçu 2015, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, s. 19-100.

¹⁹ H. A. Koçer, a.g.e. s. 19, 20.

2. Tanzimat Dönemi'nden Önce Eğitim

Tanzimat Dönemi'nden önce var olan medreseler mevcut yapılarını korudular. Deney-gözleme dayalı Batı'daki gelişmeler genel olarak Osmanlı medreselerinde görülmemiştir. 1699'dan sonra başlayan ordudaki bozulma Osmanlı yöneticilerinin dikkatinden kaçmamıştır. Bu duruma askeri çareler aranmıştır. Lale Devri ile gelen yeniliklerden birisi olan matbaanın 1727'de kurulması ordudaki yeniliklere önyak olması bakımından önemlidir. Çünkü matbaa daha sonraki yeniliklere teşvik edici bir öge olmuştur. Bir kısım devlet adamlarının engellemelerine rağmen bazı okullar açılmıştır. Bunlar ilk ve orta öğrenim olmadan doğrudan yükseköğrenime yönelik okullardır. Öncelikle I. Mahmut döneminde (1730-1754) topçu ocağını Avrupalı tarzda ıslah için 1733'te Fransız asıllı Ahmed Paşa (Comte de Bonneval) tarafından yenilikler yapıldı ve 1727'de kurulan Humbaracı Ocağı yenilendi. Askeri eğitim vermek üzere Üsküdar'da 1734'te bir Hendesehane açıldı. Sonraki dönemlerde subay, doktor, mühendis gibi memurları yetiştirmek için askeri ve mesleki ıslahatlara devam edildi.

2. 1. Hendesehane

Hendese Arapların geometri bilimine verdikleri isimdir. Bu kelimenin Farsça atmak anlamındaki endahten (انداختن) kelimesinden türediğini belirten olduğu gibi; büyüklük, ölçü ve kıymet anlamında kullanılan endaze kelimesinden geldiğini ifade edenler de vardır. Hendesehane ve Humbarahane birbiriyle ilişkili kurumlardır. 1734'ten önce Hendesehane, Humbara teşkilatı içinde matematik öğretilen bir askeri okul gibiydi. Humbarahane ise bir topçu askeri okuldu. Humbara demirden yapılmaya içine patlayıcı madde yerleştirilebilen yuvarlak bir çeşit mermi olan, el ve havan ile atılabilen askeri bir mühimmattı. Humbaranın icadının II. Mehmet dönemine uzandığı düşünülmektedir. İlk olarak Lale Devri'nde bu ocakta birtakım yenilikler yapılmışsa da Patrona Halil İsyanı bu yenilikleri duraklatmıştır. I. Mahmut döneminde tayin olan Ahmed Paşa (Comte de Bonneval) döneminde 300'ü Bosna'dan olmak üzere maaşlı ve tımarlı 600 kadar kişi ocağa alındı ve talimlere başlandı. Onların barınmaları için bir de kışla yapıldı. Humbaracılar 100'er kişiden oluşan altı odaya bölündü ve kısımlara ayrılarak görevler verildi. Ahmed Paşa 100 humbara havanı ve 50000 humbara döktürdü. 1734'te ilk askeri okul denilebilecek Hendesehane açıldı. Islahatların önemi 1736 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarında fark edildi. Onun 1747'de ölümünden Humbaracı Ocağı'na III. Selim'e kadar gereken önem verilmedi. III. Selim döneminde yeni bir nizamname yayımlandı ve ocağın ıslahına çalışıldı. Ayrıca Sadrazam Topal Osman Paşa ve Mehmed Said Paşa'nın

önemli çalışmaları oldu²⁰. Ocağa bağlı olarak 1795'te Mühendishane-i Berr-i Hümayun kuruldu. Humbaracılar, III. Selim'in gayretlerine rağmen Kabakçı Mustafa İsyanı'nda isyancıların tarafını tuttular. Ocak birçok düzenleme ile beraber II. Abdülhamit dönemine kadar varlığını sürdürdü²¹.

2. 2. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun

1770 Çeşme Faciası olarak bilinen Osmanlı-Rus deniz savaşında donanmanın tamamen imha olması Osmanlı donanmasına esaslı bir yenileşmeye gidileceğini açık bir hale getirmişti. Donanmayı yeniden yapılandırmak ve ileri denizcilik bilgisine sahip olan memurları yetiştirmek için bir okul açıldı. Bu okulda yabancı hocaların yardımıyla ders verildi ve sistem Avrupa ile uyumlu hale getirildi. I. Abdülhamit döneminde 1775'te Kasımpaşa'da modern ilk askeri teknik okul olan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun açıldı. Bu mektep açıldığı yıllarda Hendesehane veya Riyaziye Mektebi adıyla anılmıştır. 1781'den sonra Mühendishane-i Tersane-i Amire veya Mühendishane ismiyle zikredilmiştir. Halil Hamit Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Avrupa'dan Lafitte-Clave ve Monnier²² getirilerek burada yabancı ders kitaplarından²³ oluşan dersler verdirilmiştir. Humbaracı Ahmed Paşa'nın izinden giden ve Osmanlı yenileşmesi konusunda ciddi adımlar atan Baron de Tott 1793'e kadar çeşitli vazifeler aldı. Öncelikle Sürat Topçuları Ocağı'nı kurdu, Boğaz'da kaleler inşa ettirdi ve Haliç'te yeni bir Hendesehane açtı²⁴. Onların ülkeden ayrılmaları ile Türk hocaların gayretleri uygulamada yetersiz kaldı, bu nedenle III. Selim döneminde bir ıslahat kararı alındı. İsveç Elçilik Kâtibi Mouradge D'Ohsson on sekiz maddeden oluşan bir layiha hazırladı²⁵. Mühendishane'de kullanılan yerli ve yabancı araç-gereçler belirlendi²⁶. 1801'de Lağımcı Ocağı, Humbaracı

²⁰ İlmiye sınıfından Mehmed Said Paşa'nın çalışmaları için bkz. M. Kaçar (1994). *Osmanlı Devleti'nde Mühendishanelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 30-32.

²¹ A. Özcan (2018). "Humbaracı Ahmed Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, s. 351-353; A. Halaçoğlu (2018). "Humbaracı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, s. 349-350; B. Eroğlu & M. Özgen (2010). Osmanlı İmparatorluğunun Modernleşme Sürecinde Askeri Eğitim ve "Kuleli Kışlası". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (9), s. 106, 107.

²² Ayrıca, Mimar Mühendis Brun hakkında bkz. M. Kaçar, a.g.t. s. 113.

²³ Mühendishane'de okutulan bir kitap hakkında bkz. R. Gündoğdu (2019). Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'da Okutulan Bir Ders Kitabı. *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbi Dergisi* 1(1), s. 33-40.

²⁴ Macar asıllı Fransız subay ve diplomat Baron de Tott hakkında bkz. G. Dávid, "BARON de TOTT, François", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* c. 5, s. 83-84.

²⁵ Bu layihanın yanı sıra Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın da bir layihası vardır, bkz. M. Kaçar, a.g.t. s. 112.

²⁶ Araç-gereçler için bkz. E. Gökçe (2022). 1199/1784 Tarihli Bir Belgeye Göre Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da Eğitim Araç Gereçleri ve Diğer Eşyalar (Temmuz 2022). *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi* (2), s. 12-18.

Ocağı ve Mimar Ocağı'ndan öğrenciler buraya eğitim almaları için nakledildi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra bu okul Heybeliada'ya taşındı ve idari yapısı değiştirildi²⁷.

2. 3. Mühendishane-i Berr-i Hümayun

Askeri eğitim vermek üzere 1795'te Hasköy'de III. Selim döneminde açılan bu okul, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'dan sonra açılan ikinci mühendishanedir. Nizam-ı Cedid ordusunun temelini oluşturmuştur. Mouradgea D'Ohsson ve Ebubekir Ratib Efendi'nin çalışmaları mühendishanenin kurulmasında etkili olmuştur. Mekteb-i Fünun-i Harbiyye, Fünun-i Harbiyye Talimhanesi veya Mühendishane-i Sultani gibi isimlerle anılmıştır. Mühendishanenin eğitimini Türk hocalar; Abdurrahman Efendi, Hüseyin Rıfki, İbrahim Kami, Hafız Seyyid İbrahim Edhem ve Elhac Hafız Abdullah gibi isimler üstlenmiştir. Mühendishane'de hendese yanında riyaziye dersleri de verilmiştir. Ders kitaplarının²⁸ çoğaltılması için Mühendishane binasında bir matbaa açılmıştır. Talimleri Humbaracı ve Lağımcı ocaklarının uğraştıkları işlere yönelik olmuştur. Bunlar lağımcılık, top dökme ve atma, arazi ölçümü, haritalama, bina inşa etme, integral hesap ve yabancı dil öğrenme gibi işlerdi. Mühendishane 1806'da Humbaracı ve Lağımcı ocaklarından ayrılarak müstakil bir kurum haline gelerek Eyüp'e taşındı ve ayrı bir nizamnameye sahip oldu. III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra mühendishanenin faaliyetleri akamete uğradı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile faaliyetleri tekrar başladı. II. Mahmut döneminde Koca Hüsrev ve Sadrazam Selim Sırrı'nın gayretleri ile yenileşme için padişaha raporlar sunuldu ve Mühendishane'nin iç yapısında birtakım değişikliklere gidildi. 1845'e kadar aksayan işler tekrar olumlu sonuçlar vermeye başladı. Devlet içinde yerli mühendislerin²⁹ sayısı artarak çağın gereklerine uygun yöntemler uygulandı. 1871'de Mühendishane topçu ve istihkâm subayı yetiştirecek hazırlık okulu haline geldi. Zamanla önemi azalan bu kurum 1941'de kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temeli oldu³⁰.

²⁷ B. Kılıç (2024). *Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dan II. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Batılılaşma Dönemi Eğitimi ve Yeni Eğitim Kurumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 13; K. Beydilli (2020). "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 31, s. 513-514.

²⁸ Mühendishanede okutulan bir ders kitabı hakkında bkz. R. Gündoğdu, a.g.m. s. 33-40

²⁹ Mühendishane-i Berr-i Hümayun başhocası İshak Efendi hakkında bkz. E. İhsanoğlu (1989 Ağustos). Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn Başhocası İshak Efendi. Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Değerlendirme Denemesi. *Bellekten* 53(207-208), s. 735-762.

³⁰ K. Beydilli, a.g.e. s. 515, 516.

2. 4. Mekteb-i Tıbbiye

Eski Türklerde tıp ve tıp eğitimi milattan önceki dönemlere dayanmaktadır. Bu dönemde tıp, kısmi anlamda şamanlar ve halk tarafından uygulanıyordu. Bunun yanı sıra otacılar, emçiler ve atasagunlar da hastalık tedavisinde etkili olmuşlardır. Eski Türklerde tıp eğitimi geleneksel yöntemlerle; deneme-yanılma prensibine görydi. Hastalıkları tedavi etmede bitkiler tercih edilmiştir. Ruhi hastalıklara karşı şamanların törenlerinde yaptıkları, şifa olarak görülmüştür. Uygulanan tedavinin ise genellikle yaralanmalara karşı geliştirildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra günlük hayatta doğum için geliştirilen geleneksel ve basit tedaviler uygulanmıştır. Tedavi yöntemlerinin aktarımı babadan oğula veya kişiler arası olup sistemli bir yapıya veya kuruma sahip olmadan ilerlemiştir. Bu tedavi yöntemlerinin veya tıp eğitiminin oldukça düşük seviyede olduğu ve basamaklara ayrılmadığı görülmektedir. Göçebe hayatın vermiş olduğu zorunlukların tıp eğitiminin düşük seviyede kalmasına neden olduğu düşünülebilir³¹.

Uygurlar ile birlikte Çin ve Hint tesiri ile gelişen tıp, şamanların elinden ayrılarak ayrı bir kurum haline gelmeye başlamıştır. Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular döneminde ise tıp hizmetleri ve tıp eğitimi veren tesisler yapılmıştır. Selçuklular, tedaviye oldukça önem vermiş ve bu hizmet, halkın ihtiyacının karşılanmasına neden olmuştur. Selçuklular, tedaviye muhtaç kişilere ücretsiz tedavi uygulamış, tıbbın gelişmesi için bütçeler ayırmış ve bimaristan, darüşşifa ve kervansaraylar gibi kurumlar inşa etmişlerdir. Eğitim bakımından gayrimüslimlerden yararlanılmıştır. Sultan Alp Arslan döneminde Nişabur'da ilk Selçuklu tıp medresesi ve hastanesi inşa edilmiştir. Bu hastaneyi daha sonra Bağdat, Kaşan, Zencan gibi birçok şehirde kurulan hastaneler izlemiştir. Melikşah döneminde (1072-1092) ordu içinde askerler için seyyar hastaneler kurulmuştur. Bu hastanelerin kuruluş sebepleri; sınırların geniş olması nedeniyle cüzzam, çiçek, çıban, felç, kulunç, şap, veba, verem gibi hastalıklara maruz kalma ve hastanelerin sosyal devlet anlayışının gereği olduğu gibi sebeplerdi. Hastanelerin yanında ayrıca devasa kütüphaneler kurulmuş ve buradaki kitaplar dünyanın diğer hastanelerine kaynaklık etmiştir. Bu kitapların içerisinde Razi'nin eserleri önde gelmektedir. Tıp eğitiminin önemine; Tuğrul Bey döneminde (1040-1063) Kündüri tarafından Bağdat'taki Bimaristan-ı Adudi'de tıp öğrencilerine doktora tezi mahiyetinde bir çalışma istenmesi örnek verilebilir. Selçuklu hastanelerinde okutulan kitaplar çok çeşitli olup, İbn-i Sina'dan Hipokrat'a kadar

³¹ F. Duman (2015). Osmanlı'da Tıp Eğitimi ve Mekteb-i Tıbbiye. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, s. 5-8.

uzanmaktadır. Türkiye Selçuklularında devam eden tıp hizmetleri dünyanın ilk tıp fakültesi olarak kabul edilen Geyher Nesibe Hatun Darüşşifası'nın kurulması ile devam etmiştir. Ayrıca Şifaiyye ve Pervâne Bey Darüşşifası içindeki Gök Medrese de tıp eğitiminin verildiği önemli Anadolu Selçuklu bimaristanıydı. Bunların dışında Kayseri, Sivas, Amasya gibi birçok Anadolu şehrinde sağlık hizmeti ve tıp eğitimi veren kurumlar kurulmuştur. Selçukluların Osmanlılara bırakmış olduğu tıbbi miras Osmanlılar tarafından korunmuş ve geliştirilmiştir³².

III. Selim gibi devlette yenilik taraftarı olan II. Mahmut, Süleymaniye Tıp Medresesi'nin yetersiz görülmesi üzerine modern gereksinimleri karşılamak ve Yeniçeri ordusunun dağıtılmasından doğan ordu içinde tıp ihtiyaçlarını karşılamak için Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da bir tıp okulu açmasından hemen sonra Hekimbaşı Mustafa Behçet efendi önderliğinde 14 Mart 1827'de³³ İstanbul'da Tıphane-i Amire adında bir okul açtırdı. Bu tıp okulunda eğitim süresi 4 yıl olup, eğitim dili Fransızca'ydı. Burada; harici hastalık, dahili hastalık, fizyoloji, nebatat ve Fransızca gibi dersler veriliyordu. Bu okul uygulanan metot bakımından Fransa veya Viyana Tıp Fakültesi'ne benzerdi. Yeni kurulan tıp okulunun hocaları; Şanizade Ataullah Efendi, Hüseyin Hüsnü, Bogos Efendi, Abdülhak Efendi, Sürmüneccim Osman Saip Efendi ve İstefan Efendi gibi kişilerdi. Bu okulun açılmasından sonra sarayın tedavi ihtiyacını karşılamak için de Cerrahhane-i Amire adı altında bir okul açıldı. Müfredat bakımından Tıphane-i Amire ile benzer özelliklere sahipti. Fakat müdürü Fransız ve eğitim dili Türkçe'ydi. 1836'da bu iki okul Otlukçu Kışlası'nda Tıphane ve Cerrahhane-i Amire adı altında birleştirildi. Bina yeri Galatasaray'daki Enderun Mektebi'ne taşındı. 1838'de öğrenci-hoca sayısı toplam olarak 208'e ulaştı. 1839'da okul, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adı ile anılarak eğitime devam etti. Okulun bulunduğu yerden kaynaklı olarak burası Galatasaray Tıbbiyesi olarak da anılmıştır. Okulun başına Viyana'dan gelen Dr. Karl Ambros Bernard³⁴ getirilmiştir. Eğitim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir³⁵. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane kuruluş yıllarında öğrencilere 6 sınıf olarak müfredat hazırlanmıştır. 1841'de ilk dört sınıf idadi sonraki beş sınıf yükseköğrenim olmak üzere 9 sınıfa çıkarılmıştır. Okulun öğretmenleri salgınlarla mücadele için Anadolu'ya gitmişlerdir ve eserler telif etmişlerdir. Okulda bulunan Müslüman öğrencilere de maaş bağlanmıştır. 1843'te ilk mezunların verildiği

³² M. Kesik (2020). Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi. *Tarih Dergisi* 71(1). s. 116-140.

³³ Ülkemizde bu tarih Tıp Bayramı olarak kutlanmaktadır, bkz. T. Tiryaki (2008). 14 Mart Tıp Bayramı. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi* 2(3), s. 5.

³⁴ Tıp alanında yaptığı yenilikler için bkz. H. Öztürk (2009). *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, s. 35-88; S. Eyice (1992). "BERNARD, Karl Ambros", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*. c. 5, 520-521.

³⁵ Tıp eğitiminde Türkçe hakkında ayrıca bkz. A. Yıldız (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sivil ve Türkçe Tıp Eğitimi Geçiş. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* 70(3), s. 127-133.

yıl, padişah Abdülmecid huzurunda Hipokrat Yemini'ne benzer bir and okunmuştur. Bu and okuma ilk kez Selçuklular döneminde gelenek haline gelmişti. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane açıldığı yıldan itibaren değerli hekimler yetiştirmiştir. Keçecizade Fuat Paşa, Agah Efendi, Birgivizade Mehmed Nuri, Hayrullah Efendi ve Aziz İdris Bey gibi kişiler bunlardan birkaçıdır³⁶.

2. 5. Mekteb-i Harbiye

Osmanlıların 13. yüzyılın başında Bilecik'te kurulmalarının ardından düşmana karşı fetih politikaları benimsenmiştir. Kapıkulu ve tımarlı askerlerin başarısı sayesinde bu fetihler sonunda devasa sınırlara ulaşılmıştır. Devletin kaynakları önemli ölçüde artmış, Osmanlı Devleti, Ankara yenilgisine rağmen varlığını devam ettirmiştir. 1453 İstanbul fethi ve sonrasında kıtalararası fetihler durdurulamaz bir boyuta gelmiştir. Osmanlı sınırları Kanuni döneminde 15 milyon kilometrekareye kadar çıkmıştır. 1699 Viyana Bozgunu ve Coğrafi Keşifler'den doğan ekonomik bunalım devlet içinde bir tür iç hesaplaşma sürecini başlatmıştır.

Sorunların kaynaklarını anlamak için Gelibolulu Mustafa Ali başta olmak üzere devlet adamları layihalar hazırlamıştır. Bozulma veya gerilemenin asıl yerinin ordu olduğu sonucu genel kabul görmüştür³⁷. Bu bağlamda ordunun yapısını düzeltmek veya onu yenilemek için Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmak istenmesi II. Osman'ın ve III. Selim'in katledilmesiyle sonuçlanmıştır. II. Mahmut döneminde 1826'da gelişimin önünde bir engel olarak görülen Yeniçeri Ocağı'nın dağıtılması ve Nizam-ı Cedid döneminin tekrar canlandırılması ile, III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim gibi yenilikçi padişahlar döneminde atılan kısmi adımlar yerini esaslı reformlara bırakmıştır³⁸.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni bir ordu kurulmuş ve bu ordu Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adını almıştır. Yeni kurulan ordunun subay ihtiyacını karşılamak için Şehzadebaşı'nda Acemi Ocağı Kışlası'nda yaşları 14-15 olan genç askerlere yeni bir eğitim alanı açılması, Mekteb-i Harbiye'nin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Fakat Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle bu girişim akamete uğramıştır. Diğer yandan mektebin kuruluşu 1795'te

³⁶ A. Yıldız, a.g.m. s. 127-133; F. Duman, a.g.t. s. 59-107.

³⁷ Öncelikle mevcut durumda olan askeri birliklerin eksiklikleri giderilmiştir. Bu girişim yeterli olmayınca yeni birlikler de başarılı olamayınca yabancı eğitimcilerin donattığı yabancı esaslara göre teşkil edilmiş birlikler ve okullar kurulmuştur, bkz. G. Savaş (2023). Osmanlı Devleti'nde Askerî Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19. Yüzyıl). *Harp Tarihi Dergisi* (7), s. 102.

³⁸ G. Savaş, a.g.m. s. 100, 101; N. Berkes (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A. Ş., s. 40.

Mühendishane'nin kuruluşuna kadar götürülmektedir. Harbiye'nin kuruluşundaki daha önemli bir girişim Ahmed Fevzi Paşa tarafından 1831'de Selimiye'de seçilen Mansure askerlerinin bölükler halinde teşkilatlandırılması başlamaktadır. Bu bölükler "sıbyan bölükleri" olarak isimlendirilmiştir. Sıbyan bölüklerinin yaşları 19-20 aralığındaydı ve onlar Mekteb-i Harbiye'nin temelini oluşturmuştur³⁹. Daha sonra Hüsrev Paşa'nın II. Mahmut'a Avrupa tarzında bir mektebin açılmasını isteyen beyanı, padişah tarafından olumlu bulundu. Padişah Mehmed Namık Paşa⁴⁰ ve Ahmed Fevzi Paşa'yı birlikte görevlendirerek girişimler başladı. Sıbyanlara talim vermesi için Mısır'daki Mehmed Ali Paşa'dan subay istendi⁴¹ fakat paşa bu teklifi askeri yeterlilikleri olmadığı gerekçesiyle geri çevirdi. Mehmed Ali Paşa'nın isyanından sonra Maçka Kışlası onların okulu haline getirildi. Fransa'daki Ekol Militer⁴² tarzında dizayn edilen okula; hamam, hastane, cami, matbaa gibi birimler eklendi. 1 Temmuz 1835'te II. Mahmut'un okulu ziyareti ile Mekteb-i Harbiye açıldı. Okulun ilk nazırı ise Mazhar Bey oldu⁴³.

Buradaki eğitim dokuz yıllıktı. İlk sekiz yıl⁴⁴ Birinci Mekteb, dokuzuncu yıl İkinci Mekteb olarak adlandırıldı. Birinci Mekteb'te okuma, yazma ve temel Kuran bilimleri dersleri öğretilirken, İkinci Mekteb'te daha üst düzeyde; astronomi, hendese ve askerlikle alakalı dersler öğretiliyordu⁴⁵. Selim Satı Paşa'nın mektep nazırlığı döneminde Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Fransızca da zorunlu hale getirildi ve önemli gelişmeler sağlandı. Mezuniyet, dönemlerin bitirilmesi halinde öğretilen kitapta yapılan sınava göre veriliyordu. Emin Paşa döneminde Harbiye'ye ders vermek üzere yabancı hocalar getirildi⁴⁶. Daha sonra Harbiye'ye hazırlık olması gerekçesiyle askeri idadiler açıldı. Başarılı olanlar Harbiye'ye, başarısız olanlar ise ihtiyat sınıfına kaydedildi. 1845'te Mekteb-i Harbiye Pangaltı'ya taşındı, idadi ise Maçka Kışlası'nda kaldı. Buradaki bina tadilatları bitene kadar her iki sınıf Çinili Köşk'te ikamet etti. Bu okulların açılması ise Abdülmecid dönemine kaldı⁴⁷. Böylece idadiler ve Harbiye ikiye ayrıldı. İdadilerde

³⁹ Sıbyan bölüklerinin hocaları hakkında bkz. G. Eser (2005). *Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 8-10.

⁴⁰ Namık Paşa hakkında bkz. N. Bilgin (2020). Osmanlı Devleti'nde Harbiye. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3(5), s. 135, 137.

⁴¹ Mehmed Ali Paşa Harp Mektebi'ni Mısır'da 1825'te kurmuştu. bkz. N. Berkes, a.g.e. s. 190.

⁴² O. Taştekin (2019). 18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23(3), s. 1151.

⁴³ Bu okulun açılmasıyla beraber Mızıka-ı Hümayun Mektebi de tesis edildi. bkz. G. Eser, a.g.t. s. 13; A. Özcan (1997). "Harbiye", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 16, s. 115, 119.

⁴⁴ Sekiz yılın programı için bkz. G. Eser, a.g.t. s. 18.

⁴⁵ Okutulan dersler hakkında bkz. G. Eser, a.g.t. s. 25-65.

⁴⁶ G. Eser, a.g.t. s. 25-26.

⁴⁷ Yurtdışına gönderilen öğrencilere uygulanan sınav neticesinde öğrenciler başarısız olmuştur. Bu durumu engellemeye yönelik 1857'de Fransa'da Mekteb-i Osmani adı altında bir okul açılmıştır. Bu okul amaca uygun olmaması nedeniyle 1864'te lağvedilmiştir, bkz. M. Z. Köse, (2019). "Mekteb-i Osmâni", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, c. 28, s. 241-242.

eğitim süresi beş, Harbiye’de ise dört yıl oldu. Harbiye Mektebi ortaöğretim kurumu haline geldi. Harbiye’nin var olan iki aşaması, beşinci yıl olarak erkânıharp ile tamamlandı. Bu sınıfın açılması kurmay subay ihtiyacını karşılamak içindi. Daha sonra bu sınıf Meşrutiyet döneminde Erkan-ı Harbiyye Mektebi halinde ayrı bir okul haline geldi. Okul komutanı Galib Paşa, Harbiye’deki eğitimi üç yıla indirdi. Süleyman Hüsnü Paşa’nın döneminde 1874’te Harbiye’ye hazırlık olması gerekçesiyle askeri rüşdiyeler açıldı. Böylece Mekteb-i Harbiye için, üç yıl rüşdiye ve dört yıl idadi okumak zorunlu tutuldu. Mekteb-i Harbiye 1914’te kapatılmasının ardından 1935’te Harp Okulu haline geldi. Bu okul 2016’da kurulan Harp Akademileri’nin öncüsüydü⁴⁸.

3. Tanzimat Dönemi’nde Eğitim (1839-1876)

Osmanlı Devleti’nde medrese ve mektepler II. Mahmud dönemine kadar Şeyhülislamlık kurumuna bağlıydı. Eğitim ile ilgili konular bu dönemde açılan Meclis-i Vala’da görüşüldü. Daha sonra ülkenin tarım, sanayi ve bayındırlık gibi işleri Meclis-i Umur-i Nafia’da görüşüldüğünden toplum yararına olduğu için eğitim konuları da burada görüşülmeye başladı. Bu meclis yayımladığı bir layihada eğitim konusunu ele aldı. Eğitim için bağımsız bir kurum oluşturulmasını gündeme getirdi. Bu bağlamda Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurularak başkanlığına Esad Efendi getirildi. Bu kurum daha sonra Mekatib-i Umumiye Nezareti’ne dönüştürüldü. Fakat 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı’nda eğitim ile ilgili düşünceler yoktu. Bu durum o dönemde eğitim politikalarının henüz hazır hale gelmemesi ile açıklanabilir. Tanzimat aydınlarının amacı yeni okullar açmak ve eğitimi yaygınlaştırmak değil onun niteliğini artırmaktı. İstanbul içinde eğitim alanında görülen gelişmeler bütün yurt için düşünüldü. Boğazlar Meselesi, Mısır Buhranı ve padişah değişimi gibi olumsuz gelişmeler nedeniyle eğitim reformları 1845’te başlayabildi. Padişah Abdülmecid eğitimde reform konularını görüşmek için Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurdurdu. Bu meclistekiler görüşlerini Meclis-i Vala’ya bildirdi. Bu şekilde onlarca layiha hazırlandı ve programlar oluşturuldu. Eğitimin ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç aşamada yapılması kararlaştırıldı. Eğitim konularını görüşmek için yeni bir kurum olan Meclis-i Maarif-i Umumiye kuruldu ve başkanlığına Esad Efendi getirildi. Darülfünun kurulması için gerekli olan kitapları yazmak veya Avrupa’daki kitapları tercüme etmek için 1851’de Encümen-i Daniş kuruldu. Bu kurumun içinde Ali, Reşid, Fuad, Ahmed Cevdet, Ahmet Vefik ve Suphi Paşalar gibi kişiler görev aldı. Var olan meclisler

⁴⁸ G. Eser, a.g.t. s. 7-70.

ülke içinde çeşitli rüşdiyeler açmasına rağmen Kırım Savaşı'nın getirdiği toplumsal karışıklıklar bu gelişmeleri yavaşlattı⁴⁹.

Kırım Savaşı'nın olumsuz sonuçlarını düzeltmek için Islahat Fermanı ilan edildi ve bu fermanla eğitim konusuna geniş bir şekilde yer ayrıldı. Bu ferman öncelikle her Osmanlı vatandaşının çocuğunun istediği okula gitme hakkını veriyordu. Ayrıca tüm vatandaşlara özel okul açma yetkisini öngörüyordu. Fakat burada okutulacak kitaplara ve atanacak öğretmenlere devlet karar veriyordu. Eğitim tam olarak devlet desteği kazandığı için var olan nezarete bir nazırın başkanlık etmesi kararlaştırıldı ve 1857'de Maarif-i Umum Nezareti kurularak Sami Abdurrahman Paşa nazır olarak atandı. Böylece gerçek manada bir eğitim bakanlığı kurulmuş oldu. Bu bakanlık 1861'e kadar ülke içinde 57 rüşdiye okulu açtı. Bu dönemde eğitim politikası Osmanlıcılık ve ulus/millet kavramı içindeydi. Ülke içinde sıbyan okulları dışında karma eğitime geçildi ve eğitim dili Türkçe yapıldı. Eğitim kurumları nezarete bağlandı ve sınav ile geçme usulü uygulamaya konuldu. Gayrimüslimlerin askerliğe katılması söz konusu olmadığı için kendi okullarını açma yetkisi verildi. Gayrimüslimlerin eğitimde idaresi için Meclis-i Muhtelit kuruldu ve nezarete bağlandı. Devlet içinde eğitim işlerini geliştirmek için de 1861'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye kuruldu ve bu kurum devlet adamları tarafından korundu. Çeşitli konularda bilimsel çalışmalar için Mecmua-i Fünun adında bir dergi çıkarmaya başladı⁵⁰.

Tanzimat döneminde eğitim politikalarının örnek alındığı devlet Fransa'ydı. Ali ve Fuad paşaların daveti ile Fransız Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy geldi. Duruy, Osmanlı eğitimi konusunda çeşitli yazılar yazdı. Duruy'a göre; ülke çapında tamamen karma eğitime geçilmesi, gayrimüslim okulların teşvik edilmesi, Fransız asıllı ders kitaplarının okutulması gerekiyordu. Fransa'nın Islahat Fermanı'nın uygulanması için Abdülaziz döneminde verdiği nota önemlidir. Bu nota doğrultusunda Sultan Abdülaziz Paris'e gitmiştir. Padişah burada Fransız eğitim sisteminden oldukça etkilenmiştir. Ali, Fuad ve eğitim bakanı Safvet Paşalar da kendisi ile aynı görüşteydi. Ali Paşa Batı'nın tepkisinden uzaklaşmak için gayrimüslimlerin de yönetim kadrosuna alınmasını teklif etmiştir. Bu bağlamda Safvet Paşa başkanlığında Kemal Paşa, Dadyan Artin Efendi, Recaizade Ekrem Bey, Ebuzziya Tevfik Bey, Mehmed Mansur ve Dragon Tzankoff Efendilerin katkılarıyla Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1868'de hazırlanmıştır. Bu nizamname Osmanlı eğitim sisteminde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Nezaret altında; Meclis-i Kebir-i Maarif, Vilayet Maarif Meclisleri ve Muhasebe Maarif

⁴⁹ C. Y. Bilim (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Anadolu Üniversitesi, s. 115-126.

⁵⁰ C. Y. Bilim, a.g.e. s. 126-134.

Sandıkları kurulmuştur. Böylece İstanbul dışında da meclisler kurulmuştur. Meclis-i Kebir-i Maarif içindeki İlmiye Dairesi'nin görevi kitap basmak ve tercüme etmek üzerine olup, İdare Meclisi'ndeki üyelerin yarısını gayrimüslimler oluşturmuştur. Bu meclisin görevi ise tüm ülkede eğitim işleri, matbaalar ve müzelerin denetimi üzerineydi. Okullar umumi ve hususi olmak üzere ikiye ayrıldı. İlköğretimler; sıbyan, ortaöğretimler; rüşdiye, idadi ve sultani, yükseköğretimler ise Darülmuaallimin, Darülmuaallimat ve Darülfünun'dan oluşmaktaydı. Özel okullar hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için açık olacaktı. Programa göre her köyde bir sıbyan, 500 evli kasabalarda bir rüşdiye, 1000 evli kasabalarda idadi, vilayet merkezlerinde bir sultani ve İstanbul'da bir Darülfünun, uygun yerlerde de kız rüşdiyeleri açılacaktı. Sıbyan ve rüşdiye mektepleri dışındaki okullarda eğitim karma olacaktı. 1869 Nizamnamesi öğretmenlerin durumunu ve ekonomik kaynakları da ayrıntılı şekilde ele almıştır. Nizamnamenin uygulanmasındaki temel amaçlar her Osmanlı vatandaşının aynı okullarda okumasını sağlayarak çağdaşlaşmak, Osmanlı birliği tesis etmek ve dinsel eğitimin dışında eğitimde farklı bir koridor açmaktır. Nizamname, getirdiği faydalar kadar bazı olumsuz sonuçlara da neden olmuştur. Örneğin insan sayısı yetersiz köylerde okul açılmamıştır. Dinsel eğitime ait okulların varlığı bir kültür ikiliği meydana getirmiştir. Öngördüğü hedeflere rağmen vilayetlerde sadece 3 meclis kurulabilmiştir. Bütün ülkede sadece 8 idadi ve 1 sultani açılabilmiştir. Bütün bunlara rağmen eğitimde kurumsallaşma, çağdaşlaşma ve laik eğitim konusunda 1869 Nizamnamesi kendinden sonraki dönemlere bir model olmuştur⁵¹.

3. 1. İbtidailer

1838'de Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce, ilköğretimin ıslahı konusunda bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda sivil eğitim kurumu olan sıbyan mekteplerindeki öğrencilerin ve öğretmenlerin yetersizliği, kaliteyi artırmak için mekteplere alınacak öğretmenlerin bilgisi seviyesinin yüksek olması gerektiği, fakir çocuklar için yatılı mektepler kurulması, mekteplerin küçük ve büyük olarak ikiye ayrılması, ilköğretime başlama yaşının 5 yaş olması, mekteplerde sınıfların oluşturulması gibi konular ele alınmıştır. Raporda Türkçe öğreniminin önemine değinilmiştir. Medrese hocaları farklı tarza bir öğretimin uygulanmasına karşı çıkmıştır. Yönetim, eğitimde köklü değişiklikler yapamamış olsa da dini eğitimin yanında alternatif bir seçenek sunması bakımından mesafe kaydetmiştir. İlk dönemde sıbyan okullarında denetleme görevi başında şeyhülislamın bulunduğu Meşihat kurumuna bırakılmıştır. Bu doğrultuda 1839'de yeni okullar açılmış ve bu okullara Mahalle Mektebi veya Mekteb-i Maarif-i Adliye

⁵¹ C. Y. Bilim, a.g.e. s. 134-142.

denilmiştir. Bu okullar rüşdiyelerin seviye olarak altındadır. 1838’de açılan rüşdiyeler iki aşamadan oluşmaktaydı. II. Mahmut tarafından bu seviyeler ibtidai ve rüşdiye olmak üzere ikiye bölünmüştü. Tanzimat’ın ilanı ile birinci seviyedeki bu okullar ilk rüşdiye olmak üzere ibtidai veya mahalle mektebi olarak adlandırıldı. 1845’te eğitim işleri ile ilgilenmesi için kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat ilköğretimin düzenlenmesi için kalıcı bir kurum olan Meclis-i Maarif-i Umumiye’nin kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu kuruma göre; sıbyan mekteplerinin ders içeriklerine fenni dersler de eklenmiştir. Alınan kararların denetimi için altı üyeden oluşan Mekatib-i Umumiye Nezareti teşkil edilmiştir. 1847’de sıbyan mekteplerinde hangi şekilde eğitim verileceği ve öğretmenlere usul-u cedide göre uygulayacakları talimatlar ilan edilmiştir. Bu talimatnameye göre; okul süresi, öğrencilerin hangi yaşta okula başlayacağı, eğitim kuralları ve dersler açıklanmıştır. Sınıflara tahta konulması ve öğrencilere divit ve mürekkep dağıtılması istenmiştir. Sıbyan mekteplerinde cezalandırma olarak falaka yasaklanmıştır. Bunun yerini daha düşük seviyede cezalar almıştır. Talimatnameye göre sıbyan mekteplerinde eğitim yılı 4, rüşdiyelerde ise 2 yıl olarak belirlenmiştir. Daha sonra bu süre 4’e çıkarılmıştır. Bu yenileşme düşüncesi öğretmen eksikliği ve maddi yetersizlikler nedeniyle 20 yıl sonra yavaş yavaş uygulanabilmiştir. 1857’de Maarif Nezareti’nin açılması ile daha önce alınan kararlar uygulamaya konulmuş ve ülke çapında 1860’larda sıbyan okullarının sayısı 10.000’lere öğrenci sayısı da 500.000’lere ulaşmıştır. 1862’de özgün bir eser olan Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan Münif Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser çocuk eğitimi bakımından son derece önemlidir. Bu tarihten sonra yeni öğretim yöntemine göre eğitim veren Mekteb-i İbtidailer kurulmaya başlanmıştır. Sıbyan mektepleri dini eğitime ve okuma-yazmaya önem veren bir okul olarak işlev görmüştür. İbtidailer din eğitimi yanında dünyevi eğitime dayalı dersler veren öğretim kurumları olarak düşünülmüştür. 1870’lere kadar öğretmen eksikliği nedeniyle ibtidailerin sayısı başta İstanbul olmak üzere 20’yi geçmemiştir. Bu durumda hem sıbyan mekteplerine hem de ibtidailere öğretmen yetiştirmek için Darülmualimin-i Sıbyan okulları açılmıştır. Ders programlarında Türkçe, Hesap, Coğrafya, Osmanlı Tarihi, Geometri gibi dersler yer almıştır. Yeni belirlenen kuralları uygulamak için de bir komisyon oluşturulmuştur. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre; II. Mahmut döneminde olduğu gibi ilköğretim zorunlu kılınmıştır. Her mahalle veya köyde bir mektep kurulması kararlaştırılmıştır. Sıbyan mekteplerinde eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Kızlarda eğitim yaşı 6, erkeklerde ise 7’ydi. Devam zorunluluğuna uymayanlara para cezası verilmiştir. Dini eğitime dayalı derslerin yanında sosyal ve fenni derslerin de müfredatta yer alması istenilmiştir. Nizamnameye göre; öğretmenlerin maaşı ve okulun masrafları eskiden olduğu gibi halk tarafından karşılanmıştır. Eğitim zorunlu olduğu durumlarda, kız-erkek

şeklinde karma olmuştur. Sıbyan mektepleri Maarif Nezareti'ne bağlı Umumi olarak ve Evkaf Nezareti'ne bağlı Hususi olarak ikiye ayrılmıştır. Evkaf Nezareti ulemaya bağlı olduğu için beklenen yenileşme sağlanamamıştır. Bu nedenle usul-u cedide dayalı Maarif Nezareti'ne bağlı mektep “ibtidai mektep” olarak karşımıza çıkmıştır. Yenilikler ile beraber; öğrenciler tahta, sıra, tebeşir, harita ve kürsü gibi araç-gereçlerle tanışmıştır. Öğrenciler okulu bitirdiklerinde diploma olan şadnetnameler olarak rüşdiyelere kaydolabilmiştir. Nizamname'nin sağladığı yenilikler ile beraber daha önce bahsedildiği gibi ibtidailerin açılabilmesi 1870'lere uzamıştır. Nizamname'ye göre; bu okullara öğretmen yetiştirmek için Darümuallimin-i İbtidai ve Darümuallimin-i Sıbyan okullarının açılması öngörülmesine rağmen maddi imkanların yetersizliği nedeniyle sonraki dönemlere kalmıştır. Bu doğrultuda modern eğitime önem veren ibtidailer için dili son derece açık ders kitapları hazırlanmaya başlanılmıştır. 1871'de alınan kararlara göre; eğitime kaynak olması bakımından aşar ve avarız vergilerine %10 zam yapılmıştır. Vakıf gelirleri, kurban derileri ve cezalandırmadan gelen ücretler ile kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır. Halktan eğitim için “salma” adında bir vergi toplanmıştır. Fakat düşünülen bu kaynaklar salma vergisi dışında eğitime aktarılmamıştır. İbtidai mektep konusunda ilk adım Selim Sabit Efendi tarafından yeni bir yöntem ile Süleymaniye'de atılmış ve bu adımı Cevdet Paşa'nın ilk ibtidai mektep olarak bilinen Nur-u Osmaniye camisinde 1872'de açtığı Numune İbtidai'si izlemiştir. Daha sonra bu girişimler bağımsız olarak Nuruosmaniye, Simkeşhane ve Saraçhane ibtidailerine dönüşmüştür. Bu ibtidailerde modern eğitime dayalı Selim Sabit Efendi tarafından yazılan Rehnüma-yı Muallimin ve Elifba-yı Osmani adlı eserler okutulmuştur. Daha sonra ilk özel ibtidai olan ve Selanikli Abdi Efendi tarafından kurulan Şemsü'l-Maarif açılmıştır. 1876'da yayımlanan bir başka talimatnameye göre; Mecalis-i Tedrisiye ve Şubeleri adıyla meclisler açılmıştır. Her mahallede bu meclislerin açılması eğitim işleri ile ilgilenilmesi düşünülmüştür fakat bu meclis amaçlarına ulaşamamıştır. Bununla beraber bahsedilen tarihten sonra sıbyan mekteplerinin sayısında azalma ve usul-u cedide göre eğitim veren ibtidailerin sayısında çoğalma görülmüştür. 1876 Anayasası'nda ilköğretim zorunlu kılınmış, kız ve erkeklerin eşit derece eğitim almasının gerektiği belirtilmiş ve öğrencilerin ders programlarına düzenleme getirilmiştir. İlkokullar; sıbyan, ibtida, özel ilkokullar ve cemiyetlerin açtığı okullar olmak üzere dörde ayrılmış ve bu durum da eğitimin daha da çeşitlenmesine, modern eğitimin yaygınlaşmasına ve ulemanın okullar üzerindeki kontrolünün azalmasına neden olmuştur. Tanzimat döneminde talimatnamelerde belirtilenler ile sıbyan okulları açısından kısmen olumlu sonuçlar ortaya çıkmıştır. İbtidailerin gelişmesi ve

yaygınlaşması ise maddi imkansızlıklar, öğretmen açığı, ders kitabı eksikliği gibi nedenlerden dolayı II. Abdülhamid dönemine kalmıştır⁵².

3. 2. Rüşdiyeler

Kelime anlamı olarak rüşd olgunluk anlamına gelip, rüşdiye olgunluk çağına gelmiş gençlerin okutulması için açılmasına 1838'de karar verilen okullardır. Rüşdiye mekteplerine ilk örnekler Mekteb-i Ulum-u Edebiye ve Maarif-i Adliye'dir. Rüşdiyelerde her sınıfa sıra konulmuş ve kademeler oluşturulmuştur. Rüşdiyeler bu dönemde Darülfünun'a öğrenci yetiştiren kurumlar olarak görülmüşlerdir. Askeri rüşdiyeler dışında kalanlara Mülkiye rüşdiyeleri adı verilmiştir. 1872'de İstanbul'da 12 rüşdiye varken bu sayı 1874'te 18'e çıkmıştır. Mülkiyeden mezun olan öğrenciler genellikle kalemlerde görev almışlardır. Askeri rüşdiyelere katılımın az olması nedeniyle 1875'ten itibaren askeri rüşdiyelerin açılmasına hız verilmiştir. Rüşdiyelerdeki eğitim tarzı Batı eksenliydi. Derslerde Arapça ve Farsça'nın yanında Fransızca gibi dersler verilmiştir. Batı tarzında açılan bu okullardan Zihni Paşa, Hüseyin Rıza Paşa ve Recazade Ekrem Bey gibi kimseler mezun olmuşlardır. Genellikle okullara Müslüman öğrencilerden alım yapılmış ve 1867'den sonra gayrimüslim öğrenciler de dahil edilmiştir. 1869'da devlette toplam olarak 138 rüşdiye vardı ve bu sayı 1876'da 287'ye çıkmıştır. Bu artışlar beraberinde yeni düzenlemeleri getirmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre; rüşdiyelerin nerelere açılacağı, açılma şartları, ders programı, bina durumları, ekonomisi ve öğretim yılının 4 yıl olduğuna dair düzenlemeler yer almaktaydı. Rüşdiyelerin giderek artması ile ihtiyaç olan öğretmenlerin yetiştirilmesi için 1848'de Darümuallimin-i Rüşdi adında öğretmenlik kurumu açılmıştır. Rüşdiyelerin açılması kız rüşdiyelerin açılmasına da sebep olmuştur. Böylece devlet içinde kız rüşdiyeler de görülür hale gelmiştir. İlk açılan rüşdiye Cevri Kalfa rüşdiyesidir. 1868'de 112 öğrencisinin olduğu bilinmektedir. Rüşdiye sayısının artması ile öğretmen açığının hissedilmesi idadilere ağırlık verilmesine neden olmuştur⁵³.

3. 3. İdadiler

Bir şeyi hazırlamaya mahsus yer olarak bilinen idadi (اعدادی) kelimesi, Meclis-i Maarif-i Muvakkat'a göre; Mekteb-i Harbiye'ye hazırlık olması bakımından 1845'te Emin Paşa'nın teklifi ile açılması planlanan okulların genel adıdır. Sivil ve askeri idadiler olmak üzere ikiye ayrılırlar. İlk askeri idadi olarak bilinen okul Mekteb-i Fünun-ı İdadiyye'dir. Kanunlarla

⁵² E. Akbaş (2018). *Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 31-47.

⁵³ İ. Güven (2022). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Akademi, s. 155-158.

planlanan biri İstanbul'da diğerleri taşrada olacak idadilerin müdürlüğüne müşirler atanmıştır. Eğitim süresi 5 yıl olup, uygulama dersleri ve yabancı dil dersleri bu okullarda okutulmuştur. Sınavlarda başarılı olan gençler Mekteb-i Harbiye'ye dahil edilmiştir. İlk askeri idadi için İstanbul Maçka'da eski Mekteb-i Harbiye binası tahsis edilmiştir. Buradaki tamirat bitene kadar Çinili Köşk'te kalınmıştır ve tekrar eski yerine geçilmiştir. 1853'te bu okula alınacakların rüşdiye okullarından mezun olanlar olması kararlaştırılmış ve böyle yapılmıştır. Rüşdiyeler yeterli olmadığı için askeri idadilere öğrenci vermek amacıyla Mahrec-i Mekatib-i Askeriyyeler kurulmuştur. Düşük yaşlarda fizik bakımından öğrencileri tespit etmek zor olduğu için idadiye başvuracak öğrencilerin yeterli olmadığı durumlarda devlet büyük bir zarara uğruyordu. Bu durumun üstesinden gelmek için Mahrec-i Mekatib-i Askeriyye nazırı Süleyman Hüsnü Paşa, İstanbul'da dört olmak üzere taşrada birçok askeri rüşdiyeler açtırdı. Tanzimat döneminin sonlarına doğru 1875'te İstanbul'da 7 idadi ve 450 civarında öğrenci bulunuyordu. Tanzimat döneminin genel politikası Osmanlılık politikası gereği sivil idadilerin açılmasıyla devletin bütün vatandaşları okullarda kaynaşacak ve böylece Osmanlı milletinin temeli atılacaktı. Bu bağlamda Maarif Nizamnamesi'nde belirtildiği gibi 1000 evli kasabalarda sivil bir idadi kurulacaktı. Buralarda 6 öğretmen görev yapacak ve bu öğretmenler Dârümuallimîn-i Âliye'den çıkmış olacaktı. Öğretim süresi 3 yıl olan idadilere rüşdiyelerden mezun olanlar alınacaktı. Devletin her yerinde idadi açmak henüz erken olduğundan ve maddi şartların yetersizliği nedeniyle ilk idadi Darülmaarif binasında 1874'te Dârümuallimîn-i Âliye içinde faaliyet gösterdi. 1876'ya kadar İstanbul'da 4 ve taşrada Yanya Yenişehir İdâdîsi olmak üzere 5 kadaydı. 1873'teki programa göre idadilerde okutulan dersler; Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca, Cebir, Hesap, Hendese, Coğrafya, Kıraat, Kavaid-i Osmani gibi derslerdi. Tanzimat döneminde idadilerin açılması ve yayılmasında yeteri kadar başarılı olunamamıştır⁵⁴.

Le lycée Impérial de Galata Serai (Galatasaray Sultanisi) rüşdiyelerin ortaöğretim düzeyinde ihtiyaca cevap verememesi nedeniyle 1868'de açılan bir ortaöğretim kurumuydu. Beyoğlu'nda Galata Sarayı'nda eğitime başladığı için bu isimle anılmıştır. Galatasaray Sultanisi her sınıftan Osmanlı vatandaşının kayıt olabileceği bir okuldu. Eğitim süresi 5 yıl olup diğer idadilerden bu bakımından farklıydı. Okula kayıt için gelen öğrencilerden yetersiz olanlar 3 yıl boyunca hazırlık eğitimi görüyordu. 1869 Maarif Nizamnamesi'ne göre sultaniler âdi ve âli olarak iki kısımdı. İlk kısımda idadi dersleri, ikinci kısımda sultani dersleri okutulacaktı. Âli kısım da biri edebiyat diğeri fûnun ve ulum olmak üzere ikiye ayrıldı. Rüşdiye mezunları sultaninin âdi kısmına, idadi mezunları ise âli kısmına kayıt olabileceklerdi. Sınavlar sözlü ve

⁵⁴ C. Öztürk (2000). "İdadi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 464-466.

yazılı olarak yapılacaktır. Dersler daha önceki okullarda olduğu gibi çeşitli yabancı dil dersleri, sosyal, dini ve fen derslerinden oluşuyordu. Öğrenciler yatılı veya gündüzlü olarak ücret karşılığında kalabileceklerdi. Galatasaray Sultanisi'nin başlangıçta yarısı Müslüman yarısı gayrimüslim olmak üzere 600 öğrencisi olacaktı. Fakat sultani açıldığında Müslüman öğrenciler daha az olmakla birlikte bu sayı 430'du. Okulun ilk müdürü Fransız Ernest de Salve'ydi. Ernest de Salve ve Sadrazam Ali Paşa'nın çabalarıyla okulda hissedilir bir başarı sağlandı ve öğrenci sayısı 1870'te 640'a ulaştı. Okul ilk mezunlarını 1871'de verdi ve Fransa'dan gelen bir heyetin takdirini kazandı. Galatasaray Sultanisi diploması Fransa'da kabul gördü. 1877'de Ali Suavi'nin müdürlüğünü yaptığı okula ondan sonra Türk Müslüman müdürler atandı. Maarif Nizamnamesi'ne göre her vilayette bir sultani açılması öngörülüyordu fakat bu amaç gerçekleşmedi. İstanbul'daki sultani haricinde bir sultani kurulamadı. Amacına büyük oranda hizmet ettiği düşünülen Galatasaray Sultanisi Cumhuriyet döneminde Galatasaray Lisesi haline getirildi. Bu lise birçok önemli ismin mezun olduğu bir lise olup, günümüzde de devam etmektedir⁵⁵.

Bir diğer eğitim kurumu olan Darüşşafaka, başlangıçta Kapalıçarşı çıraklarına okuma-yazma öğretme amacıyla daha sonra yoksul öksüz, yetim Müslüman ailelerin de çocuklarının eğitimine yardım etme amacını taşıyan Cemiyet-i Tedrisiye-i İlmiyeti Cemiyeti'nin üyeleri olan Yusuf Ziya Bey, Ahmet Muhtar Bey, Vidinli Tevfik Bey, Ali Naki Efendi gibi birçok isim tarafından 1873'te kurulan bir okuldu. Bu okul Darüşşafaka Simkeşhane'de Valide Emetullah Kadın Mektebi'nde eğitime başlamıştır. İlk yılda Hıristiyan çıraklar da kabul edilmiş fakat sonra bundan vazgeçilmiştir. İlk yılda okula 539 kişi kayıt yapmış ve 350 öğrenci dersleri tamamlamıştır. Daha sonra Ebubekir Paşa mektebinde de eğitime devam edilse de Münif Paşa'nın isteği ile buradan vazgeçilmiştir. Cemiyetin Mebahis-i İlmiye adında bir dergisi vardı. Bu dergi de Darüşşafaka'nın ders kitaplarına katkı sağlamıştır. Bundan başka cemiyetin üyeleri 100'e yakın kitap basmış veya tercüme etmiştir. Üstelik cemiyetin üyeleri dahi okuma-yazma öğretimi konusunda yardımda bulunmuşlardır. Cemiyetin üyeleri okuldaki başarılarından dolayı daha planlı bir eğitim verecek ibtidai bir okula geçiş yapmak istediler. Sakızlı Esad Paşa'nın Fransa'da gördüğü "Prytanée Militaire du la Flèche" benzeri sadece yetimlere ve Müslüman çocuklara eğitim verecek ücretsiz veya yatılı bir okulu tasarladılar. Padişah Abdülaziz ve devlet memurlarının maddi desteği ile Yavuz Selim'de Maşuk Paşa Konağı ve civarındaki arsada okul inşa edildi ve 1873'te eğitime başladı. İlk yılda 54 yetim erkek çocuğu okula alındı. Okul için

⁵⁵ F. Demirel (2012). II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretimler: Sultânîler. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27(2), s. 340-356.

bir nizamname, cemiyet için de bir talimatname hazırlandı. Bu okulda; Türkçe okuyup yazma, İlm-i akaid, Sarf ve Nahv-i Arabî, Mantık, Maani, Tarih-i umumi, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, İlm-i hesab, Hendese, Cebir, Hendese-yi Resmiye ve Menazır, Müsellesat-ı Müsteviye, Topografya, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Tarih-i Tabii, Makine, İlm-i Heyet-i Kavanin-i Devlet-i Aliyye, İlm-i Servet ve defter tutma usulü gibi dersler verildi. Sekiz senelik bir öğretim süresine sahip olan okulda ibtidai, rüşdi ve idadi eğitim art arda verilmiştir. Son iki yıl âli derece kabul edilmiştir. Okul 1881’de ilk mezunlarını vermiştir. Bu okul günümüze kadar devam etmiştir. Kız yetim çocuklara eğitim vermek kuruluş amacında açıklanmasına rağmen bu durumun faaliyete geçirilmesi ancak 1971’de gerçekleşmiştir⁵⁶.

3. 4. Meslek Okulları

Tanzimat döneminde meslek okulları; memur okulları, öğretmen yetiştiren okullar ve mesleki-teknik okullar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Memur yetiştiren okullar; Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Maarif-i Aklam ve Lisan Mektebi’ydi. Öğretmen yetiştiren okullar; Darülmualimin, Darülmualimin-i Sıbyan ve Darülmualimatlardı. Mesleki-i Teknik okullar ise; Ziraat Mektebi, Sanayi Mektebi, Orman Mektebi, Telgraf, Posta ve Telgraf Mektebi, Maden Mektebi gibi okullardı. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat döneminden önce memur yetiştirme Babıali’ye bağlı Kethüda Bey ve Divan-ı Hümayun kalemleri tarafından yönetiliyordu. Kalemlerdeki hâceler 7-12 yaşındaki çocuklara hocalık yaparlardı. Bu çocuklar Türkçe’yi ve her türlü yazı yazmayı öğrenirlerdi. Kalemlerde öğrencilere sabahları mesleki eğitim şeklinde ve öğleden sonra da din-ahlak eğitimi ile alakalı dersler verilirdi. Buralara giren öğrenciler olgunluk çağına gelmeden maaş alamazlardı. Babıali ve Bab-ı Defteri’deki hocalardan ders alan öğrenciler birkaç yıl eğitimden sonra düşük oranda bir maaş alırlardı. Memur alımındaki süreç II. Mahmud dönemi ile değişime uğradı. Kalemlere girişte Arapça dilbilgisi şart koşuldu. Mesleki eğitim yanında teorik derslerin de verilmesi düşünüldü. Fakat bu reformlar gerçekleşmedi. Tanzimat dönemi ile beraber memur ihtiyacının artması ile bürokrasiye ihtiyacı artırdı. II. Mahmud döneminde ilköğretimin zorunlu olmasına yönelik çalışmalar, Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi fen ve nafia ilimlerinden bahsedilmesi gibi olumlu gelişmeler yaşanmakla birlikte, Tanzimat döneminde 1838’de Meclis-i Umur-u Nafia, eğitim konusuna ciddi bir şekilde ilgi gösterdi. Bu konuda ilköğretimin zorunlu yapılması, öğretmen kalitesi, dini eğitimlerin yanında dünyevi eğitimlere önem verilmesi, sınıf sisteminin getirilmesi, fakir çocuklara öncelik verilmesi, dereceli sınıflara geçilmesi gibi konular ele alındı. Bu

⁵⁶ B. Kılıç, a.g.t. s. 22, 32.

doğrultuda devlete memur yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Maarif-i Aklam ve Lisan Mektebi gibi kurumlar açıldı. Tanzimat döneminden önce öğretmen yetiştirme kurumları ise medreselerdi. Eğitim işlerinden sorumlu kişiler müderrisler ve muidlerdi. Eğitimde ders çeşitliliğini sağlamak, medrese hocaları dışında farklı tarzı bir öğretmen yetiştirmek ve rüşdiyelerin açılmasından sonra artan ihtiyacı karşılamak için 1848'de Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin izniyle Darülmuallimin Fatih'te açıldı. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra Darülmuallimin-i Rüşdi ve Darülmuallimin-i İdadiler açıldı. Daha sonra bunları Darülmuallimin-i Sıbyan ve Darülmuallimatlar takip etti. Halkın ihtiyaç duyduğu alanlarda daha önce bahsedilen mesleki-i teknik okullar açıldı ve bunlar ülke çapında yaygınlaştı. 1838'de Meclis-i Umur-u Nafia'nın açılmasına önyak olduğu bu kurumlar Osmanlı'da modern eğitimin başlangıç noktasıydı. Belirli bir program öngörülmediği için, reformları uygulamak zordu. Maddi sıkıntılar ve reformları uygulayacak kadrolar eksikti. Meslek okullarının gelişmesi pratik ihtiyaçlar yoluyla gelişebildi. Bu bakımdan bu dönemdeki reformlar faydacı bir anlayışla şekillendi. Reformlar ile hızlı şekilde alınmaya çalışılan sonuçlar beraberinde tecrübesizliği ve programsızlığı getirmişti. Mektepler için sınırlı sayıda personele ihtiyaç duyulması sürekli eğitimi engellemişti. Meslek okullarının medreselerden ayrışması uzun yıllar sonucunda olmuştu. Gerekli duyulan öğretmenlerin dışarıdan ithal edilmesi, yabancı dil zorlukları ve maddi yükler nedeniyle olumsuz sonuçlar doğurmuş, eğitimin süresi uzamıştı. Nitelikli öğrencinin olmaması nedeniyle ihtiyaç duyulan öğrenciler bir diğer mektepten getirilerek karmaşıklığa neden olmuştu. Eğitim kurumları maddi sıkıntılar nedeniyle kalıcı hale gelmemişti, kurumlar genellikle seyyar sınıflar halinde çalışıyordu. Yine benzer şekilde okullardan mezun olanların sık sık istihdam sorunu da yaşanmaktaydı. Kırım Savaşı'nın getirdiği mali yük eğitime yeteri kadar bütçe ayırlamamasına neden olmuştu. Bütün bu olumsuzluklara rağmen meslek okulları çağdaşlaşma yolunda bir örnekti⁵⁷.

3. 5. Darülfünun

Darülfünun kelime olarak ilimlerin kapısı anlamına gelmektedir. Yükseköğrenim veya üniversitenin tarihi 1088 Bologna Üniversitesi veya 1150 Paris Üniversitesi'ne kadar uzanmaktadır. İslam dünyasında ilk üniversitelerin Selçuklu Nizamiye Medreseleri olduğu düşünülse de bu medreseler Avrupalı bir tarzda değildi. Osmanlı Devleti'nde ihtiyacın orduda olmasında dolayı ilk yükseköğrenimler Hendesehane, Mekteb-i Bahri Hümayun ve Mekteb-i

⁵⁷ M. A. Yıldırım (2010). Tanzimat Döneminde Meslek Okulları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 293, 297.

Berri Hümayun, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye şeklinde icra edilmiştir. Tanzimat döneminde Darülfünun'un açılması Muvakkat Meclis-i Maarif'in 1846'daki teklifinde görülmektedir. Darülfünun binasının kurulması için Ayasofya Camii'nin Marmara Denizi'ne bakan tarafı seçilmiştir. Mimar olarak İtalyan Gaspare Trajano Fossati ile anlaşılmıştır. Maddi imkansızlıklar nedeniyle bu sözleşme iptal edilmiş ve Mimar Ahmet Efendi görevi üstlenmiştir. Yaşanan Kırım Harbi nedeniyle binanın yapım süreci uzamıştır. Bu savaşta yaralıların tedavisi için binanın yapılan kısımları kullanılmıştır. Burada okutulacak kitapların temini için Encümeni Daniş kurulmuş ve başına da Şerif Efendi getirilmiştir. Üniversitede ders vermek üzere Hoca Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi Avrupa'ya gönderilmiştir. 1865'te tamamlanan binaya Maliye Nezareti el koymuştur. Bu nedenle dersler 1865'te Çemberlitaş'ta bulunan Nuri Efendi Konağı'nda verilmiştir. Verilen dersler; Fizik, Elektrik, Kimya, Tabii Bilimleri, Tarih, Astronomi ve Coğrafya gibi derslerdir. Eylülde çıkan bir yangında yanan konaktaki eğitime ara verilmiş ve II. Mahmut Türbesi yanındaki bir arsada bina inşa edilmeye başlanmıştır. 1869'da yeni bina tamamlanmış, üniversitenin müdürlüğüne Hoca Tahsin Efendi getirilmiştir. Üniversite'nin yeni adı Darülfünun-ı Osmanî olarak değiştirilmiştir. Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni yayımlatması ile üniversite içinde çok sayıda maddesi bulunan tüzüğüne kavuşmuştur. Nizamname'ye göre; üniversite Felsefe-Edebiyat, İlm-i Hukuk ve İlm-i Tabiiyi Riyaziye olmak üzere üç şubeden oluşacaktı. Öğretim üç sene olacak ve dersler Türkçe olacaktı. 1880'de eğitime başlayan üniversite 450 öğrenciyi kabul etmiştir. Darülfünun-ı Osmanî 1872'de dini ve güvenlik sebepleri ile kalitesinin düşmesi gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Galatasaray Sultanisi'nin ileri sınıflarına Hukuk ve Mühendislik dersleri eklenmesi ile 1874'te bu iki disiplin iki ayrı yükseköğretim kurumu haline getirilmiş, aynı yıl müstakil mektep olarak Darülfünun-ı Sultani adı ile açılmıştır. Galatasaray Sultanisi'nin müdürü Sava Paşa, Darülfünun-ı Sultani'den de sorumlu tutulmuştur. Hukuk ve Mühendislik Mektebi'nde öğretim süresi 4 yıldır ve 1874'te eğitime tekrar başlanmıştır. Hukuk Mektebi'nde; Hukuk Tarihi, Osmanlı Devleti Hukuk Mevzuatı, Muhakeme Usulü, Ceza Kanunu, Deniz Hukuku, Uluslararası Hukuk, Antlaşmalar, Ekonomi ve Politik dersleri; Mühendislik Mektebi'nde; Trigonometri, Geometri, Hesap, Perspektif, Astronomi, Jeodezi, Fizik, Yüksek Matematik, Makine Çizimi, Hidrolik, Jeoloji ve Uygulama dersleri verilmiştir. Daha sonra 1876'da Darülfünun-ı Sultani içinde Edebiyat Mektebi kurulmuştur. Bu mektebin kurulma nedeni darülfünunda müderris ihtiyacını karşılamaktır. Öğrencilerin bazılarının 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar lehine propaganda yapması ve maddi imkansızlıklar nedeniyle darülfünun 1881'de tekrar kapatılmıştır. Darülfünun dördüncü defa Sadrazam Said Paşa çabaları ile Darülfünun-ı Şahane adıyla 1900'de Mekteb-i Mülkiye binasında tekrar

eğitime başlamıştır. İlahiyat, Fen ve Edebiyat şubeleri açılmıştır. İlahiyat'ta 4 yıl ve diğerlerinde 3 yıl eğitim süresi olarak belirlenmiştir. Darülfünun-ı Şahane'ye giriş sınavla yapılmıştır. 18 yaştan büyük olmamak ve idadi mezunu olmak şartı getirilmiştir. Darülfünun-ı Şahane bu yıllarda faaliyetlerine devam etmiş ve 1908 sonrasında adı Darülfünun-u Osmani olarak değiştirilmiştir. Üniversite Cumhuriyet döneminde 1924'te İstanbul Darülfünunu ve 1933'te İstanbul Üniversitesi adını almıştır⁵⁸.

3. 6. Azınlık ve Yabancı Okulları

Tanzimat döneminde genel olarak azınlıkların ve yabancı devletlerin açtıkları okullar şu şekildedir: Rum, Yahudi ve Ermenilerin açtıkları azınlık okulları; Fransız, İtalyan, Avusturya, İngiliz, Amerikan, Alman, Rus, İran ve Bulgar okulları olmak üzere yabancı devletlerin açtıkları okullardır. Rumlara 1453 İstanbul Fethi'nden sonra din özgürlüğü tanınmıştı. Başlangıçta kiliselere bağlı cemaat okulları halinde gelişen Rum okulları zamanla örgün eğitim kurumları haline gelmişlerdir. Bu okullar yabancı devletlerden destek almaya yoluna gitmişlerdir. Bu durumun sebepleri; yabancı devletlere tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak, vergi vermemek, maddi ve manevi bir güç sağlamaktı. Zamanla yabancı devletlerin kontrolüne geçen Rum okulları onların siyasetlerine uygun hareket ettiler. Yabancı devletler bu okullara destek vererek ve milliyetçiliği körükleyerek onları Osmanlı'nda koparmaya çalıştılar. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile önemli bir destek sağlayan Rumlar, okulları kullanarak bağımsızlık düşüncesine hizmet ettiler. Eğitimi de bu amaç için bir vasıta olarak gördüler. Etniki Eteryacı Cemiyeti'nin kurulmasından sonra Rum okulları bu cemiyetin bünyesine dahil oldu. 1828 Savaşlarından sonra Osmanlı'nın zayıflaması nihayetinde bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına neden oldu. Bu tarihten sonra var olan Rum okullarının sayısında artış oldu. Denetimden uzak olan bu kurumlara 1869 Maarif Nizamnamesi ile engel olunmaya çalışıldıysa da başarılı olunamadı. Tanzimat'tan sonra Osmanlı'da 3 adet Rum okulu bulunmaktaydı. Bunlar; Heybeliada Papaz Okulu, Fener Rum Okulu ve Rum Darülfünunu'dur. Fener Rum Okulu bunların içerisinde en eski olanıdır. Zengin ailelerin çocukları burada okumuştur. Bu okullara Yunan kültürünün korunması amaçlanmıştır. Müfredatlarında dini ve fenni dersler verilmiştir. Heybeliada Papaz Okulu, Rumların din adamı yetiştirmesini sağlamaya yönelik bir okuldur. Rum Darülfünunu 1806'da kurulan tıp içerikli bir yüksek okuldur. 1830 Yunan bağımsızlığı ile feshedilmiştir. 1904'te Rum Patrikhanesi

⁵⁸ Ö. Türkoğlu (2023). Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 12(3), s. 1747-1761.

tarafından yayımlanan bildiri İstanbul'da 64 Rum ilk ve orta okulu ve 360 öğretmen vardı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce Ermenilerin Anadolu'da yüzün üzerinde okulu vardı. 1853'te Ermeniler tarafından bir maarif komisyonu oluşturularak okullar arası yardım faaliyetleri düzenlendi. 1859'da sadece İstanbul'da 42 Ermeni okulu bulunmaktaydı. 1873'te bu sayı kız, erkek ve karma olmak üzere 73'e çıkmıştır. Anadolu'da ise 469 Ermeni ilk ve ana okulu bulunmaktaydı. 1880'de ise Ermeni öğrenci sayısı İstanbul'da bulunan okullarda 5.500'e çıkmıştır. Tanzimat Dönemi'nde Yahudi okulları ise diğer azınlık okulları kadar gelişme göstermemiştir. Müslümanların açtığı özel okulların dahi gerisinde kalmıştır. İlk Yahudi okulu Musevi Asri Mektebi 1854'te açılmıştır. 1875'te ise Alliyans İsrailit başta İstanbul olmak üzere taşrada okullar açmıştır. 1895'te Haham yetiştirmek için Şule-Maarif adında bir okul açılmıştır. Bu Yahudi okullarını diğer okullar takip etmiştir fakat sayı bakımından Ermeni ve Rumlar kadar artmamıştır⁵⁹.

Yabancı okulların içinde Osmanlı coğrafyasında açılan okullardan en eskileri 1583'te kurulan Saint-Benoit Fransız okulu ve 1626'da Galata'da Hıristiyanlığı yaymak için açılan St. Geroges kilisesi yanındaki okuldur. 1669'da Fransa elçiliğine tercüman yetiştirmek amacıyla Capucinlerin İstanbul'a gönderilmesi ile 1673'te St. Louis Capucin Papazları Koleji adıyla bir bina yapıldı. Bu durum eğitim bakımından küçük adımlar olmasına rağmen Fransa açısından bir prestij konusuydu. Çünkü Katoliklerin en büyük koruyucusu o dönemde Fransa'ydı. Daha sonra Ortodoksların Rusya, Protestanların koruyucusu İngiltere ve Amerika olacaktır. Yabancı okulların 1700'lerde çoğaldığı ve 1850'lerden sonra tüm Osmanlı coğrafyasında yaygınlaştığı görülmüştür. Bu durum nedenleri; klasik öğretim tarzının gelişmemesi ve kapitülasyonlardan gelen haklardır. Fransızların bunlardan başka Fransicain, Jesuite, Capucin ve Lazariste rahiplerinin açtığı onlarca okul vardı. Bu bakımdan Tanzimat Dönemi'nde de etkisi iyice belli olan Fransız tarzı okullar Osmanlı'daki en popüler ve fazla olan okullardı. Osmanlı coğrafyasında Robert Koleji, İstanbul Amerikan Kız Koleji gibi ünlü okulların bulunduğu daha önce bahsedilen devletlerin çok sayıda ilk, orta ve yükseköğretim seviyesinde okulları vardı. Yabancı okullar ve azınlık okullarının kurulup yaygınlaşmasında Osmanlı Devleti'nde bir nizamnamenin olmamasından yararlanılmıştır. Bu durumu engellemek ve onları denetim altına almak amacı da taşıyan 1869 Maarif Nizamnamesi de bu durumun önüne geçememiştir. Çünkü Osmanlı Devleti kendi içindeki eğitim kurumlarında da tam anlamıyla otorite kuramamıştır. Yabancı ve azınlık okullarının denetimi hakkında birkaç denetim raporları hazırlanmasına

⁵⁹ N. Eren (1994). *Türk Milli Eğitiminde Yabancı Okullar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 58-65.

rağmen yabancı devletlerden yüksek derecede maddi güç alan bu okullar, Osmanlı denetimlerini bir şekilde aşmışlardır veya aldırış etmeksizin faaliyetlerine devam etmişlerdir⁶⁰.

4. I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi'nde Eğitim (1876-1908)

I. Meşrutiyet dönemi 1876'da Abdülhamit tarafından Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe konulması ve 1877-78 Rus Harbi nedeniyle 1878'de yasanın yürürlükten kaldırılması ile kapanan kısa bir dönemdir. Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin çabalarıyla hazırlanan anayasanın 15, 16 ve 114. maddeleri eğitimi ilgilendiriyordu. Bu maddelere göre; eğitim serbestti ve yasalara uygun şekilde yapılmalıydı. Eğitimde dinsel özgürlük vardı ve ilköğretim zorunluydu. 1869 Nizamnamesi'nin zorunlu eğitim maddesi böylece anayasada yer almıştı. Bu dönemde Mülkiye ve Hukuk Mektebi yeniden açıldı ve yabancı dillerin öğretimi için Elsin Mektebi açıldı⁶¹.

II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim politikası Tanzimat Dönemi'nde uygulanan politikaların devamıydı. Bu dönemde eğitim bakımından hakim görüş Osmanlılık'tı. 19. Yüzyılda meydana gelen savaşlar sonucu toprak kayıpları, ekonomik gerileme, azınlık isyanları ve yaşanan göçlerin maddi ve toplumsal külfeti ile bunalan devlet yönetimi bu dönemde çareyi eğitim ile empoze edilmeye çalışılan Osmanlılık görüşü ile aramaya başlamıştı. Eğitimi araç olarak gören bu görüşe göre Osmanlı içindeki azınlıklar ile Müslümanlar arasındaki bağ Osmanlı milleti dolayısıyla "Osmanlı" olmak bakımından birbirine kaynaştırılabilirdi. Bu doğrultuda 1869 Maarif Nizamnamesi'ne göre adımlar atılmaya devam edildi. Tanzimatçıların eğitim bakımından İstanbul'a verdikleri önem yavaş yavaş İstanbul dışına yayıldı. Merkez ve taşralarda maarif teşkilatları ve denetleme makamları kuruldu. Eğitimde; Münif, Kemal, Mustafa Nuri, Ahmet Vefik ve Sadrazam Mehmet Sait Paşalar ile Selim Sabit ve Emrullah Efendi gibi kimselerin birikimlerinden yararlanıldı⁶².

Bu dönemde ilkokul eğitim süresi 4 yıldır. Kız ve erkekler ayrı okullarda eğitim görüyordu. Okullarda ceza amaçlı falaka ve dayak yasaklandı. Cezalandırma ve ödüllendirme belgelendirme yoluyla yapılmaya başlandı. İlkokullarda matematik, tarih, coğrafya ve din dersleri okutuluyordu. 1900'lere doğru devlette usul-ü atika ve usul-ü cedide olarak toplam 22.000 kadar ilkokul vardı. 1889'da ilk defa Dilsiz ve Sağırlar Okulu ile Körler Okulu açıldı. Özü bulunan Osmanlı milletinin de eğitime dahil edilmesi bakımından bu gelişme önemliydi.

⁶⁰ N. Eren, a.g.t. s. 40-70.

⁶¹ C. Binbaşıoğlu (2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Anı Yayıncılık, s. 211, 212.

⁶² B. Kodaman (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu, s. 163-166.

Bu dönemde ilkokulların yanında idadi ve darülmualimin sayılarında da önemli derecelerde artışlar olmuştur. Bunun yanı sıra ülke çapında birçok mektepler açılmıştır. Yükseköğretim kurumu olan Darülfünun, Darülfünü-u Şahane adıyla 1900'de tekrar açıldı. Bu dönemde eğitimde uygulanan politikalar Tanzimat döneminin devamı niteliğinde olduğundan nicelik bakımından başarı sağlanmıştır fakat eğitim politikaları ve nitelik bakımından gelişmeler bir sonraki döneme kalmıştır. Bu dönemdeki başarı Avrupa seviyesinde olmamakla birlikte, bu dönem II. Meşrutiyet dönemine örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Bu dönemde hakim olan Osmanlılık düşüncesi azınlıkların birer birer isyan edip bağımsız olması ile geçerlilik seviyesini düşürmüş ve bunun sonucunda millilik "Türkçülük" akımı eğitimde etkili olmuştur. Ayrıca II. Abdülhamid dönemi okullaşmanın taşralara yayılması bakımından önemlidir. Savaşlara rağmen okul, araç-gereç, öğrenci ve öğretmen sayılarında ciddi artışlar olmuştur⁶³.

5. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (1908-1918)

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki hükümetinin hakimiyetiyle var olan eğitim sistemi eleştiriye uğramıştır⁶⁴. Bir kısım meşrutiyet aydınları eğitimin nasıl olması gerektiği, mevcut durumda bulunan kanunlar ve yol-yöntem üzerine tartışmalara girişmişlerdir. Bu aydınlar Osmanlı Devleti'nin çöküşünün eğitim ile aşılabileceğini düşünmekteydiler. Fakat bu olumlu görüş Osmanlı Devleti'nin yıkılma dönemine denk geldiği için oldukça zor bir dönemdi. Ziya Gökalp, Emrullah, Satı, İsmail Hakkı Baltacı, Edhem Nejat beylerin görüşü; dile, bilgiye, insanı mükemmelleştirmeye, ekonomiyi geliştirmeye önem veren Avrupa tarzı *schola pansophica* ilkesine yönelik bir görüştü. Meşrutiyet aydınlarının verimli çalışmalarına, devlet adamlarının gereken ilgi ve çabayı göstermemelerine karşın eğitim alanında bu dönem bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Ders programları yenilenmiş, bu ders programlarına siyasal konuları içeren dersler eklenmiş, kadının toplumsal hayatın her yerinde var olmasına önem verilmiştir. Eğitimde ezbercilikten deney-gözleme dayanan bir metot geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkçe zorunlu bir ders haline getirilmekle beraber, yerel bölgelerde anadile izin verilmiştir. II. Meşrutiyetin maarif nazırı Emrullah Efendi eğitimi Tuba ağacına benzetmiş, maddi imkansızlar ve öğretmen açığı nedenleriyle yeniliğin darülfünundan başlaması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşe karşı çıkan Satı Bey, ilk ve ortaöğretimde gelişme olmadan yükseköğretimde bir gelişme olmasının mümkün olmayacağını dile getirmiştir. Emrullah Efendi ayrıca 1869 Nizamnamesi gibi nizamnamelerin yazılması

⁶³ C. Binbaşıoğlu, a.g.e. s. 221, 225.

⁶⁴ T. Bilgin (2012). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*. (Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 135.

taftarıydı. Ayrıca ona göre; ilkokullardan başlayan eğitim süresinin uzun olması nedeniyle kısa bir yoldan gidilerek darülfünunlara ağırlık verilmeliydi. Bu görüşler genel olarak Prens Sabahattin ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından savunulmuştur. Satı Bey ise öğretmenin önemine vurgu yaparak eğitimde çağdaşlaşmanın öğretmenin yeteneği ile bağlantılı olduğunu düşünmüştür. Ziya Gökalp, bilimsel bilginin dış ülkelerden alınabileceğini ve eğitimin tamamen milli olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre Türk tarihi ve kültürü araştırmalı, Türkçe yabancı unsurlardan kurtarılmalı ve Türk Dünyası arasında eğitim ve dil birliği sağlanmalıydı. Medrese tarzı bir eğitim Türklere hiçbir faydası yoktur. Gökalp ayrıca Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi'nin görüşlerinden birçoğuna katılmakla beraber, eğitimde üst basamağın akademik olmamasını gerektiğini belirtmiştir. Edhem Nejat Bey çağdaş ve milli bir eğitimi, İsmail Hakkı Bey de onunla paralel bir görüşte olarak eğitimde üreticiliğin önemini vurgulamıştır. Tefvik Fikret ise çağdaşlarının aksine olarak eğitim seviyesinin Türk olmayan öğrenciler sayesinde yükseltilebileceğini ifade etmiştir. II. Meşrutiyet aydınlarının dine karşı ilgisiz tavırları Mehmed Akif tarafından eleştiriye uğramış ve Mehmed Akif eğitimin niteliğinde inancın da olması gerektiğinin önemine değinmiştir. II. Meşrutiyet aydınları arasındaki bu tartışmalar, nitelik bakımından Tanzimat Dönemi'nde yaşanan gelenekçi-çağdaş eğitim tartışmalarının ilerisinde daha akademik bir bakış açısına sahipti⁶⁵.

Dünyada Osmanlı sınırları dışında yaşayan Türkler arasında dil ve kültür etkileşimine geçilmek istenmesi bazı olumlu sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Osmanlı Devleti'nde basılan birtakım kitaplar Türk dünyasında da revaç bulmuştur. Yine kız çocuklarının öğretimi konusunda bazı engeller aşılmaya çalışılmıştır. Var olan Darümuallimatlar ve kız rüşdiyelerinin sayısı artmıştır. Eğitime harcanan bütçe Emrullah Efendi'nin çabaları ile yükseltilmiş, bu durum okul sayısının artmasına ve okul gelirlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu olumlu durum 1914 I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. 1912'de Maarif Encümeni'nin kurulmasından sonra 1913'te eğitim yasalarını içeren Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkat'ı ilan edilmiştir. İlköğretimde Matematik, Tarih, Coğrafya gibi dersler yanı sıra Müslüman ve Müslüman olmayanlar için din dersleri ders programlarına girmiştir. İstanbul'da yaşanan gelişmelere rağmen İsmail Hakkı Baltacıoğlu köylere de ağırlık verilmesi gerektiğini savunmuştur. Şükrü Bey'in nazırlığı döneminde idadiler ve sultaniler birleştirilerek, her sultaninin 5 ibtidai ve 7 tali sınıfları olmak üzere sultanilerde eğitimin 12 yıla çıkarılması uygun görüldü. Diğer bakımından yurdun çeşitli yerlerinde; Dişçilik, Eczacılık, Katip, Çarkçı, Bahriye, Jandarma, İhtiyat Zabitan, Namzed, Muzıka, Bahriye ve Numune mektepleri gibi

⁶⁵ İ. Doğan (2012). *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*. Nobel Yayınları, s. 341-343.

mektepler açıldı. Bu ilerlemeye, kurulan cemiyet ve şirketler de destek verdi. 1915'te çıkarılan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne göre; özel okulların açılması da teşvik edildi. Darülfünun-u Şahane'nin ismi Darülfünun-u Osmani olarak değiştirildi. Yapısı üniversite yapısına dönüştürülerek enstitü ve fakülteler kuruldu. Ders programı yeniden hazırlandı ve dış ülkelerden üniversite hocaları getirtildi. Daha sonra kızlar için İnas Darülfünunu kuruldu. Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiyat şubeleri açıldı. II. Meşrutiyet döneminin bahsedilen değişik eğitim kurumlarının fazlalığı 1916'da eğitimde birleşmeyi gündeme getirdi. Fakat yaşanan savaşlar nedeniyle bu konu gündem dışı kaldı. Savaşlara giden nüfusun geride bıraktığı yetimler için Darüleytamlar kurulması, bu dönemde eğitimden istenilen sonuçların alınamamasının bir göstergesidir. Sonuç olarak; maarif nazırların sürekli şekilde değişmesi, atanan nazırların farklı eğitim politikaları denemesi de yaşanan gelişmelerin hızını düşürmüştür. Bunun yanı sıra II. Meşrutiyet dönemi eğitim; muallimlerin kendi meslek örgütlerini kurabilmesi, eğitim hakkında yazılan eserlerin diğer alanda yazılan eserlere göre artması, kadınların eğitimin her aşamasından yararlanabilmeleri ve eğitimde birlik anlayışının uyanması bakımından Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışına olumlu bir miras bırakmıştır⁶⁶.

⁶⁶ N. Sakaoğlu (1993). Osmanlı Eğitim Tarihi. İletişim Yayınları, s. 125-148.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI

1. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Eğitim (1919-1922)

Osmanlı Devleti'nde eğitim, Selçuklu Devleti'ndeki eğitim sisteminin devamı niteliğinde olup, dini temellere dayanan bir eğitim anlayışı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda eğitim kurumları, maddi olanakları yüksek olan hayırsever kişilerin kurmuş oldukları vakıflar tarafından finanse ediliyordu. Bunlar, uzun bir süre devlet yapısından bağımsız olarak faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti, yalnızca Enderun Mektebi ve bazı medreselerle ilgilenmekteydi. Bu durum, Avrupa'daki gelişmelerin Osmanlı Devleti'ni etkilemesiyle bozulmaya başlamıştır. Avrupa'daki gelişmelerin gerisinde kaldığını fark eden Osmanlı Devleti, yenileşme faaliyetleri göstermeye başlamıştır. Eğitim, nitekim bu faaliyetlerin en önemlisi olmuştur. Bu yenileşme ihtiyacının bir sonucu olarak, eğitim zamanla devletin görevlerinden biri haline gelmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin göstermiş olduğu tüm yenileşme çabaları, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya yeterli olmamıştır. Eğitim sistemi, çağın gereksinimlerine uygun olarak yeniden yapılandırılırken, toplumun kültürel değerleri ile uyum sağlamalıdır. Aksi takdirde eğitim, ulaştırılması hedeflenen kitleye fayda sağlayamaz. Nitekim Osmanlı Devleti için de durum böyle olmuştur. Avrupa'daki gelişmelerin gerisinde kaldığını fark eden Osmanlı Devleti, eğitimi Batı tarzında şekillendirmeye çalışırken yerel ihtiyaçları göz ardı etmiştir. Bu nedenle, modernleşme çalışmaları devletin çöküş sürecini yavaşlatmamış aksine ivme kazandırmıştır⁶⁷.

Eski gücü bulunmayan Osmanlı Devleti, 1914 yılında İttifak Devletleri tarafında katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nı kabul ederek yenik ayrılmıştır. İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi maddelerini, Anadolu'yu işgale açık hale getirebilmek amacıyla yasal bir dayanak olarak görmüş ve antlaşma imza edildikten hemen sonra Anadolu'da işgal hareketlerine başlamışlardır. İşgal girişimlerine karşılık, öncelikle Anadolu'nun bazı bölgelerinde Kuva-yi Milliye hareketleri kurulmuş daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Millî Mücadele süreci başlamıştır. Öğretmenler, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi sırasında, önemli bir rol oynamışlardır. Toplumda saygı

⁶⁷ M. Çoban (2012). Osmanlı Çöküş Sürecinde Modernleşme ve Eğitime Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20(94), s. 132, 133; M. Okur (2010). Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(1). s. 200.

duyulan ve sözüne itimat edilen bireyler olmaları sebebiyle halkı bilgilendirme, Millî Mücadele'nin genişlemesi ve örgütlenmesi gibi konularda önemli görevler üstlenerek Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin başarılı olmasında önemli bir yer tutmuşlardır⁶⁸.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Türk halkı, bir yandan işgallerin yarattığı baskı ve tehdit altında yaşarken, diğer yandan salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalıyordu. İçinde buldukları bu zor koşullar, halkın eğitimsizlikle mücadele etmesini oldukça güçleştiriyordu. Ancak belli bir bilince ulaşmış aydın kesim, bu karanlık tablodan kurtulmanın ancak eğitim ile mümkün olacağını farkındaydılar. Osmanlı eğitim sistemi içerisinde yetişmiş öğretmenler ve aydınlar, toplumu bilinçlendirme sorumluluğu ile hareket ederek, mücadele ruhunu köy halkına kadar ulaştırmak için yoğun çaba harcamışlardır. Onlara göre işgallere, yoksulluğa, eğitimsizliğe ve salgınlara karşı en güçlü silah, bilgi ve eğitimdi. Bu inançla, halkın bilinçlenmesi için eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik önemli çalışmalarda bulundular⁶⁹.

Ülkenin içinde bulunduğu vaziyet, aydınları harekete geçirmiş olsa da aydınların Anadolu'daki sayıları azdı. Bu noktada halkın desteği oldukça önemliydi. Halkın desteğinden yararlanabilmek için halkın aydın kesim ile aynı doğrultuda düşünebilmesi gerekiyordu. Öğretmenler, başlangıçta halkı işgallere karşı alınabilecek önlemler konusunda kendi bakış açıları doğrultusunda bilinçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu amaca ulaşmanın temel yolu ise eğitim-öğretim faaliyetlerinden geçmekteydi. I. Dünya Savaşı sırasında asker ihtiyacı sebebiyle yaşları genç öğretmenler ve hatta eğitime devam eden lise öğrencileri dahi cephede savaşmak durumunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan işgaller sebebiyle Türk milleti bu defa da bağımsızlık mücadelesi vermek durumunda kalmış ve eğitimin sürekliliği açısından olumsuz bir tablo oluşmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen eğitim, Millî Mücadele sürecine en çok katkı sağlayanlardan olmuşlardır. Eğitim kurumları, Millî Mücadele'ye yönelik propagandaların yürütüldüğü en etkili merkezler haline gelmiştir. Öğretmenler, askerlikten tecil edilmiş olmalarına rağmen öğretim faaliyetlerini sürdürmenin yanı sıra gönüllü olarak cephelerde görev almışlardır. Rumbeyoğlu Fahrettin Bey'in Maarif Nazırlığı yaptığı dönemde, ders kitaplarındaki Türk kelimesi kaldırılmaya çalışılmış yerine Osmanlı kelimesi kullanılması uygun görülmüş ve öğretmenlere yönelik bir genelge yayınlanmıştır. Bu genelge, öğretmenlerin siyasi olaylardan uzak durması gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin çabaları İstanbul

⁶⁸ M. Şanal & E. Alaca (2023). *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan Günümüze*. Pegem Akademi, s. 97.

⁶⁹ N. Sakaoğlu (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar*. Alfa Yayınları, s. 225.

hükümeti ve İtilaf Devletlerinin aleyhineydi. İtilaf Devletleri bazı Türk okullarını kapatmış bazı Türk öğretmenlere ise kötü muamelede bulunmuş ve maaşlarını ödemeyerek maddi zorluklar yaşamalarına sebep olmuşlardır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen öğretmenler, Türk halkının bağımsızlığı uğruna mücadele vermeye devam etmişlerdir⁷⁰.

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgaller, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini fiilen sona erdirirken, Türk halkı arasında milli bir direniş bilincinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Türk milletinin bağımsızlık arzusunu temsil eden çeşitli yerel teşkilatlar Anadolu'nun dört bir yanında kurulmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu direnişin öncüsü olarak silah arkadaşları ile birlikte Anadolu'ya geçmiş ve dağınık halde bulunan direniş gruplarını bir araya getirerek Kuva-yi Milliye adı altında organize bir yapıya kavuşturmuştur. Bu birlikteliğin sağlanması ile, Milli Mücadele'nin kurumsal bir zemine oturtulması amacıyla kongreler süreci başlamıştır. 1919 senesinde toplanan Erzurum ve Sivas kongreleri yalnızca bölgesel meselelerin değil, aynı zamanda tüm milletin bağımsızlık mücadelesinin ele alındığı önemli platformlar olmuştur. Kongrelerde; vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı ve işgallere karşı topyekün direnişin önemi vurgulanmış, halkın iradesinin esas alınacağı yeni bir siyasal yapılanmanın temelleri atılmıştır. 1920'ye gelindiğinde, Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen Misak-ı Milli kararları, milletin bağımsızlık yönündeki kararlılığını ortaya koymuştur. Ancak bu durum, İtilaf Devletleri tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve kısa süre sonra İstanbul işgal edilerek Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da, ülkenin dört bir yanından gelen temsilcilerin katılımıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. TBMM, halk iradesine dayalı yeni bir yönetim anlayışını benimseyerek, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesini kurumsal anlamda temsil eden yegane organ haline gelmiştir⁷¹.

Misak-ı Milli, Türk milletinin milli sınırlarını belirleyerek ülkenin bölünmez bütünlüğünü ortaya koymuştur. Ancak bu karar, İtilaf Devletleri'nin çıkarlarına aykırı olduğu için 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilerek son Osmanlı Mebusan Meclisi dağıtılmıştır. İşgal sürecinde halk da çeşitli şekillerde zarar görmüştür. Misak-ı Milli çerçevesinde İtilaf Devletleri'nin bu tutumu kabul edilemezdi. Bu sebeple, 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, yeni bir meclisin açılmasına yönelik çalışmalara başladı. Meclisin, açılması için yapılacak seçimler hakkında bir genelge yayınladı. Genelge doğrultusunda seçimler gerçekleştirildi ve

⁷⁰ B. Aslan (2010). Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu. *Atatürk Dergisi* 3(2), s. 60, 62-64.

⁷¹ M. Gündüz (2020). *Türk Eğitim Tarihi: Kronolojik ve Tematik*. İdeal Kültür Yayıncılık, s. 120, 121.

gerekli hazırlıklar tamamlandığında meclis, dönemin şartlarına uygun bir tören ile Hacı Bayram Veli Camii'nde kılınan cuma namazının ardından dualar eşliğinde, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. TBMM'nin açılış sürecinde öğretmenlerin oldukça önemli katkıları olmuştur. Ankara'daki okullardan meclis binasına masa ve sıralar getirmişler ayrıca mecliste yapılan konuşmaları kayıt altına alma gibi görevleri üstlenmişlerdir⁷².

2. Maarif Kongresi (1921)

TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılmasıyla birlikte, Milli Mücadele resmi bir devlet organı tarafından yürütülmeye başlanmış ve milli direniş faaliyetleri hukuki bir dayanağa kavuşmuştur. TBMM, kısa sürede yürütme görevini üstlenecek bakanlıkları oluşturmuş, Maarif Vekaleti de diğer vekaletlerle birlikte teşkilatlandırılmıştır. Ancak bu durum ülkede eğitim yönetimi konusunda ikiliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sebebi İstanbul'da Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak faaliyet göstermeye devam eden Maarif Nezareti'dir. Dolayısıyla aynı dönemde biri Ankara'da TBMM'ye bağlı olan Maarif Vekaleti, diğeri İstanbul'da Osmanlı Devleti'ne bağlı Maarif Nezareti olmak üzere iki ayrı eğitim bakanlığı söz konusuydu. Kurtuluş Savaşı yıllarında eğitim yönetiminin yapısal özelliklerine baktığımızda, 1920 ile 1924 yılları arasında TBMM'ye bağlı Maarif Vekaleti'nde görev yapan bakanlar arasında Dr. Rıza Nur Bey, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Vehbi Bey ve İsmail Safa Bey yer almaktaydı. Osmanlı Devletine bağlı Maarif Nezareti'nde ise 1919'dan, saltanatın kaldırıldığı ve nezaretin de lağvedildiği 1922'ye kadar Ali Kemal Bey, Sait Bey (iki kez), Abdurrahman Şeref Bey, Rumbeyoğlu Fahrettin Bey ve Hadi Paşa görev yapmıştır. 1921'de düzenlenen Maarif Kongresi ise, yalnızca eğitim alanındaki gelişmeler açısından değil, tarihsel bağlamı itibarıyla da son derece önemlidir. Sakarya Meydan Muharebesi gibi kritik bir dönemde gerçekleşen bu kongre, Milli Mücadele döneminde eğitim boyutunun da ihmal edilmediğini göstermektedir. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de yer aldığı üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın böylesine kritik bir dönemde dahi eğitim meselelerine öncelik vermesi, onun eğitime ve geleceğin inşasına verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Kongrenin bu koşullar içerisinde gerçekleştirilmesi, Milli Mücadele'nin yalnızca cephelerde değil, aynı zamanda zihinlerde de yürütülen çok boyutlu bir savaş olduğunu göstermektedir⁷³.

⁷² R. M. Geçikli & D. Koçak (2022). TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1(68), s. 112, 113, 116.

⁷³ A. Kuşçi (2021). Milli Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920–1923). *Kafdağı* 6(2), s. 153; Y. Akyüz, a.g.e. s. 320-321.

İki ayrı eğitim bakanlığının eş zamanlı olarak faaliyet göstermesi eğitimde ikiliğe neden olmuştur. Bu ayırım, her iki bakanlığın bağlı oldukları yönetim sistemleri ve işleyişleri açısından belirgin farklar taşıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Maarif Nezareti 19. yüzyıl ortalarında kurumsallaşmıştır. “Nezaret” terimi Osmanlı idaresinde, bakanlık düzeyindeki kurumları ifade ederken, bu kurumların başında bulunan kişilere ise “nazır” denilmekteydi. Erken Cumhuriyet döneminde kurulan Maarif Vekâleti ise bakanlık anlamına gelen “vekâlet” adını taşımakta ve başındaki yöneticilere bakan anlamına gelen “vekil” denilmekteydi. Maarif Vekâleti, 1923’ten 1941’e kadar bu adla anılmış olup sonrasında günümüzdeki hali olan “Milli Eğitim Bakanlığı” adını almıştır.

Eğitim sistemini yeniden düzenlemek amacıyla Osmanlı Devleti’nin maarif teşkilatından farklı bir yapılanma ile oluşturulan eğitim bakanlığının (Maarif Vekâleti) ilk teşkilat yapısı, oldukça az birimden oluşmaktaydı. Bu yapının başlıca amacı, eğitim hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesiydi. İlk teşkilat yapısı beş birimden meydana gelmekteydi. Bunlar: danışma birimi olan ve planlamaların yürütüldüğü Program Heyeti, asıl hizmetin verileceği birimler olan İlk ve Orta Tedrisat Müdürlükleri ile Kültür (Hars) Müdürlüğü ve yardımcı hizmet için faaliyet gösteren tek birim olan Sicil ve İstatistik Müdürlüğü’yü. Sicil ve İstatistik Müdürlüğü ise personel işleriyle ilgilenen bir birimdi. Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde ve Osmanlı Devleti’ne bağlı olan Maarif Nezareti tamamen kapatıldığında, Maarif Vekâleti’nin beş birimden oluşan teşkilat yapısı genişletilmiştir. Yeni hizmet birimleri eklenerek tarihsel süreç içerisinde gelişerek devam etmiştir⁷⁴.

1921’de Maarif Vekâlet’inin teşkilat yapısı içerisinde, Maarif Heyeti’nden farklı olarak Telif ve Tercüme Heyeti kurulmuştur. Bu heyetin görevi, Maarif Vekâleti tarafından incelenmek üzere gönderilen eserleri denetlemek ve bu eserlerin hangi eğitim kademesinde okutulmaya uygun olduğuna karar vermektir. Heyet, kurulduğu dönemde Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Veled Çelebi, Ahmet Ağaoğlu ve Kazım Nami Duru gibi önemli isimlerden oluşmaktaydı. Telif ve Tercüme Heyeti, Üçüncü İlmiye Heyeti toplantısına kadar aynı yapıyla faaliyetlerini sürdürmüş bu tarihten sonra ise “Milli Talim ve Terbiye Dairesi” adını alarak günümüzdeki Milli Eğitim Şuralarının temellerini oluşturmuştur. 15 Temmuz 1921’de, Ankara’da Sakarya Savaşı’na hazırlık sürecinin yaşandığı bir dönemde Maarif Kongresi düzenlenmiştir. Bu dönemde Maarif Vekilliği görevini Hamdullah Suphi Tanrıöver yürütmekteydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa ise cepheden

⁷⁴ MEB. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler*. MEB Yayınları, s. 10-11.

gelerek kongrenin açılış konuşmasını yapmış ve kongreyi başlatmıştır. Kongrenin temel amacı, mevcut eğitim kurumlarını, öğretmen ve öğrenci sayılarını tespit etmek; elde edilen istatistiki veriler ışığında yapılması gerekenleri belirlemek ve milli bir eğitim yolu izlenmesini sağlamaktır. Eğitimi, Doğu ve Batı etkilerinden arındırarak Türk kültürüne uygun bir yapıya kavuşturmak temel hedef olarak belirlenmiştir. Kongre dört oturumdan oluşmuştur. İlk oturumda istatistiki veriler değerlendirilmiş ve eğitime ayrılan bütçe ele alınmıştır. İkinci oturumda ise halkın ihtiyaçları doğrultusunda sade ve gerçekçi bir eğitim sisteminin oluşturulmasına karar verilmiş, şehirlerde ve köylerde farklı programların uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Üçüncü ve dördüncü oturumlarda eğitim kurumları kademeleri bazında ele alınmış, özellikle ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde değerlendirmeler yapılmıştır. Savaş dönemine denk gelmesi nedeniyle kongre, bu çerçeveye sınırlı kalmış ve sonlandırılmıştır⁷⁵.

Maarif Kongresi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra eğitim alanında gerçekleştirilen ilk kapsamlı ve sistematik faaliyet olarak dikkat çekmektedir. "Maarif Kongresi" ifadesi, dönemin önemli basın organlarından biri olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de yer almıştır. Bu kongreye, ülkenin dört bir yanından 250'den fazla öğretmen katılım göstermiştir. Ancak kongre, ilerleyen dönemde bazı muhafazakâr mebuslar tarafından çeşitli nedenlerle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, özellikle kongre için yapılan harcamalar ile kadın ve erkek öğretmenlerin aynı ortamda bulunmalarına yönelik olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, kongrenin açılışını bizzat yapmış ve burada son derece önemli bir konuşma gerçekleştirmiştir. Konuşmasının başında, uzun yıllar boyunca eğitime yeterli önem verilmemesinin yarattığı olumsuz durumların ortadan kaldırılabilmesi için en temel aracın eğitim olduğunu ifade etmiştir. Savaş koşulları sebebiyle eğitimin istenilen seviyeye ulaşması açısından elverişli bir durum olmadığını dile getiren Atatürk, bu zor koşullar içerisinde dahi eğitim alanında çaba gösterilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Eğitimde geçmişte izlenen hatalı yolların, toplumsal ilerlemenin önünde ciddi bir engel oluşturduğunu vurgulayan Atatürk, eğitimin mutlaka milli bir temele oturtulması gerektiğini belirtmiştir. Milli Mücadele'nin tüm zorluklarına Sakarya Savaşı'na hazırlıkların sürdüğü bir dönemde dahi bu kongrenin toplanmasının amacının sanat ve bilim rehberliğinde millete yol göstermek olduğunu ifade etmiştir. Atatürk, Türk gençliğinin hangi niteliklerle donatılması gerektiği konusundaki görüşlerini de paylaşmıştır. Türk

⁷⁵ M. Gündüz, a.g.e. s. 122, 123.

gençlerinin yaratılış itibarıyla bu niteliklere sahip olmaya elverişli olduklarını vurgulamış; bu noktada öğretmenlerin üstlendiği sorumluluğun büyüklüğüne dikkat çekmiştir⁷⁶.

Maarif Kongresi, Türkiye’de eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda düşünsel bir dönüm noktasıdır. Kongrenin asıl önemi, eğitimin bir kalkınma aracı özelinde değil, toplumsal dönüşümün merkezinde konumlandırılmasıdır. Atatürk’ün bu süreçte sergilediği liderlik, eğitimi yalnızca bireylerin değil, milletin geleceğini inşa eden temel unsur olarak tanımlamıştır. Eğitim alanındaki reformlar bu vizyon doğrultusunda şekillenmiş akıl, bilim ve laiklik ilkeleri üzerine kurulu bir yapı hedeflenmiştir. Bu yönüyle Maarif Kongresi, Türk modernleşme sürecinin ideolojik zemininde eğitimin nasıl stratejik bir rol üstlendiğini somut biçimde ortaya koyar. Savaş koşullarına rağmen böyle bir girişimin gerçekleştirilmesi, eğitimin Cumhuriyet projesi içerisindeki öncelikli konumunu açıkça göstermektedir.

3. Atatürk’ün Eğitime Bakış Açısı

Mustafa Kemal Atatürk’ün devraldığı eğitim sistemini anlamak için dönemin koşullarına bakmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, çevresinde olup bitenlerden büyük ölçüde habersiz bir şekilde, bilindiği üzere yıkılışa doğru sürükleniyordu. Buna karşılık Batı dünyasında ise Rönesans’ın etkisi ile hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanıyordu. Eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar ortaya çıkmış, eğitim sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştı. Bu değişiklikler, bireyi merkeze alarak onların yeteneklerini geliştirmeyi hedefliyordu. Osmanlı Devleti’ndeki eğitim sistemine baktığımızda, Müslüman olmayan toplulukların bile eğitim kurumu açabildiğini görmekteyiz. Yabancı ve azınlık okullarının yanı sıra geleneksel eğitim kurumları ve Tanzimat’ın etkisi ile açılan yenilikçi okullar da mevcuttu. Ancak bu okullar, farklı düşünce yapısında bireyler yetiştiriyor dolayısıyla da birbirlerinden ayrışıyorlardı. Bu durum, eğitimde karmaşaya neden oluyordu. Toplumun ihtiyaçlarına yönelik bütüncül bir eğitim sistemi yoktu. Yeni bir ülke inşa edebilmek için eğitimdeki bu düzensizliklerin giderilmesi şarttı. Osmanlı döneminde eğitimi iyileştirmeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da, bunlar ya uygulanabilir olmamış ya da uygulansa bile kalıcı ve tamamlayıcı nitelikte olamamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, bu yetersizlikleri kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal açılardan değerlendirmiştir. Bu alanlarda yapılacak köklü reformların eğitimi de temelden değiştireceğine inanıyordu. Ona göre, eğitim tüm toplum kesimlerine yayılmalıydı. Eğitim

⁷⁶ E. Kapluhan (2014). 1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4(8), s. 125, 128.

anlayışı, Türk milletinin karakterine ve ihtiyaçlarına uygun olmalı, çağın gereklerini karşılayacak nitelikleri taşımaları ve uygulanabilecek ölçüde gerçekçi olarak tasarlanmalıydı⁷⁷.

Vizyon sahibi olmak, mevcut şartlarla geleceğe dair öngöründe bulunma yeteneğidir. Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletine eğitim, hukuk gibi birçok toplumsal alanda görüş sahibi bir lider olmuştur. Türk milletini saygın bir millet haline getirip uluslararası toplumlarda güçlü bir konumda yer aldirmayı hedeflemiştir. Atatürk'e göre; kaliteli eğitim, çağdaş bir toplumun en önemli temelidir. Eğitim, güçlü bir gelecek inşası için oldukça önemli bir alandır. Saygın bir millet oluşturmak için kaliteli insan yetiştirebilmek gereklidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim anlayışı, yalnızca Cumhuriyet döneminde şekillenmiş bir devlet politikası değil, onun çocukluk yıllarından itibaren gözlem, deneyim ve düşünceleriyle olgunlaştırdığı derin bir idealdir. Mustafa Kemal'in eğitime bakışını anlamak için Selanik'te geçen çocukluk yıllarına dönmek gerekir. Annesi Zübeyde Hanım, geleneksel değerlere bağlı, dini eğitimi önemseyen bir kadındı. Bu sebeple önce mahalle mektebinde kısa bir süre eğitim aldı, ardından babasının isteği üzerine Şemsi Efendi Mektebi'ne geçti. Bu geçiş, onun geleneksel yöntem ile yeni yöntem farkını daha o zamanlardan anlamasına sebep oldu. Selanik Askeri Rüştiyesi ve ardından Manastır Askeri İdadisinde aldığı eğitim, Atatürk'ün düşünce dünyasında büyük bir dönüşüm başlattı. Bu okullarda aldığı disiplinli eğitim, Matematiğe ve Fransızca 'ya olan ilgisini arttırdı. Fransız aydınlanma düşünürlerinin eserleriyle tanışması, özgürlük, eşitlik gibi kavramlarla tanışmasını sağladı ve ileride savunacağı laik ve halkçı eğitim anlayışının temelini oluşturdu. Harp Okulu ve Harp Akademisi yıllarında Osmanlı Devleti'nin çöküşüne tanıklık eden Mustafa Kemal, devletin içinde bulunduğu buhranın temel nedeninin eğitim eksikliği olduğunu fark etti. Atatürk, bu yapının değişmesi gerektiğini savunarak, kurtuluşun bilgi ile mümkün olacağını düşünmekteydi. Daha o yıllarda ülkenin geleceğine dair endişeler duymaya başlamıştı. Atatürk'ün çocukluk yıllarından itibaren şekillenen bu vizyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarından biri olmuştur⁷⁸.

Mustafa Kemal Atatürk, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı dönemde İstanbul'da bulunmuş ve İtilaf Devletlerinin giderek artan müdahalelerine karşı devlet içinde üstlendiği çeşitli görev ve sorumluluklar aracılığıyla önleyici adımlar atma arayışına girmiştir. Bu süreçte mevcut bütün olanakları değerlendirmiş ancak çabalarının yetersiz kaldığını ve içinde bulunulan şartlarda etkili bir direnişin yalnızca Anadolu'da yürütülecek örgütlü bir mücadele

⁷⁷ S. Büyükdüvenci (2019). Atatürk'ün Eğitim Felsefesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 17(1), s. 464-468.

⁷⁸ İ. Doğan, a.g.e. s. 401-403.

ile mümkün olabileceğini görerek bu yönde bir karar almıştır. 1918 yılı Kasım ayından 1919 yılı Mayısına kadar İstanbul'da kalmasının temel nedeni, oluşan siyasi tabloyu yakından izlemek, olumsuz gelişmelere müdahale edebilmek ve bu süreçte fikri mücadele yolu ile kamuoyunu ve karar alıcıları etkilemektir. Bu dönemde, mütarekenin uygulanış şeklinin sakıncalarına dikkat çekmiş, ilgili makamlara çeşitli uyarılarda bulunmuş ve özellikle anlaşma maddelerinin İtilaf Devletleri tarafından keyfi şekilde yorumlanarak Osmanlı topraklarında işgallere meşruiyet kazandırılmasına karşı çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda Mustafa Kemal Paşa, vatanın bağımsızlığını ve milletin kaderini tayin etmenin, mevcut yönetim yapıları içerisinde mümkün olamayacağını net biçimde kavramış bu nedenle Anadolu'ya geçerek milli bir mücadele yürütmenin kararını almıştır. Her türlü zor koşula rağmen vatanı savunmanın yollarını arama kararlılığı onu İstanbul'dan ayrılarak tarihi direniş sürecini başlatmaya sevk etmiştir⁷⁹.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da altı ay boyunca kalmasının nedenini şu sözler ile açıklamaktadır: *“Ağır ve kat'i bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti her köşesinden ele almak, incelemek lazımdır. Bir karar tatbik edilmeye başlandıktan sonra, keşke şu tarafını da düşünseydik belki bir çıkar yol bulurduk, yeniden bunca kan dökmeğe lüzum kalmazdı, gibi kaygılara yer kalmamalıdır. Böyle bir kaygılanma karar sahibini yaptığının doğruluğundan şüpheye düşürür. Bundan başka beraber çalışacak olanlar, yapılandır başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmalı idiler. İşte benim mütareke devrinin beş altı ayını İstanbul'da geçirmekliğimin sebebi budur. Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Fikir hazırlıkları, seferberlikte davul zurna çalarak asker toplamak gibi olmaz. Alçak gönüllülikle çalışmak, kendini silmek karşısındakilere samimi bir kanı vermek şarttır.”*⁸⁰.

Mustafa Kemal Atatürk'ün silahlı mücadeleye girmeden önce uzun süre fikri bir mücadele içinde bulunmuş olması ve sonrasında gelişen süreçte halkı bilinçlendirerek milli mücadele ruhunu oluşturmak istemesi önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk, söylemlerinde de halkın yalnızca savaşla değil, eğitim ile özgürlüğüne kavuşacağını vurgulamış ve eğitimde köklü reformlar yapmanın gerekli olduğunu dile getirmiştir. Halkın eğitimsizlikten arındırılması gerektiğini ve bunun bilimsel temellere dayanan bir eğitim sistemi ile gerçekleşeceğini biliyordu. Bireyleri zihinsel ve kültürel çerçevede geliştirecek eğitim sistemlerini gerekli görüyordu. Atatürk, halkı muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmayı amaçladı ve ona göre; eğer halk eğitilir, bilinçli bir seviyeye ulaşırsa modern dünya ile uyumlu bir hale gelirdi. Atatürk, bu doğrultuda milli eğitim programlarının şekillendirilmesinde büyük

⁷⁹ E. S. Yalçın & S. Koca (2007). *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*. Berikan Yayınevi, s. 130-135.

⁸⁰ F. R. Atay (2004). *Çankaya*. Pozitif Yayınları, s. 184.

bir özveriyle çalışmıştır. Eğitim sistemini çağdaş medeniyetin gereksinimlerini karşılayacak şekilde tasarlamaya özen göstermiştir. Askeri zaferler ile kazanılan bağımsızlığın, ancak halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle kalıcı hale geleceğini düşünüyordu. Kütahya’da yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir: “Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu diğeri milletin geleceğini yoğuran kültür ordusu. Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuna bağlıdır.”⁸¹.

Atatürk’ün milli kültürümüzü muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkaracağımızı ifade eden sözünde geçen “muasır medeniyet” ifadesi, gelişen dünya düzeni içinde yer alan çağdaş, bilim ve akıl temelli uygarlıkları kastetmektedir. Atatürk, eğitimin dinsel ağırlıklı yaklaşımlardan arındırılması ve tamamen bilimsel temeller üzerine kurulması gerektiğine inanmıştır. Türkiye gençliğini her türlü değişime ve gelişime ayak uydurabilecek, çağın gereklerini anlayıp buna katkı sunabilecek bir seviyeye ulaştırmayı amaçlamıştır. Atatürk'e göre, böyle bir gençlik oluşturulursa, gelecek nesiller de bu ilkeleri yaşatarak Türkiye’yi daha ileriye taşıyabileceklerdir. Bu hedef, toplumsal bir dönüşümün temelini oluşturacaktır⁸².

4. I. Misak-ı Maarif Genelgesi

Misak-ı Maarif Genelgesi, 8 Mart 1923’te İsmail Safa Bey tarafından yayımlanmıştır. Bu genelge, “Eğitim Andı” anlamına gelmekte olup, Maarif Vekâleti tarafından belirlenen eğitim hedeflerini bildirmiştir. Mustafa Kemal’e göre, geçmişteki mevcut eğitim programları ile geleceğe yönelik bireyler yetiştirmek mümkün değildi. Bu nedenle genelgede, yeni nesilleri çağın gereksinimlerine uygun yetiştirmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Her eğitim kademesine uygun birbirinden farklı amaçlar belirlenmiştir. İsmail Safa Bey, genelgeyi yayımladıktan sonra ülkedeki tüm eğitim kurumlarına göndermiştir. Bu gelişme, dönemin eğitim politikaları açısından oldukça önemlidir. Milli mücadele sürecinde “Misak-ı Milli” tam bağımsızlık ilkesini ifade ederken, 1923 İzmir İktisat Kongresi, ekonomik bağımsızlığın altını çizmiş ve bu doğrultuda “Misak-ı İktisadi” kavramı ortaya çıkmıştır. Eğitim alanındaki düzenleme ise “Misak-ı Maarif” olarak adlandırılmıştır. Bu noktada bağımsızlık, ekonomi ve eğitim,

⁸¹ V. H. Kaya, Z. Bahçeci & E. Kaya (2016). Atatürk’ün Eğitime Bakışı Üzerine Bir Çalışma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* (3), s. 297, 298.

⁸² M. Güneş & H. Güneş (2003). *Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*. Anı Yayıncılık, s. 9; Ş. Yamaner (1999). *Atatürkçü Düşünce Ufuslu Eğitim*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s. 109.

Cumhuriyet'in temel taşlarını oluşturan kavramlar olmuştur ve her biri milletin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır⁸³.

17 Şubat 1923'te, Türkiye'nin ekonomik geleceğini şekillendirmek adına toplanan İzmir İktisat Kongresi, yalnızca ekonomik politikaların belirlenmesi açısından değil, eğitim tarihi açısından da oldukça büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'de ilk defa eğitim ile ekonomi ilişkisi bu kongrede resmi bir şekilde ele alınmış ve eğitim politikalarının ekonomi hedefleri ile aynı doğrultuda ilerlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal, kongrede yaptığı konuşmada, özellikle ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde uygulanacak olan eğitim programlarının, hazırlanan ekonomi politikalarıyla uyum içinde ve destekleyici nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüş, eğitim alanında yeni bir dönemin başlangıcını işaret ederek eğitim ile kalkınma planları arasında doğrudan bir bağ kurmuş ve eğitimin yalnızca bireysel gelişimi değil, ulusal ekonomik kalkınmanın da temel unsuru olduğunu vurgulanmıştır. Bu anlayışa uygun olarak, Misak-ı Maarif Genelgesi yayımlanmıştır. Genelge, eğitim alanında gerçekleştirilecek reformların temel dayanağı olmuştur. Bu genelge ile eğitim kurumlarının çağın gereklerine ve ülkenin kalkınma planlarına uygun olarak yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir⁸⁴.

İsmail Safa Bey, genelgeyi Mustafa Kemal'in eğitime bakış açısını oluşturan temel ilkeleri derleyerek yayımlamıştır. Genelgede yetiştirilecek çocukların kapasitelerine uygun programlar oluşturulması gerektiği, eğitimin çocukları hayata hazırlaması ve onların becerilerini geliştirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eğitim sisteminin milli olması gerektiği, doğu ya da batı tarzına yönelmenin geçmişteki hataların tekrarı olacağı ifade edilmiştir. Bilim alanında en iyi örneklerden yararlanılması gerektiği, ancak bunun milli bir çerçevede düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Eğitim, çağdaş kültüre dayalı olmalı fakat milli temellere oturtulmalıydı. Öncelikle halk cehaletten arındırılmalı, okuma-yazma ve temel bilgiler kazandırılmalıydı. Köylü kesimin eğitilmesi bu noktada önem taşımaktaydı. Ortaöğretimde öğrencilerin hayata hazırlanması ve beceri kazanmaları ön plandaydı. Kadınların eğitimin her kademesinden eşit şekilde yararlanması gerektiği vurgulanmış, ülkenin her bölgesinde sınıfsal ayırım gözetmeksizin tüm Türk halkının eğitilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Eğitim programlarının ise gerçekçi ve uygulanabilir nitelikte olması gerektiği açıklanmıştır⁸⁵.

⁸³ S. Akgün & M. Uluğtekin (1989). Misak-ı Maarif. *Atatürk Yolu Dergisi* 1(3), s. 186, 187.

⁸⁴ A. Kuşçi, a.g.m. s. 155-156.

⁸⁵ B. Göksel (1985). Atatürk'ün Eğitim Hakkında Görüşleri ve Misak-ı Maarif. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1(3), s. 939, 941.

Misak-ı Maarif Genelgesi, Cumhuriyet'in eğitim politikalarının temelini oluşturan, kapsamlı ve yönlendirici bir belgedir. Genelge, eğitimin hem bireysel hem de toplumsal dönüşüm için vazgeçilmez bir araç olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı'dan devralınan çok başlı ve dinsel ağırlıklı yapının yerine, bilimsel esaslara dayalı merkezi bir eğitim sistemi hedeflenmiştir. Böylece eğitim, yeni devletin kimliğini inşa eden başlıca unsur haline getirilmiştir. Bu sebeple Misak-ı Maarif, sadece bir idari düzenleme değil, Cumhuriyet'in eğitimdeki yönünü tayin eden ideolojik bir belgedir. Bu metinle birlikte eğitim, modernleşme ve ulus inşasının temel aracı olarak tanımlanmış ve Türkiye'nin çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma hedefinin anahtarı olarak konumlandırılmıştır. Eğitim politikalarının bu belgeyle netleştirilmesi, cumhuriyetin ilanından önce yapılan en ciddi yapısal hazırlıklardan biridir.

5. I. Heyet-i İlmiye

Heyet-i İlmiye, 1923'te Maarif Teşkilatına dahil edilmiş olup 15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanarak çalışmalarına başlamıştır. 1933'te Milli Eğitim Şurası halini alarak çalışmalarını günümüze kadar sürdürmüştür. Heyet-i İlmiye toplantılarında Eğitim-Öğretim faaliyetlerini sistemli ve programlı bir hale getirmek amaçlanmış ve bu doğrultuda yapılan çalışmalar bir ay kadar devam etmiştir. Katılım sağlayanlar arasında Maarif Teşkilatı bünyesinde görev alan kişiler, öğretmenler, ilk ve orta eğitim kurumlarının müdürleri ve müfettişleri gibi eğitimciler, Maarif Vekâleti ve diğer bakanlıklarda görev yapan önemli şahıslar bulunmaktaydı. 1921 Maarif Kongresinde eğitimin milli olması yönünde kararlar alınmıştır. Birinci İlmiye Heyeti, Maarif Kongresi'nde alınan bu karara yönelik bir programın nasıl oluşturulacağına dair çalışmalar yürütmüştür. Bunun dışında, milli bir sözlük oluşturma, milli kütüphaneler açma, temel eserlerin dilimize çevrilmesi, yeni müzeler oluşturulması, din eğitiminin esaslarının ne olacağı ve eğitim kademelerine yönelik konular ele alınmıştır. 15 Temmuz 1923'te dönemin Maarif Vekili Safa Bey yaptığı açılış konuşması ile İlmiye Heyeti'nin ilk toplantısını başlatmıştır. Konuşmasına uzun yıllar süregelen savaşlar ve yarattığı olumsuz koşullardan bahsederek başlamıştır. Türk milletinin bu zorlu koşulların üstesinden nasıl geldiğinden bahsetmiş ve elde edilen askeri başarılarla eğitim alanında yapılacak yeniliklerin eşlik etmesinin ne denli önemli olduğuna değinmiştir. Konuların fazla olması sebebiyle iş bölümü yapılmasına karar verilmiştir. Konular bölünerek alt kurullara dağıtılmıştır. Belirlenen alt kurullar ele alacakları konuyu aralarında görüşerek en uygun kararları almak

adına çalışmalar yürütmüş ve aldıkları kararları belirli zamanlarda teklif olarak İlmiye Heyeti'ne sunmuşlardır⁸⁶.

Birinci İlmiye Heyeti'nin toplanması, 1921'de gerçekleşen Maarif kongresine göre daha etkili olmuştur. Bunun sebebi Maarif Kongresinin toplandığı dönemde Sakarya savaşına hazırlık yapılıyor olmasıydı. Maarif kongresinin, zorlu bir döneme denk gelmesi, kongrenin tahmin edilen süreden erken bitmesine sebep olmuş, tüm konular ele alınamadığı için sınırlı kalmıştır. Birinci İlmiye Heyeti, Maarif Kongresi'nde ele alınamayan konuların etraflıca ele alınması sebebiyle eğitim tarihi açısından oldukça önemlidir. Heyet-i İlmiyeye bağlı komisyonun 1 ay süren çalışmaları sonucunda alınan kararlarda uygulamaya koyulması yönünden önemliydi. Birinci İlmiye, çağdaş bir anlayışa uygun milli ve laik bir eğitim-öğretim sürecine geçişin başlangıcı olmuştur. Eğitimde uygulanacak programlar, eğitimde fırsat eşitliği, ücretsiz eğitim, köylünün eğitilmesi gibi önemli konular karara bağlandı⁸⁷.

6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924)

Tevhid-i Tedrisat kısaca eğitim ve öğretimin birleştirilmesi anlamına gelip, 1924'te çıkarılmış ve günümüzde de geçerliliğini koruyan bir kanundu. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden kalan eğitim kurumlarını düzenlemek için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce Hamdullah Suphi'nin öncülüğünde toplanan Maarif Kongresi'nde Atatürk verilmesi gereken eğitim hakkında konuşmalar yaptı. Ona göre; doğu ve batının etkilerinden uzak milli esasa dayanan bir kültürün geliştirilmesi gerekiyordu. Daha sonra Atatürk 1922'de Bursa Tiyatrosu'nda yaptığı konuşmada bilime önem verdiğini ve eğitimin merkezleşmeye muhtaç olduğunu belirtti. Daha sonraki konuşmalarında kız ve erkeklerin aynı mektepte eşit şartlarda eğitim alması, din eğitiminin de mekteplerde verilmesi ve eğitim-öğretimin birleşmesi gerektiğini ifade etti. Cumhuriyet döneminde yurt içinde 4984 ilkokul ve 355.000 öğrenci vardı. Öğretmenlerin sayısı ise 12.000 civarındaydı ve bu öğretmenlerin çoğunluğu medreselerden yetişmeydi. 12.000.000 nüfusun sadece 1.000.000 kadarı okuma yazma biliyordu. 1924'te meclise Şeriye Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti'nin kaldırılması ile Tevhid-i Tedrisat konusunda teklif

⁸⁶ A. Güzel (1987). İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dinî Tedrisât. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(4), s. 337-342.

⁸⁷ N. Sakaoğlu, a.g.e. s. 233, 234.

sunuldu. Saruhan Mebusu Vasıf Bey'in ve 57 kişinin verdiği kanun teklifi ile 3 Mart 1920'de Tevhid-i Tedrisat kanunu 7 madde ile kabul edildi⁸⁸. Bu maddeler:

“Madde 1. Türkiye’deki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına Bağlıdır.

Madde 2. Şer’iyye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3. Şer’iyye Evkaf Bakanlığı bütçesinde okullar ve medreseler için konulan ödenekler Milli Eğitim bütçesine aktarılacaktır.

Madde 4. Milli Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve [ayrıca] imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi içinde ayrı okullar açacaktır.

Madde 5. Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermekte olup, şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri rüştiyeler ve idadilerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri, bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan rüştiye ve idadilerde bulunan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte ait olacakları bakanlıklar arasında belirlenip düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır.

Madde 6. İşbu kanun, yayımı tarihinden geçerlidir.”

Madde 7. İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu Yürütür.”⁸⁹.

Kanun Resmi Ceride’de 6 Mart 1924’te yayımlanarak yürürlüğe girdi. Kanunun yayımlanması ile beraber yurtiçinde bütün mektep ve okullar Maarif Vekaleti’ne geçti. Medreselerin yerine yüksek din tahsili için İlahiyat Fakültesi’nin kurulacağı, medreselerde yönetim sınıfının değişeceği ifade edilmişti. Vasıf Bey aynı zamanda bu kanunun uygulayıcısı yapıldı. 11 Mart’taki bir genelde medreseler kapatıldı. Darülhilafe Medreselerinin kısımları İmam ve Hatip Mekteplerine dönüştürüldü. Medreselerdeki kişilerin mekteplere kaydolması emredildi. Öncelikle 29 tane İmam ve Hatip Mektebi açıldı fakat bunlar öğrencilerin rağbet etmemesi nedeniyle 1930’a kadar aşamalı olarak kapatıldı. İmam ve Hatip Mekteplerinin kapatılma sebeplerinden diğerleri; ödenek verilmemesi, okulların orta mektep seviyesinde tutularak mezunların İlahiyat Fakültesi’ne gidememesi ve mezunlar istihdam edilememesi gibi sebeplerdi. Sonuç olarak modernleşme yolunda mevcut medreselerin ilerlemesi, yeni okulların açılması ile durmuştu. Medreselerin ıslahı düşünülmüş fakat bu düşünce sınırlı kalmıştı.

⁸⁸ R. Demirel (2009). *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Atatürk Dönemi Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, s. 22-27.

⁸⁹ A. Arı (2002). Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22(2), s. 187-188.

Mekteplerde din eğitimi verilmek istenmesi iki ayrı düşünceyi ortaya çıkarmıştı. Bunun sonucunda medreseler kapatılarak Şerîye Evkaf Vekaleti'nin kontrolü bitti⁹⁰.

7. II. Heyet-i İlmiye

23 Nisan 1924'te Ankara'da, Vasıf Çınar'ın başkanlığında gerçekleştirilen İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında eğitim sistemine dair önemli kararlar alınmıştır. Bu toplantıda, okul kademeleri ve eğitim sürelerinde bazı değişiklikler yapılmış, kız liselerinin tamamen sınıflı sisteme geçirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, öğretmen okulları ve lise kademesinin müfredatında kapsamlı bir genişleme gerçekleştirilmiştir. Günümüzdeki Milli Eğitim yapısının temelleri atılarak, eğitimci ağlarının oluşturulmasına yönelik adımlar atılmış ve ders kitapları, alanında uzman kişiler tarafından yazılmaya başlanmıştır. İkinci Heyet-i İlmiyenin aldığı bu kararlar hızla uygulamaya konulmuştur. Ancak, aynı toplantıda din eğitimiyle ilgili herhangi bir tartışma yapılmamış ve bu konu gündemde yer almamıştır. Eğitim programlarına dair yapılan diğer önemli değişiklikler arasında, Öğretmen okullarının eğitim süresinin beş yıla çıkarılması ve müfredatlarda önemli değişikliklerin yapılması yer almıştır. Bu değişikliklerle birlikte, din derslerine ayrılan süre ve içerik önemli ölçüde azaltılmıştır⁹¹.

İkinci Heyet-i İlmiye, 1924 yılında Ankara'da eğitim ve kültür meselelerini görüşmek amacıyla toplanmıştır. Toplantıya Milli Eğitim Bakanlığı'ndan müsteşar, öğretim daireleri müdürleri, bazı üniversite profesörleri, kız ve erkek öğretmen okulları ile lise müdürleri katılmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı ise Vasıf Bey'di. Bu toplantıda alınan kararlar arasında, ilkokul öğretim süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi, ortaokul ve liselerin ayrı bölümler hâline getirilip her birinin üç yıl olarak belirlenmesi, orta öğretimin süresinin toplamda yedi yıldan altı yıla düşürülmesi yer almaktaydı. Ayrıca, öğretmen okullarının eğitim süresinin dört yıldan beş yıla çıkarılması, kız liselerinin erkek liseleriyle aynı şekilde tam sınıflı hâle getirilmesi, ortaokul, lise ve öğretmen okulu programlarına sosyoloji derslerinin eklenmesi ve ilkokul öğretim programlarının geliştirilmesi gibi kararlar alınmıştır. Ders kitaplarının yazdırılması gibi önemli konular da gündeme gelmiş, bu meselelerle ilgili inceleme komisyonları kurulmuş ve komisyon raporları genel kurulda tartışılarak alınan kararların çoğu uygulanmıştır.

⁹⁰ A. Aydın (2015). *Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun İlanının Arifesinde Medrese-Mektep Bağlamında Din Eğitimi Tartışmaları (1920-1924)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul, s. 97-104.

⁹¹ A. Öz (2014). Heyet-i İlmiye toplantıları ve Milli Eğitim Şûralarında din eğitimi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16(29), s. 132; M. Gündüz, a.g.e. s. 127.

İkinci Heyet-i İlmiye, Maarif Vekili Vasıf Bey'in çağrısıyla eğitimdeki önemli reformları tartışmak üzere toplanmıştır. Toplantıya öğretmenler, okul yöneticileri ve müfettişler katılmış, eğitimdeki meseleler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Vasıf Bey heyetin görevlerini; müfredat hazırlama, ders programlarını düzenleme ve ders kitaplarının içeriğini belirleme olarak tanımlamıştır. Toplantıdaki önemli kararlar arasında, lise eğitim süresinin 5 yıla çıkarılması, ilkokul eğitim süresinin ise 5 yıl olmasıyla birlikte toplam eğitim süresinin 11 yıl olarak belirlenmesi yer almıştır. Ayrıca, kız liselerinin ders programlarının erkek liselerine benzer şekilde oluşturulması kararlaştırılmıştır. Lise eğitimi konusunda yapılan tartışmalar neticesinde, eğitim süresi ikiye ayrılacak şekilde 3+3 olarak belirlenmiş, bölümlerin aynı binada mı yoksa ayrı binalarda mı yapılacağına karar vermek için Maarif Vekaleti'ne yetki verilmiştir. Özellikle, kız ve erkek liselerinde verilecek derslerin farklılaştırılması gündeme gelmiş, kız liselerinde ek olarak ev idaresi ve çocuk bakımı gibi dersler eklenmiştir. Erkek liselerinde ise beden eğitimi gibi uygulamalı dersler önerilmiştir. Bunun yanı sıra, liselerde okutulacak dersler arasında Hukuk ve İktisat derslerinin birleşerek "İçtimaiyat" adı altında yeni bir ders olarak eklenmesi, felsefe dersinin ise daha fazla ders saatiyle verilmesi kararlaştırılmıştır. İkinci Heyet-i İlmiyenin eğitim sistemini modernize etmeye yönelik aldığı bu kararlar, 1921 Maarif Kongresi ve Prag Kongresi'nde alınanlarla paralellik göstermektedir. Türkiye'de eğitimde yapılan bu reformlar, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma hedefi doğrultusunda önemli adımlar olarak kayda geçmiştir⁹².

8. III. Heyet-i İlmiye

Eğitim alanındaki önemli meselelerin tartışıldığı Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısı, 27 Aralık 1925'te, dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. 21 Aralık 1925 tarihinde bu göreve atanan Mustafa Necati Bey, Cumhuriyet dönemi eğitim reformlarının şekillendirilmesinde büyük bir rol üstlenmiştir. Basın, onun Maarif Vekilliği'ne atanmasını dönemin en doğru kararı olarak değerlendirmiştir. Toplantılarda, eğitimdeki gelişim için çeşitli öneriler ve düzenlemeler masaya yatırılmıştır. Öncelikle, eğitime ayrılan bütçenin en verimli şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmış, okulların kapasitelerinin artırılmasıyla birlikte her çocuğun eğitim hakkından yararlanabilmesi amaçlanmıştır. Yeni liseler, öğretmen okulları ve meslek okullarının açılması gibi kararlarla, eğitim sisteminin altyapısı güçlendirilmiştir. Bu reformlarla birlikte orta öğretimde karma eğitime geçilmesi ve

⁹² O. K. Gül (2018). Maarif Kongresi, Heyet-i İlmiyeler ve Uluslararası Ortaöğretim Öğretmenleri Kongresi Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10(19), s. 518-520.

öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik eğitimler verilmesi de gündeme gelmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin terfi süreçleri için düzenlemeler yapılması ve bir milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması karara bağlanmıştır. Bu toplantının en dikkat çeken kararlarından biri ise karma eğitimin hayata geçirilmesidir. Eğitimde toplumsal dönüşümün bir adımı olarak kabul edilen karma eğitim, sadece bir uygulama değil, aynı zamanda bir vizyon değişikliğini de simgelemektedir. Kadın ve erkek öğrencilerin eşit şartlarda eğitim alabilmesi için yapılan bu düzenleme, toplumsal yapıyı dönüştürmeyi hedefleyen önemli bir adımdır. Bunun dışında, öğretmenliğin bir meslek olarak yeniden tanımlanması, mesleğin işlevinin ve itibarı ile ilgili önemli düzenlemelerin yapılması da toplantının gündeminde yer almıştır. Öğretmenlerin sadece birer eğitimci olmanın ötesinde, toplumu şekillendiren önemli bireyler olarak kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlerin eğitimi ve meslek hayatları için gereken her türlü iyileştirmenin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Toplantının ardından, 22 Mart 1926'da kabul edilen Maarif Teşkilatına Dair Kanun, bu reformların yasal zemine oturmasını sağlamıştır. Kanun, alınan kararların hayata geçirilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Üçüncü Heyet-i İlmiyenin ardından, işlevini Milli Talim ve Terbiye Dairesi'ne devretmesiyle birlikte, Heyet-i İlmiye toplantıları sona ermiştir. Bu toplantılar, Cumhuriyet dönemi eğitim reformlarının temelini atmış ve eğitim sistemini modernize etme yolunda önemli bir adım olmuştur⁹³.

9. Maarif Teşkilatı'na Dair Kanun (1926)

Üçüncü İlmiye Heyeti toplantısında ele alınan konular sonucunda alınan kararlar hızla uygulamaya geçirilmeliydi. Bu doğrultuda Maarif Vekâleti, Maarif teşkilatına yönelik bir kanun tasarısı hazırlamıştır. 789 sayılı kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 23 Mart 1926'da kabul edilmiş ve resmi gazetede yayımlandıktan sonra 3 Nisan 1926'da yürürlüğe girmiştir. Yasa çerçevesinde, Dil Heyeti ve Talim Terbiye Dairesi adında kurullar kurulmuş ve milli bir sözlük oluşturma çalışmaları hız kazanmıştır. Kanun, her okul kademesinin uygun olan esaslara göre düzenlenmesi ve uygulamaya konulabilmesi için kabul edilmiştir. Bu kanuna göre; eğitim, tamamen devletin sorumluluğunda yürütülen bir hizmet haline gelmiştir. Devletin izni olmadan herhangi bir kişi veya kurumun okul açamayacağı belirtilmiş ve okullarda hangi derslerin nasıl okutulacağı düzenlenmiştir. Böylece eğitim sistemi tam anlamıyla düzenlenmiş ve günümüzdeki eğitim sisteminin temel hatları oluşturulmuştur. Okul açma yetkisi yalnızca

⁹³ M. Gündüz, a.g.e. s. 131, 132; B. Bozkurt (2020). Cumhuriyet Türkiye'sinin Eğitim Sisteminin İnşası Sürecinde Heyet-i İlmiye Toplantıları. *Belgi Dergisi* 2(19), s. 1761, 1762.

Maarif Vekaleti'ne bırakılmıştır. Yabancı okullarda ise Türkçe, Tarih, Felsefe ve Coğrafya gibi derslerin yalnızca Türk öğretmenler tarafından okutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelâm gibi dersler müfredat programlarından çıkarılmıştır. İlköğretim zorunlu ve ücretsiz hale getirilmiş, karma eğitim ilkesi kabul edilmiştir⁹⁴.

789 sayılı kanun 27 madde olarak yayınlanmıştır. Eğitim sisteminin düzenlenmesine yönelik önemli hükümler içermektedir. Birinci maddede, Türk dili ve bilimsel meselelerle ilgilenmek amacıyla Maarif Bakanlığı'nda bir dil komitesinin kurulması ve komite üyelerinin seçim ve görev sınırlarının belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. İkinci madde, eğitim ve öğretim işleriyle ilgilenmek amacıyla Maarif Bakanlığı'nda bir eğitim ve öğretim dairesinin kurulmasını öngörmüştür. Bu daire, bir başkan ve en fazla on uzmanla yönetilecektir. Üçüncü maddede, okulların derecelerini belirleme yetkisi Maarif Bakanlığı'na verilmiş ve müfredatlar belirlenirken ilgili bakanlıklarla işbirliği yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Dördüncü maddede, hiçbir okulun Maarif Bakanlığı'nın izni olmadan açılmayacağını vurgulamaktadır. Beşinci madde, ilkokulların sınıflandırılmasını yaparak, köy ve şehir okulları için farklı programlar sunmuştur. Altıncı madde, ilköğretim okullarının açılabilmesi için Maarif Bakanlığı'nın onayının gerektiğini belirtirken, yedinci madde, ortaöğretim okullarının çeşitlerini ve öğretmen yetiştiren okulları düzenlemiştir. Sekizinci madde, öğretmen okulu mezunlarının sekiz yıl boyunca devlet hizmetinde çalışmasını zorunlu kılar ve borçlarını ödememeleri halinde kamu görevlerinden men edilmesini sağlamıştır. Dokuzuncu madde, öğretmen maaşlarını düzenlerken, onuncu madde, öğretmenlik görevini üstlenen devlet memurlarına ek ödemeler yapılacağını belirtmiştir. On birinci madde, öğretmenlere ev kirası ödenmesi gerektiğini belirtirken, on ikinci madde, öğretmenliğin temel görev olduğunu vurgulamıştır. On üçüncü maddede, ilkokul müdürlerine ve başöğretmenlerine idari görevleri için ek ödeme yapılacağı ifade edilmiştir. On dördüncü madde, öğretmenlerin performansına göre teşekkür belgesi verileceğini belirtmiştir. On beşinci madde, öğretmenlerin kıdemlerini etkileyen ödüller ve cezalar ile ilgili düzenlemeleri içermiştir. On altıncı madde, öğretmenlerin hizmet sürelerinin, diğer kamu görevleriyle birleştirileceğini ifade ederken, on yedinci madde, zorlu görevlere atanan öğretmenlere ek ödeme yapılacağını açıklamıştır. On sekizinci madde, okul müdürlüklerinin yalnızca öğretmenlerden atanabileceğini öngörürken, on dokuzuncu madde, öğretmen okulu mezunlarına bir defaya mahsus ödeme yapılacağını düzenlemiştir. Yirmi ve yirmi birinci maddeler, eğitim yönetiminin bölgesel olarak yapılandırılmasını ve öğretmen atamalarını belirlemiştir. Yirmi üçüncü madde, öğretmen maaşlarından emeklilik

⁹⁴ E. Zabun (2021). Mustafa Necati ve Eğitim Felsefesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 6(2), s. 325.

kesintisi yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yirmi dördüncü madde, okul binalarının ve eğitim yapılarının yalnızca Maarif Bakanlığı tarafından belirlenen projelere göre yapılabileceğini belirtmiştir. Yirmi beşinci madde, diğer yasaların bu kanuna aykırı olamayacağını ifade ederken, yirmi altıncı madde kanunun yürürlüğe girdiği tarihi belirtmiştir. Son olarak, yirmi yedinci madde, kanunun uygulanmasından sorumlu bakanlıkları görevlendirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAARİF VEKÂLETİ İHSAYAT MECMUASINA GÖRE

TRABZON'DAKİ EĞİTİM KURUMLARI (1923-1926)

“İhsaiyat” kelimesi, istatistik anlamına gelmekte olup, Osmanlı Türkçesinde “İhsai” kökünden türemiştir. “İhsai” kelimesi, temelde sayım ve sayım ile ilgili olan durumları ifade eder⁹⁵. Bu kavram, özellikle modern anlamda veri toplama, analiz etme ve sunma işlemlerinin Osmanlı’daki karşılığı olarak değerlendirilebilir. “Mecmua” kelimesi ise Osmanlı Türkçesinde dergi anlamına gelir. Bu bağlamda, İhsaiyat Mecmuaları, Türkiye Cumhuriyeti’nde çeşitli alanlara dair toplanan istatistikî verilerin düzenli biçimde yayımlandığı, dönemin bilgi politikalarını ve idarî organizasyonlarını yansıtan önemli bir yayın organı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu İhsaiyat Mecmuaları Türkiye Cumhuriyeti’nde 1923-1927 arasında toplamda 4 defa yayımlanmıştır.

Tarih, toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve idarî yapılarını yansıtan bir birikimdir ve bu birikim, geçmişten günümüze doğru aktararak kolektif hafızanın oluşmasına katkı sağlar. Bu süreçte kayıt sistemleri, özellikle yazılı belgeler ve sayısal veriler, tarihsel bilgilerin doğruluğunu ve sürdürülebilirliğini sağlayan temel araçlardır. Toplumlar için çeşitli verilerin günümüze kadar ulaşabilmesi, büyük oranda bu verilerin sağlıklı ve sistemli bir şekilde kayıt altına alınmasına bağlıdır. Hititlerden bu yana Anadolu’da arşivcilik bilinen bir çalışmadır. Türk tarihine bakıldığında, kayıt sistemlerinin kullanımının Selçuklular dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Bu durum, devletin yönetsel kapasitesinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Cumhuriyet’in ilanından önceki son dönem Osmanlı yönetiminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında, modern eğitim anlayışı ve planlaması doğrultusunda doğru ve güvenilir bilgiye duyulan ihtiyaç artmıştır. Özellikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulüyle birlikte, eğitim sisteminde kapsamlı dönüşümler yaşanmış; bu dönüşümlerle birlikte eğitim alanında yapılan faaliyetlerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve gelecek için planlama yapılabilmesi adına istatistikî verilerin düzenli biçimde toplanması ve yayımlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, Maarif Vekâleti tarafından yayımlanan İhsaiyat Mecmuası, dönemin eğitim sistemine dair geniş kapsamlı bilgileri içermektedir. Bu mecmua, yalnızca sayısal verilerin derlendiği bir kaynak değil; aynı zamanda dönemin eğitim politikalarının, coğrafi dağılımların ve kurumsal yapıların da anlaşılmasına olanak tanıyan

⁹⁵ F. Devellioğlu (1970). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası.

önemli bir başvuru kaynağıdır. 1339–1340 yıllarına ait verilerle başlayan ve üç yıllık ders dönemini kapsayan bu yayınlar, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olup, eğitimle ilgili birçok veriyi içermektedir. Haritalar ve tablolar eşliğinde sunulan bu bilgiler, bölgesel analizler yapılmasına olanak tanımış ve eğitim alanındaki gelişmeleri görselleştirerek daha anlaşılır hâle getirmiştir⁹⁶.

Osmanlı Devleti'nde istatistikî verilerin toplanması konusundaki kurumsal adımlar, Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla birlikte hız kazanmıştır. Bu dönemde, Maarif Nezareti bünyesinde ilk istatistik idaresi kurulmuş ve bu sayede eğitim verileri ilk kez sistemli olarak toplanmaya başlanmıştır. Her ne kadar 1907 yılına ait ilk istatistik mecmuası yayımlanmış olsa da, kurulan bu dairenin kısa sürede dağıtılması nedeniyle, 1912 yılına kadar kesintisiz bir veri toplama süreci sürdürülememiştir. 1914 yılında istatistik dairesi yeniden kurulmuş; ancak bu kez de I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve ardından gelen Türk kurtuluş mücadelesi, kayıt süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Savaşlar ve işgallerle geçen bu dönem boyunca istatistikî faaliyetler ya durdurulmuş ya da sağlıklı biçimde sürdürülememiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1923 yılında yeniden yapılandırılan Maarif Vekâleti bünyesinde kurulan İhsaiyat Dairesi, eğitimle ilgili istatistikî bilgilerin sistemli şekilde toplanmasını ve yayımlanmasını mümkün kılmıştır. Bu daire, daha önceki girişimlerden farklı olarak süreklilik arz eden ve bilimsel temellere dayanan bir veri üretim sürecini başlatmıştır. Böylece, yalnızca geçmişe dönük bir kayıt sistemi değil; aynı zamanda eğitim alanında planlama, karşılaştırma ve politika üretme amacı taşıyan güncel bir veri bankası oluşmuştur. Cumhuriyet döneminde yayımlanan İhsaiyat Mecmuası, Osmanlı döneminde yayımlanan mecmualarla karşılaştırıldığında daha ayrıntılı ve metodolojik açıdan gelişmiş bir içerik sunmakta; bu yönüyle istatistik üzerine yapılan akademik çalışmalarda önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. 1923 sonrası dönemde, bu mecmua ile eğitim alanında sağlıklı veriye ulaşılmış, eğitim politikalarının şekillenmesi ve verilerin takibi açısından önemli bir rol oynamıştır⁹⁷.

İhsaiyat mecmuası, yıllık olarak yayımlanan bir istatistik belgesidir ve veriler, şehirler esas alınarak sunulmuştur. Mecmuanın yayımlandığı yıla ait olmak üzere, ilgili şehirlere dair istatistikî bilgiler yer almaktadır. Dönemsel olarak farklılık göstermekle birlikte, şehirlerin idari yapısına bağlı olan kazalara ilişkin veriler de ayrıca ayrıntılı biçimde paylaşılmaktadır. Bu yönüyle mecmua, istatistik çalışmalarında bölgesel düzeyde inceleme yapmaya imkan

⁹⁶ M. S. Yücel. (2018). Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, s. 393-395.

⁹⁷ M. S. Yücel. a.g.m. s. 378-398.

tanılmaktadır. Mecmua; maârifin teşkilat yapısı, okul türleri, okul sayıları, bina durumları, okullarda görev yapan personel sayısı ve eğitim gören öğrenci sayıları hakkında ayrıntılı biçimde veri sağlamaktadır. Öğrenci mevcutları yalnızca yıl genelinde değil, sınav dönemlerindeki farklılıklarına göre de ayrıca sunulmaktadır. Okul kademeleri ve çeşitleri, başlıklar altında sistematik bir şekilde sınıflandırılmıştır. Bunun yanı sıra, okullarda görev yapan personele ilişkin bilgiler ile okul binalarının eğitim açısından sağlıklı (sıhhi) olup olmadığına dair değerlendirmeler de yer almaktadır. Ayrıca, kütüphane ve darüleytam gibi kurumlara ilişkin veriler ile şehirler özelindeki yayın faaliyetleri de dergide kapsamlı şekilde aktarılmaktadır.

Trabzon, Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan tarihi bir liman kentidir. 41° kuzey enlemi ile 39° doğu boylamı arasında konumlanan kent, denize dik inen vadiler ve yarılarla bölünmüş sırtlar üzerinde kurulmuştur. Değirmendere, Zağanos ve Kuzgun Deresi gibi derin vadilerle yarılmış olan bu engebeli arazi, Boztepe ve Soğuksu Tepesi gibi yükseltilerle çevrilidir. Kıyıdan itibaren basamaklar halinde yükselen bu topoğrafya, kente karakteristik bir "amfi tiyatro" görünümü kazandırır. Trabzon'un tarihi, M.Ö. 756 civarında Sinop'tan gelen Miletli göçmenlerin kurduğu "Trapezus"a kadar uzanır. Antik kaynaklarda "Trapeza" veya "Trapezus" olarak anılan kentin adı, muhtemelen masa benzeri düzlüklerden oluşan coğrafi yapısından gelmektedir. Antik dönemden itibaren doğal bir liman işlevi gören kent, İmparator Hadrianus döneminde inşa edilen bir mendirekle güçlendirilmiş; modern liman ise 1946-1954 yılları arasında inşa edilmiştir. Kent, sırasıyla Pers, Makedon, Roma ve Bizans hâkimiyetleri altında varlığını sürdürmüştür. Roma İmparatorları Traianus ve Hadrianus dönemlerinde gerçekleştirilen imar faaliyetleriyle gelişen Trabzon, Bizans döneminde önemli bir dini ve ticari merkez haline gelmiştir. Trabzon 705 yılında ilk kez araplar ile etkileşimi sonucu İslamiyet ile tanışmıştır. 1204 yılında, IV. Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'i işgal etmesinin ardından, Komnenos Hanedanı tarafından burada kurulan Trabzon İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Bu dönemde Ceneviz ve Venedikli tüccarların kolonileri sayesinde canlı bir ticaret merkezi haline gelen imparatorluk, Akkoyunlular gibi Türkmen beylikleriyle mücadele etmiş ve siyasi evliliklerle varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Trabzon 1244 yılında Moğolların egemenliğine girmiş, Anadolu'nun bir eyaleti haline gelmiştir. Nihayetinde, Fatih Sultan Mehmet'in 1461'deki fethiyle Trabzon Osmanlı topraklarına katılmış ve Komnenos Hanedanı'nın hâkimiyeti sona ermiştir. Trabzon'un tarihî önemi, Doğu Karadeniz'in tek büyük limanı olmasının yanı sıra, Anadolu içlerine, Doğu Anadolu'ya, Kafkasya'ya ve İran'a uzanan stratejik ticaret yolları üzerinde bulunmasından kaynaklanır.

Özellikle Trabzon'dan başlayıp Zigana Geçidi üzerinden Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum'a uzanan güzergâh, kenti tarih boyunca bir ticaret arteri haline getirmiştir. Osmanlı idaresi altında Trabzon, önce müstakil idareciler ve kumandanlarca yönetilmiştir. Şehzade Abdullah'ın ve ardından I. Selim'in (Yavuz) sancakbeyi olarak görev yapması, kentin idari, askeri ve mali açıdan önemini daha da artırmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Batum sancağının da eklenmesiyle Trabzon Eyaleti kurulmuştur. 17. yüzyıla gelindiğinde, Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, eyaletin paşa sancağı Trabzon'du ve beş sancağı (Canik, Gönye, Batum, Kürtün, Torul) bulunuyordu. 19. yüzyıl salnamelerine göre ise Trabzon Vilayeti, merkez sancağa ek olarak Canik, Lazistan ve Gümüşhane sancaklarından oluşmaktaydı. Kentteki demografik yapı, tahrir defterlerine ayrıntılı olarak yansımıştır. 1520-1523 yıllarına ait kayıtlara göre Trabzon şehrinde 10 Müslüman mahallesi (160 hane, 261 nefer) ile 14 Gayrimüslim mahallesi (1.084 hane, 1.253 nefer - Rum, Ermeni, Frenk) bulunmaktaydı. 1554'e gelindiğinde Müslüman mahalle sayısı 14'e ve hane sayısı 705'e yükselmiş, bu da Müslüman nüfustaki artışı göstermiştir. 19. yüzyılda şehrin nüfusu dalgalı bir seyir izlemiştir: 1836'da 8.000 hane (6.000 Türk, 2.500 Rum, 500 Ermeni), 1847'de 33.000 kişi, 1869'da 40.000 kişi ve 1891'de 45.315 kişi olarak kaydedilmiştir. 1970 nüfus sayımında ise Trabzon vilayetinin nüfusu 602.415 olarak tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde kent, ticari ve kültürel faaliyetlerle gelişimini sürdürmüş; eğitim kurumlarıyla öne çıkmıştır. Fatih, Hatuniye ve İskender Paşa medreseleri, aynı isimli camilerin yanında faaliyet göstermiş; Hatuniye İmaretini ise şehrin önemli hayır kurumlarından biri olmuştur. 19. yüzyılda şehirde çok sayıda sıbyan mektebi, rüşdiye ve gayrimüslim mektepleri bulunuyordu. Cumhuriyet dönemiyle birlikte modern bir liman ve ulaşım ağına kavuşan kent, bu özelliğiyle yeniden canlanmıştır. Coğrafi konumu, derin tarihi, doğal limanı ve zengin ticari geçmişiyle Trabzon, Karadeniz'in en önemli şehirlerinden biri olagelmiştir. Stratejik ve kültürel anlamda Anadolu'nun kuzeydoğusundaki canlı bir merkez olma özelliğini günümüze kadar muhafaza etmiştir. Coğrafi yapısı sayesinde mevcut zenginlikleri şehrin "Anadolu'nun göz bebeği" olarak anılmasına sebep olmuştur⁹⁸.

⁹⁸ M. C. Ş. Tekindağ (1979). "Trabzon", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 12/1, s. 455-477; V. Aksoy (2024). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Trabzon'da Eğitim*. Serander Yayınları, s. 137, 138; M. S. Yücel. s. 393-395; M. Goloğlu (1975). *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Kalite Matbaası, s. 1-11.

1. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecumasına Göre Trabzon'da Eğitim Kurumları

1. 1. Tam Devreli Erkek Lisesi (Talebe, Memur ve Muallimler)

Tablo 3.1. Tam Devreli Liseler (Talebeler, 1923-1924 Trabzon)⁹⁹

Tam Devreli Liseler	Talebe														Umumi Yekûn
	İptidai Sınıfları				Birinci Devre Sınıfları					İkinci Devre Sınıfları					
	Nehari	Leyli		Yekûn	Nehari	Leyli		Yekûn	Nehari	Leyli		Yekûn			
		Meccani	Ücretli			Meccani	Ücretli			Meccani	Ücretli				
Trabzon Lisesi	324	23	13	360	16	59	26	34	135	1	1	7	5	14	509
Ankara Lisesi	254	0	0	254	11	77	0	0	88	4	17	0	0	21	363
İstanbul Lisesi	231	5	119	355	61	120	2	107	290	14	16	17	17	64	709
Türkiye Geneli Yekûn	2346	178	370	2894	244	646	222	414	1526	103	332	262	544	1241	5661

Tablo 3.1'e göre, Türkiye'deki bazı tam devreli liselerdeki öğrenci dağılımını ibtidai sınıflardan (ilkokul düzeyi) ikinci devre sınıflara (lise son sınıf) kadar detaylı biçimde ortaya koyulmuştur. Trabzon, Ankara ve İstanbul liseleri özelinde incelenen veriler; gündüzlü (nehari) ve yatılı (leyli) öğrenciler ile bu öğrencilerin meccani (ücretsiz) veya ücretli oluşlarına göre sınıflandırılmıştır. Tabloda ayrıca Türkiye geneli toplam rakamlar da verilmiştir. Trabzon Lisesi, toplam öğrenci sayısı bakımından İstanbul'un oldukça gerisinde olmasına rağmen,

⁹⁹ M. Kapalıgöz (2024). *S. Maarif Vekâleti 1339-1340 (1924-1925) Ders Yılı İhsaiyat Mecmuası Transkripsiyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman, s. 71; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 40, 41.

Ankara'dan daha yüksek bir toplam öğrenci mevcuduna sahiptir. Türkiye geneli içinde ise yaklaşık %9'luk bir paya sahiptir. Trabzon, ibtidai sınıflarda İstanbul ile hemen hemen aynı seviyededir ve bu alanda Ankara'dan daha yüksektir. Bu da Trabzon Lisesi'nin küçük yaş gruplarını kabul eden bir yapıda olduğunu ve ilköğretim seviyesine güçlü bir ağırlık verdiğini gösterir. Trabzon Lisesi, Türkiye ortalamasının ve özellikle İstanbul'un oldukça gerisinde kalmakta; daha çok ücretsiz (meccani) öğrencileri kabul eden bir okul görünümündedir. Bu yönüyle daha sosyal-devlet odaklı ve eşitlikçi bir profil çizerken, İstanbul Lisesi özellikle ücretli eğitimin merkezi hâline gelmiştir. Trabzon Lisesi, yatılı öğrenci oranı açısından Türkiye ortalamasına oldukça yakındır. Ankara Lisesi'nde hiç yatılı öğrenci olmaması dikkat çekerken, İstanbul bu alanda da önde görünmektedir. Trabzon'un bölgesel olarak çevre illerden öğrenci çektiği ve yatılı eğitimi önemseydiği anlaşılmaktadır. Trabzon'da lise düzeyinde (ikinci devre) öğrenci sayısı oldukça düşüktür. Bu, ya öğrencilerin büyük oranda ilköğretimden sonra başka okullara geçtiğini ya da lisenin henüz lise düzeyinde yeterli kapasiteye ulaşmadığını gösterir. Ankara ve özellikle İstanbul bu konuda daha gelişmiş görünmektedir. Trabzon Lisesi, öğrenci sayısı ve yatılı öğrenci oranı bakımından Türkiye ortalamasına yakın, ücretli öğrenci oranı açısından ise oldukça düşük profilli bir okuldur. İstanbul Lisesi ücretli ve yatılı eğitimde belirgin bir öne çıkış sergilerken, Ankara Lisesi daha küçük ve kamusal (meccani) yapısıyla dikkat çeker. Trabzon, kırsal veya bölgesel öğrenci kitlesine daha çok hitap eden, sosyal eşitlikçi bir eğitim profili sunmaktadır. Ancak lise düzeyinde (ikinci devre) düşük öğrenci sayısı, eğitimde dikey devamlılık açısından eksikliklere işaret etmektedir.

1.1. Tam Devreli Erkek Lisesi (Talebe, Memur ve Muallimler)

Tablo 3.2. Tam Devreli Liseler (Memur ve Muallimler, 1923-1924 Trabzon)¹⁰⁰

Tam Devreli Liseler	Ecnebi Lisanslarına Devam Edenler				Memur ve Muallimler							
					Memurlar		İptidai Muallimleri		Tali Muallimleri		Umumi Yekûn	
	Almanca	İngilizce	Fransızca	Yekûn	Asıl	Vekil	Asıl	Vekil	Asıl	Vekil	Asıl	Vekil
Trabzon Lisesi	0	0	0	0	11	0	11	1	20	3	42	4
Ankara Lisesi	2	0	103	109	5	0	7	0	20	5	32	5
İstanbul Lisesi	64	14	276	354	16	0	11	0	46	0	73	0
Türkiye Geneli Yekûn	139	51	1423	1613	124	6	94	4	314	33	532	43

Tablo 3.2'ye göre, Tam devreli erkek liselerinde görev yapan memur ve öğretmenlerin (muallimlerin) dağılımını, ayrıca ecnebi (yabancı) lisanslara devam edenlerin sayısını gösterilmektedir. Veriler Trabzon, Ankara ve İstanbul liseleri ile Türkiye genelini kapsamakta; öğretmenlerin aslı (asil) ya da vekil olarak görev yapıp yapmadığına göre de ayrılmaktadır. Trabzon Lisesi, öğretmen ve memur sayısı bakımından oldukça mütevazı bir düzeydedir. Ecnebi lisanslara devam eden hiç kimse bulunmazken; yalnızca 11 ibtidai (ilkokul) öğretmeni, 1 tali (ortaokul/lise) öğretmeni ve toplamda 4 memur görev yapmaktadır. Bu da Trabzon'daki öğretim kadrosunun oldukça sınırlı olduğunu gösterir. Buna karşılık, İstanbul Lisesi en geniş kadroya sahip okuldur. Yabancı lisanslara devam eden kişi sayısı 418'dir (64 Almanca, 14 İngilizce, 276 Fransızca). Ayrıca ibtidai ve tali seviyelerde toplam 27 öğretmen, 73 memur bulunmaktadır. Bu durum İstanbul'un dönemin en nitelikli ve kurumsal okullarından biri olduğunu, uluslararası bağlantılarla da öne çıktığını gösterir. Ankara Lisesi, 109 öğrencinin ecnebi lisanslara devam ettiği bir okul olarak dikkat çekerken, öğretmen ve memur sayısı Trabzon'dan daha yüksektir ancak İstanbul'un gerisindedir. Yine de Ankara'da hem eğitim

¹⁰⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 72; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 40, 41.

kadrosu hem uluslararası yönelim mevcuttur. Türkiye geneline bakıldığında 1.613 kişinin yabancı lisanslara devam ettiği, 130'dan fazla öğretmenin görev yaptığı ve 575 civarında memurun hizmet verdiği görülmektedir. Bu sayıların büyük kısmının İstanbul merkezli olması, Osmanlı eğitim sisteminde İstanbul'un merkezi konumunu ve diğer illere göre üstünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Özetle, Trabzon Lisesi hem öğretim kadrosu hem de uluslararası eğitimle bağlantısı açısından sınırlı bir kapasiteye sahipken, İstanbul Lisesi modernleşme ve Batılılaşma sürecinin eğitimdeki yansıması olarak öne çıkmaktadır. Ankara Lisesi ise İstanbul kadar güçlü olmasa da Trabzon'un üzerinde, gelişmekte olan bir eğitim kurumu profilindedir. Tablo, Osmanlı son döneminde merkez-taşra arasındaki eğitimsel farkları net biçimde gözler önüne sermektedir.

1. 2. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Talebe, Memur ve Muallimler)

Tablo 3. 3. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Talebeler, 1923-1924 Trabzon)¹⁰¹

Darümuallimin ve Darümuallimatlar	Talebe													
	Tatbikat Sınıfları				Birinci Devre Sınıfları				İkinci Devre Sınıfları					
	Nehari	Leyli		Yekûn	Nehari		Leyli		Yekûn	Nehari		Leyli		Yekûn
		Mecmua	Ücretli		Mecmua	Ücretli	Mecmua	Ücretli		Mecmua	Ücretli			
Trabzon Darümuallimini	110	0	0	110	0	0	128	0	128	0	0	0	0	0
Ankara Darümuallimini	113	0	0	113	1	0	138	0	139	0	0	0	0	0
İstanbul Darümuallimini	122	0	0	122	0	0	173	0	173	0	0	26	0	26
Türkiye Geneli Yekûn	806	9	0	815	24	0	1695	0	1719	0	0	26	0	26
İstanbul Darümuallimatı	192	0	0	192	0	0	219	0	219	0	0	24	0	24
Türkiye Geneli Yekûn	644	3	0	647	48	0	711	0	759	0	0	24	0	24

Tablo 3.3'e göre, Osmanlı eğitim sistemindeki Darümuallimin (erkek öğretmen okulları) ve Darümuallimatların (kadın öğretmen okulları) öğrenci, memur ve öğretmen sayılarını içermektedir. Veriler, tatbikat sınıfı, birinci ve ikinci devre sınıflarına göre; gündüzlü

¹⁰¹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 81; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 44, 45.

(nehari) veya yatılı (leyli), ayrıca ücretsiz (meccani) veya ücretli oluşlarına göre ayrıntılı şekilde sunulmuştur. Trabzon Darülmuallimini, sadece gündüzlü ve ücretsiz öğrenci kabul eden, toplamda 238 öğrencili bir kurumdur. Öğrencilerin önemli kısmı birinci (110) ve ikinci (128) devre sınıflarda eğitim almaktadır. Tatbikat sınıfı ise bulunmamaktadır. Ankara Darülmuallimini benzer bir yapıya sahiptir; 252 öğrenciyle Trabzon'dan biraz daha büyüktür ve yalnızca bir öğrencinin yatılı olduğu görünmektedir. Bu iki kurumda da ücretli öğrenci bulunmaması, öğretmen yetiştirme sürecinin kamusal sorumluluk çerçevesinde ücretsiz sağlandığını ve daha çok yerel kaynaklı öğrencilere hitap ettiğini göstermektedir. İstanbul Darülmuallimini ise 321 öğrencisiyle en kalabalık erkek öğretmen okuludur. Diğer illerde olmayan şekilde 26 kişilik bir tatbikat sınıfına sahiptir. Bu da okulun pedagojik uygulamalara daha fazla önem verdiğini ve kurumsal anlamda gelişmiş bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Kadın öğretmen okulu olan İstanbul Darülmuallimatı, 435 öğrenciyle dikkat çeker. Bu rakam erkek öğretmen okullarıyla kıyaslandığında oldukça yüksektir ve kadın öğretmen yetiştirme politikasının İstanbul'da öncelikli bir alan olduğunu ortaya koyar. Aynı şekilde tatbikat sınıfı burada da bulunmaktadır (24 öğrenci), bu da eğitimde uygulamalı yöntemlere kadın öğretmen eğitimi kapsamında da yer verildiğini gösterir. Genel tabloya baktığımızda, Türkiye genelinde erkek öğretmen okullarında 1719, kadın öğretmen okullarında ise 759 öğrenci olduğu görülür. Tatbikat sınıfı sadece İstanbul'daki kurumlarda mevcuttur. Bu durum, merkez-taşra farkını açıkça ortaya koyar: İstanbul, öğretmen yetiştirmede hem sayı hem pedagojik uygulama açısından öncüdür; taşra ise daha sınırlı olanaklarla, daha az sayıda öğrenciyle bu süreci yürütmektedir. Sonuç olarak, bu tablo öğretmen okullarının Osmanlı'da eğitim sistemini taşıyan temel kurumlardan biri olduğunu, fakat bu kurumların olanak ve kapsam bakımından ciddi bölgesel farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. İstanbul açıkça merkezi, nitelikli ve kurumsallaşmış bir yapıya sahipken; Trabzon ve Ankara daha sade, daha az öğrenci ve olanakla işleyen öğretmen okulları görünümündedir.

1. 2. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Talebe, Memur ve Muallimler)

Tablo 3. 4. Darümuallimin ve Darümuallimatlar (Memur ve Muallimler, 1923-1924 Trabzon)¹⁰²

Darümuallimin ve Darümuallimatlar	Umumi Yekûn	Memur ve Muallimler								Mûlahazat
		Memurlar		Kısmi İptidai Muallimleri		Kısmi Tali Muallimleri		Umumi Yekûn		
		Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	
Trabzon Darümuallimini	238	9	0	4	0	17	0	30	0	Enebi lisan tedrisatında Darümuallimin ve Darümuallimatlarda kör teşkilatı olmayıp sınıf tertibatı vardır.
Ankara Darümuallimini	252	7	1	4	0	15	0	26	1	
İstanbul Darümuallimini	321	11	0	6	1	20	2	37	3	
Türkiye Geneli Yekûn	560	107	7	48	2	203	24	358	33	
İstanbul Darümuallimatı	435	12	0	9	0	28	0	49	0	
Türkiye Geneli Yekûn	430	53	0	30	2	122	25	205	27	

Tablo 3.4'e göre, Osmanlı eğitim sistemindeki Darümuallimin (erkek öğretmen okulları) ve Darümuallimatların (kadın öğretmen okulları) bünyesindeki memur ve muallimlerin (öğretmenlerin) sayılarını, asli (asil) veya geçici (vekil) oluşlarına göre sınıflandırarak sunmaktadır. Ayrıca, ecnebi lisan (yabancı dil) tedrisatı konusunda bu okullarda özel bir teşkilatın bulunmadığı, sadece sınıf düzeyinde bir düzenin olduğu da "mûlahazat" (gözlemler) kısmında belirtilmektedir. Trabzon Darümuallimini, toplam 238 öğrencisiyle orta ölçekli bir kurumdur. Kadrosunda 9 asil memur, 4 ibtidai öğretmeni ve 17 tali muallimi görev yapmaktadır. Vekil öğretmen ya da memur bulunmaması, bu okulun kadrolarının daha yerleşik olduğunu göstermektedir. Ancak öğretmen sayısının göreceli olarak azlığı dikkat çekicidir. Ankara Darümuallimini, 252 öğrenciyle Trabzon'a benzer büyüklüktedir. 7 asil memura ek olarak 1 vekil öğretmen görev yapmaktadır. Kadrosunda hem ibtidai hem de tali düzeyde öğretmenler bulunmakta; fakat bu öğretmenlerin büyük çoğunluğu asaleten görevdedir. Bu, kurumsallaşmanın Trabzon'a göre daha esnek olduğunu gösterir. İstanbul Darümuallimini, 321 öğrenciyle en büyük erkek öğretmen okuludur. Aynı zamanda en yüksek sayıda öğretmene sahip kurumdur: 11 asil memur, toplamda 37 öğretmen (asil ve vekil) görev yapmaktadır. İstanbul'da 3 vekil öğretmen bulunması, bu okulda öğretmen sirkülasyonunun daha fazla

¹⁰² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 82; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 44, 45.

olabileceğini ya da geçici görevlendirmelerin uygulandığını gösterir. İstanbul Darülmuallimatı, yani kadın öğretmen okulu ise 435 öğrenciyle dikkat çekmektedir. 12 asil memur ve 49 öğretmenden oluşan kadrosu ile yalnızca sayıca değil, kurumsal gelişmişlik açısından da erkek öğretmen okullarıyla yarışır durumdadır. Özellikle kadın öğretmen yetiştirmeye verilen önemin İstanbul merkezli olarak daha güçlü bir yapıya kavuştuğu anlaşılmaktadır. Genel verilere göre, Türkiye’de Darülmualliminlerde toplam 358 öğretmen (33’ü vekil), Darülmuallimatlarda ise 205 öğretmen (27’si vekil) görev yapmaktadır. Bu sayıların ağırlıklı olarak İstanbul’da toplandığı görülmektedir. Aynı zamanda mülahazat kısmındaki not, bu okullarda ecnebi dil öğretiminin kurumsal bir bölüme bağlı olmayıp yalnızca sınıf düzeyinde uygulandığını belirterek, dil eğitiminin henüz yapılaşmamış bir durumda olduğunu ima eder. Sonuç olarak, İstanbul’daki Darülmuallimin ve Darülmuallimatlar sayıca ve kadro açısından öne çıkarken; Ankara ve Trabzon gibi taşra kurumlarında öğretmen sayıları sınırlı, ancak daha yerleşik bir kadro yapısı söz konusudur. Bu tablo, Osmanlı’nın merkez-taşra ayrımında eğitim kadrolarının nicel ve nitel farklılıklarını açık biçimde ortaya koymakta; kadın öğretmen yetiştirme çabasının özellikle İstanbul’da ciddi biçimde desteklendiğini göstermektedir.

1. 3. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi

Tablo 3.5. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Trabzon)¹⁰³

Vilayet	Mekteplerin Sınıflara Göre Taksimi													
	Bir Sınıflı		İki Sınıflı		Üç Sınıflı		Dört Sınıflı		Beş Sınıflı		Altı Sınıflı		Yekûn	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Trabzon Vilayeti	1	0	4	0	8	3	15	1	4	0	9	3	41	7
Ankara Vilayeti	5	1	29	3	8	5	7	3	0	0	10	2	59	14
İstanbul Vilayeti	22	0	42	5	35	3	13	5	19	3	44	31	175	47
Türkiye Geneli Yekûn	587	27	670	60	601	73	306	51	190	44	361	159	2715	414

Tablo 3.5'e göre, Osmanlı Devleti'nde umumi ilk mekteplerin (genel ilkokulların) sınıf sayılarına göre erkek ve kız öğrenciler için nasıl yapılandırıldığını ve bu durumun vilayetler bazında nasıl dağıldığını gösterilmektedir. Tabloda Trabzon, Ankara ve İstanbul vilayetleri örnek olarak yer alırken, Türkiye genelindeki toplam veriler de sunulmuştur. Mekteplerin tek sınıflıdan altı sınıflıya kadar olan türlerine göre sayıları ayrı ayrı verilmiş, cinsiyete dayalı bir ayırım da özellikle dikkate alınmıştır. Trabzon Vilayetinde toplam 48 ilkokul bulunmaktadır; bunlardan 41'i erkek, 7'si kız öğrenciler içindir. Özellikle üç ve dört sınıflı okulların erkek öğrenciye yönelik olması dikkat çekicidir. Kızlar için açılan okulların sayısı oldukça sınırlıdır ve genellikle tek veya üç sınıflı düzeydedir. Bu durum, kız çocuklarının eğitimi konusunda Trabzon'da ciddi bir kısıtlama olduğunu ve eğitimin daha çok erkek merkezli planlandığını ortaya koyar. Ankara Vilayeti'nde ise 73 okul vardır; 59'u erkek, 14'ü kız öğrenciler içindir. Ankara'da kız mektepleri Trabzon'a göre daha yaygın olmakla birlikte yine de ciddi bir fark vardır. En yaygın okul türü iki sınıflı erkek mektepleridir (29 adet). Ayrıca altı sınıflı kız mektebi sayısı sadece 2'dir; bu da eğitimin ileri kademelerine ulaşan kız öğrenci sayısının sınırlı olduğuna işaret eder. İstanbul Vilayeti, hem erkek hem kız okulları bakımından diğer vilayetlerin çok önündedir. Toplamda 222 okul bulunmaktadır (175 erkek, 47 kız). Özellikle altı sınıflı kız mektebi sayısı 31'dir ve bu sayı diğer tüm vilayetlerin toplamından fazladır. İstanbul'da eğitim daha kurumsallaşmış, sınıf düzeyi daha yüksek okullar yaygınlaşmıştır. Kız

¹⁰³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 89-91; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50-51.

eğitimi konusunda da ciddi bir ilerleme olduğu görülmektedir. Türkiye geneline baktığımızda, toplam 2715 erkek mektebi ve 414 kız mektebi vardır. En yaygın okul türü iki ve üç sınıflı mekteplerdir. Altı sınıflı mekteplerin toplam sayısı (erkek ve kız birlikte) ise 520'dir. Bu da ilköğretimin tamamını (altı yılı) veren okul sayısının genel toplam içindeki oranının oldukça düşük olduğunu ve temel eğitimin çoğunlukla birkaç yıllık sınırlı bir yapı ile sürdürüldüğünü gösterir. Sonuç olarak, tablo Osmanlı ilkokullarının çoğunlukla erkek öğrenciler için kurulduğunu, kız öğrencilere yönelik eğitimin ise sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu eğitsizlik özellikle taşra vilayetlerinde (rneğin Trabzon) belirginleşmektedir. İstanbul ise sınıf sayısı, okul çeşitliliği ve kız mekteplerinin yaygınlığı açısından açık ara nde olup, eğitim politikalarının merkezileştiği, modernleşmenin hissedildiği bir merkez olduğunu göstermektedir. Genel tablo, dönemin eğitim sisteminde hem cinsiyet temelli hem de bölgesel eğitsizliklerin derin olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

1.3.1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi

Tablo 3.6. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Trabzon)¹⁰⁴

Vilayetler	Mekteplerin Dershanelerine Göre Taksimi												Kapalı Mektepler								
	Dershaneli		Bir Dershaneli		İki Dershaneli		Üç Dershaneli		Dört Dershaneli		Beş Dershaneli		Altı Dershaneli		Numune		Yekûn		Muallimsizlik Yüzünden	Muvarif Mektep Binası Yok	Yekûn
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız			
Trabzon	27	2	4	0	3	3	3	3	1	1	0	0	3	1	1	0	41	7	0	0	0
Ankara	40	2	7	5	5	3	1	1	0	0	0	6	3	0	0	59	14	15	0	15	
İstanbul	80	0	27	8	25	5	6	6	1	0	0	36	28	0	0	175	47	5	1	6	
T.G	1889	94	341	93	143	66	97	49	46	17	146	83	53	12	2715	414	332	20	352		

Tablo 3.6'ya göre, Trabzon'daki ilkokulların büyük çoğunluğu bir dershaneli olup, toplam 29 okul bu kategoridedir; bu durum sınıf kapasitesinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Üç ve dört dershaneli okulların da sayıca az olması, Trabzon'daki okulların genelde küçük ölçekli yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Altı dershaneli sadece dört okul bulunmakta, bu da daha büyük ve donanımlı eğitim yapılarının çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Toplamda 48 okuldan yalnızca 7'si kız öğrencilere yöneliktir; bu oran, kız çocuklarının eğitime erişiminin oldukça kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, Trabzon'da muallimsizlik veya bina yetersizliği sebebiyle kapalı olan hiçbir okul bulunmaması, olumlu bir durum olarak dikkat çekmektedir.

¹⁰⁴ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 92; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50-51.

1.4. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler

Tablo 3.7. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Evsafı 1923-1924 Trabzon)¹⁰⁵

Vilayetler	Muvafık Olup Olmadığı			Bahçesi Olup Olamayacağı				Binanın Evsafı					Verilen Kira Yeni İnşaat			
	Muvafık	Değil	Yekûn	Var	Olabilir	Olamaz	Yekûn	Tuğla veya Taş	Ahşap	Nim Kâğır	Kerpiç	Yekûn	Mektep/Adedi	Kira/Miktarı	Mektep/Adedi	Tahsilat
Trabzon	20	28	48	12	20	16	48	12	19	10	3	44	8	1035	0	
Ankara	23	50	73	14	10	49	73	6	18	8	41	73	6	2180	2	
İstanbul	131	90	221	134	10	77	221	69	105	46	1	221	47	27243	2	
Türkiye Geneli Yekûn	1380	2000	3380	1096	646	1638	3380	853	1305	510	708	3376	147	36422	218	5365 20

Tablo 3.7'ye göre, Türkiye'deki umumi ilk mekteplerin (ilkokulların) vilayetlere göre derslane sayılarına göre dağılımı gösterilmektedir. Genel tabloya bakıldığında, en fazla okulun İstanbul'da bulunduğu, onu Ankara ve Trabzon'un takip ettiği görülmektedir. İstanbul'da çok sayıda üç ve daha fazla dershaneli okul bulunurken, bu da büyük şehirlerde eğitim altyapısının daha gelişmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan, "Muallimsizlik yüzünden" ve "Muvafık mektep binası yok" sebepleriyle toplamda 352 okulun kapalı olduğu belirtilmektedir. Bu da eğitimde öğretmen eksikliği ve fiziki altyapı sorunlarının ciddi bir engel teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle taşra vilayetlerinde bu sorunların daha yoğun yaşandığı anlaşılmaktadır. Genel toplamda 2715 erkek ve 414 kız okulu olduğu görülürken, kız öğrenciler için okul sayısının oldukça düşük olması dikkat çekicidir ve dönemin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yansıtmaktadır. Trabzon'daki okulların büyük çoğunluğu bir ve iki dershanelidir; bu da küçük ölçekli okulların yaygın olduğunu göstermektedir. Toplamda 48 okul bulunmakta, bunların 41'i erkek, 7'si kız öğrenciler içindir. Üç ve dört dershaneli okulların da az sayıda olması, ilde sınıf kapasitesinin sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Altı dershaneli okulların sayısı 4'tür ve bu, Trabzon'da nispeten donanımlı bazı okulların da var olduğunu göstermektedir. Trabzon'da öğretmen eksikliği veya bina yetersizliği nedeniyle kapanan okul bulunmamaktadır; bu da olumlu bir durumdur.

¹⁰⁵ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 95-96; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

1.4. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler

Tablo 3.8. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Sıhhi Olup Olmadığı, 1923-1924 Trabzon)¹⁰⁶

Vilayetler	Mektep Olmak Üzere Yapılmış				Mektep Olarak Yapılmamış				Yekûn	Sıhhi Olup Olmadığı		
	Millile	Evkafa	Şahsa	Diğer Cihetlere	Millile	Evkafa	Şahsa	Diğer Cihetlere		Sıhhi	Değil	Yekûn
Trabzon Vilayeti	22	2	0	0	6	10	8	0	48	24	24	48
Ankara Vilayeti	27	1	1	1	32	3	7	1	73	24	49	73
İstanbul Vilayeti	102	25	5	3	33	4	46	3	221	132	89	221
Türkiye Geneli Yekûn	1775	56	29	13	850	71	486	100	3380	1944	1436	3380

Tablo 3.8'e, Türkiye'deki ilkokulların fizikî durumunu, derslik sayılarını ve altyapı koşullarını ortaya koymaktadır. Ülke genelinde 3380 okulun 1380'i uygun (muvafık), 2000'i ise uygun olmayan koşullardadır; bu da ciddi bir altyapı eksikliğine işaret etmektedir. Okulların büyük kısmı tuğla, taş ya da ahşap yapıda olmakla birlikte, önemli bir kısmı hâlâ kerpiç veya yarı kâgir binalardan oluşmaktadır. Bahçesi olmayan veya olamayacak durumda olan çok sayıda okul mevcuttur ve kira ödenerek kullanılan birçok okul bulunmaktadır. Ayrıca, öğretmen eksikliği ve uygun bina yetersizliği nedeniyle bazı okulların kapalı olduğu da görülmektedir, bu da eğitimde fırsat eşitsizliğine sebep olmaktadır. Trabzon özelinde bakıldığında, toplam 48 okuldan 20'si uygun, 28'i ise uygun olmayan koşullardadır. Bahçeye sahip okul sayısı oldukça az olup, yalnızca 12 okulda bu imkân mevcuttur. Okulların büyük kısmı tuğla/taş veya ahşap yapıdan oluşurken, kerpiç yapıların da varlığı dikkat çekmektedir. Trabzon'da toplamda 1035 kuruş kira ile kullanılan 8 okul bulunmakta, yeni okul inşaatı ise yapılmamıştır. Bu durum, Trabzon'da okul altyapısının sınırlı ve gelişmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

¹⁰⁶ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 95-96; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

1.5. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları

Tablo 3.9. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Trabzon)¹⁰⁷

Vilayet İsimleri	Sene-i Dersiyeh Başında Sınıflarda Mevcut Talebe													
	Birinci Sınıfta		İkinci Sınıfta		Üçüncü Sınıfta		Dördüncü Sınıfta		Beşinci Sınıfta		Altıncı Sınıfta		Yekûn	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Trabzon	176	1230	131	763	111	560	81	351	38	157	30	96	574	3157
Ankara	605	1594	283	892	176	423	59	274	40	130	18	83	1181	3396
İstanbul	2134	5094	2084	3500	1461	2333	1089	1273	689	814	483	566	7940	13580
Türkiye Geneli Yekûn	20747	94263	8169	32962	4826	17560	2953	9085	1646	4378	1063	2496	39404	160744

Tablo 3.9'a göre, Türkiye'deki ilkokullarda sınıf seviyelerine göre kız ve erkek öğrenci sayısını göstermektedir. Ülke genelinde erkek öğrenci sayısı kız öğrencilere kıyasla oldukça fazladır; toplamda 160.744 erkek ve 39.404 kız öğrenci bulunmaktadır. Öğrenci sayısı sınıf seviyesi yükseldikçe belirgin şekilde düşmekte, bu da okulu erken yaşta bırakma oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. En yüksek öğrenci yoğunluğu birinci sınıfta görülmektedir; bu da eğitime başlangıcın yaygın olduğunu ancak devam oranının düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kız öğrencilerin üst sınıflarda sayıca çok azalması, dönemin toplumsal yapısında kız çocuklarının eğitimde daha geri planda bırakıldığını göstermektedir. Trabzon özelinde bakıldığında toplam 3.157 erkek ve 574 kız öğrenci bulunmaktadır; bu da cinsiyetler arasında belirgin bir fark olduğunu göstermektedir. Öğrenci sayısı sınıf seviyesi yükseldikçe hem kız hem erkeklerde düşüş göstermektedir, ancak kız öğrencilerde bu düşüş daha keskin bir şekilde gözlemlenmektedir. Birinci sınıfta 176 kız öğrenci bulunurken, altıncı sınıfta bu sayı yalnızca 30'a düşmektedir. Trabzon'da erkek öğrencilerin sayısı her sınıf seviyesinde kızların birkaç katıdır, bu da bölgedeki cinsiyet eşitsizliğinin belirginliğini ortaya koymaktadır. Bu veriler, Trabzon'da eğitime erişimin cinsiyete göre farklılaştığını ve özellikle kız çocuklarının eğitim sürecine daha az dâhil olabildiğini göstermektedir.

¹⁰⁷ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 99; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

1.5. 1. Tahsili Terk Edenler

Tablo 3.10. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Trabzon)¹⁰⁸

Vilayet İsimleri	Sene İçinde Tahsili Terk Edenler											
	Vefat		Hastalık		İhraç Edilenler						Fikri Hali Yüzünden	Diğer Sebeplerden
					Sene Geçtiğinden		Gayri Tabii Olduğundan		Cezai			
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Trabzon	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
Ankara	1	35	2	23	2	17	0	1	0	0	42	210
İstanbul	20	6	0	59	15	48	13	5	0	1	145	240
Türkiye Geneli Yekûn	97	484	283	904	176	805	18	66	2	12	1180	8004

Tablo 3.10'a göre, Trabzon'a bakıldığında yıl içinde okulu terk eden kız öğrenci bulunmamakta ve erkek öğrenciler arasında da sadece "diğer sebepler" başlığı altında 10 kişilik bir terk vakası yer almaktadır. Bu durum, Trabzon'da öğrencilerin okula devam oranının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Vefat, hastalık, cezai nedenler veya zihinsel yeterlilik gibi sebeplerle okuldan ayrılan öğrenci bulunmamaktadır. Trabzon'un bu bağlamda istikrarlı bir eğitim süreci sunduğu söylenebilir. Büyükşehirlere bakıldığında, eğitimin bırakılma oranları Trabzon'dan farklı olarak yoğunluk göstermiştir. Ankara'da 333 öğrenci eğitimi bırakmış, İstanbul'da ise 552 öğrenci eğitimi bırakmıştır. Ülke geneline bakıldığında ise, 581 öğrenci vefat sebebiyle, 1187 öğrenci hastalık sebebiyle, 1079 öğrenci ihraç sebebiyle, 1180 öğrenci fikri durumu eğitim için uygun olmadığından, 8004 öğrenci ise belirtilmeyen diğer sebepler yüzünden eğitimi bırakmış veya uzaklaştırılmışlardır.

¹⁰⁸ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 100-101; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 56-57.

1.5.2. Umumi İmtihanların Neticesi

Tablo 3.11. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Trabzon)¹⁰⁹

Vilayetler	Talebe		Umumi İmtihanların Neticesi											
			Geçenler				Dönenler				Yekûn			
	Altıncı Sınıfta		Yekûn		İmtihanda		İkmalde		İmtihanda		İkmalde		Yekûn	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Trabzon	30	91	623	3390	433	2519	0	85	190	786	0	0	623	3390
Ankara	14	82	1298	3627	878	2619	39	47	362	904	19	57	1298	3627
İstanbul	453	545	9177	15643	6201	10217	620	782	2045	4341	316	298	9182	15638
Türkiye Geneli Yekûn	1005	2400	42287	163411	26975	105456	1313	4176	12872	50875	1039	2866	42199	163373

Tablo 3.11'e göre, Türkiye genelinde altıncı sınıf düzeyindeki öğrencilerin umumi (genel) imtihan sonuçlarını göstermektedir. Erkek öğrencilerin sayısı kızlara göre çok daha fazladır ve başarı oranları da bu doğrultuda yüksektir. İmtihanda başarılı olan öğrenci sayısı oldukça yüksek olup, ikmale (bütünlemeye) kalanların sayısı da dikkate değerdir. Başarısız olup dönen öğrenciler ise hem kız hem erkeklerde düşük düzeydedir. Bu veriler, genel olarak eğitime devam eden öğrencilerin büyük çoğunluğunun başarıyla mezun olabildiğini göstermektedir. Trabzon'da altıncı sınıfta bulunan 30 kız ve 91 erkek öğrenci mevcuttur. Genel olarak imtihanlarda 433 kız ve 2519 erkek öğrenci başarılı olmuştur, bu da oldukça yüksek bir başarı oranını yansıtır. İkmal sınavlarına katılan yalnızca 85 erkek öğrenci bulunmakta, kızlardan hiçbirinin ikmale kalmadığı görülmektedir. Dönen yani başarısız olan öğrenci sayısı ise hem kız hem erkeklerde sıfırdır; bu Trabzon'daki öğrencilerin sınavlarda genel olarak başarılı olduğunu göstermektedir. Bu veriler Trabzon'da eğitim sürecinin düzenli işlediğini ve öğrencilerin önemli bir kısmının sınıfı geçebildiğini ortaya koymaktadır.

¹⁰⁹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 102; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

1.6. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)

Tablo 3.12. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Trabzon)¹¹⁰

Vilayet İsimleri	Mevcut Muallimler	Mahal-i...					Kadro Mucebince Olması Lazım Gelen Muallimler
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	
Trabzon	0	101	101	0	0	0	101
Ankara	0	125	125	0	41	40	166
İstanbul	499	558	1057	0	25	25	1082
Türkiye Geneli Yekûn	793	5845	6638	26	72	798	7436S

Tablo 3.12'ye göre, Türkiye genelindeki mevcut öğretmen sayılarını ve kadroya göre olması gereken öğretmen sayılarını göstermektedir. Türkiye genelinde 6638 öğretmen görev yaparken, kadroya göre ihtiyaç duyulan öğretmen sayısı 798'dir. Kadın öğretmen sayısı erkek öğretmen sayısına göre oldukça düşüktür; bu durum öğretmenlik mesleğinde cinsiyet dengesizliğini ortaya koymaktadır. İstanbul, hem mevcut öğretmen sayısı hem de ihtiyaç duyulan öğretmen bakımından başı çekerken, birçok vilayette öğretmen eksikliğinin sürdüğü anlaşılmaktadır. Kadro açığına rağmen bazı illerde hiç öğretmen ihtiyacı görünmemesi, kayıt sisteminde farklılık veya eksiklik olabileceğini düşündürmektedir. Trabzon'da görev yapan toplam 101 öğretmenin tamamı erkektir; kadın öğretmen bulunmamaktadır. Bu durum, Trabzon'da kadınların eğitim alanında görev alma oranının son derece düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Trabzon için kadroya göre ihtiyaç duyulan öğretmen sayısının "0" olarak görünmesi, ya kadronun tam olduğunu ya da bu alandaki verilerin eksik girildiğini düşündürmektedir. Trabzon'daki öğretmen kadrosu nicelik olarak yeterli görünse de, cinsiyet

¹¹⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 107; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

dengesi açısından ciddi bir dengesizlik söz konusudur. Bu veriler, bölgede eğitim hizmetlerinin erkek egemen bir yapıda yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

1.6.1. Muallimlerin Menşeleri

Tablo 3.13. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Trabzon)¹¹¹

Vilayetler	Muallimlerin Menşeleri																		
	Darülmüallimin Mezunu		Muallimlik Sınavından Mesnisi		Yüksek Mektepler		Muvakkit Ehliyetnameli										Ehliyetnamesiz		Yekun
							İlk Mekteplerden		Orta Mekteplerden		Muntazam Tahsil Görmemiş		Medrese	Diğer Menşelerden		Erkek			
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek	Kadın							
Trabzon	0	36	0	0	0	1	0	21	0	6	0	0	4	0	18	0	15	101	
Ankara	0	72	0	4	0	4	0	18	0	12	0	1	2	0	3	0	9	125	
İstanbul	287	228	11	26	9	111	94	59	39	51	3	0	40	33	20	23	23	1057	
Türkiye Geneli Yekun	351	1762	15	208	9	219	201	846	49	437	10	124	513	50	375	108	1358	6635	

Tablo 3.13'e göre, Trabzon'da görev yapan toplam 101 öğretmenin tamamı erkektir, kadın öğretmen bulunmamaktadır. Öğretmenlerin 36'sı Darülmüallimin mezunu olup, bu grup en nitelikli öğretmenleri temsil etmektedir. Ancak 21 öğretmen medrese, 18 öğretmen ise muntazam tahsil görmemiş kişilerden oluşmakta, bu da eğitim kadrosunun önemli bir bölümünün yetersiz bir altyapıya sahip olduğunu göstermektedir. Yalnızca 1 öğretmen yüksek mektep mezunu olup, modern ve ileri düzey öğretmen yetiştirme kurumlarından mezun olanların sayısı oldukça düşüktür. Bu veriler, Trabzon'daki öğretmen kadrosunun ağırlıklı olarak geleneksel ve düşük eğitilmiş kaynaklardan oluştuğunu ve bu durumun eğitim kalitesini olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

¹¹¹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 108-109; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

1.6. 2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları

Tablo 3.14. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Trabzon)¹¹²

Vilayetler	Seneleri					Kıdemleri						Maaşları				
	18-30	31-40	41-50	51-60	Yekün	1-6	7-15	16-25	26-35	36-45	Yekün	600 Kuruş Kadar	601-1000	1001-2000	2001-3000	Yekün
Trabzon	54	47	0	0	101	60	35	5	1	0	101	50	51	0	0	101
Ankara	65	32	22	6	125	75	40	8	2	0	125	38	58	29	0	125
İstanbul	423	385	208	41	1057	468	363	186	33	7	1057	181	733	141	2	1057
Türkiye Geneli Yekün	3202	2152	954	327	6635	3935	1972	608	101	19	6635	2685	3783	402	3	6873

Tablo 3.14'e göre, Türkiye'deki öğretmenlerin yaş, kıdem ve maaş durumlarını göstermektedir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu 18-40 yaş aralığında olup, bu da öğretmen kadrosunun genç ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Kıdem açısından değerlendirildiğinde, çoğunluk 1-15 yıl arasında görev yapmış öğretmenlerden oluşmaktadır. Maaş dağılımında ise en yoğun grup 601-1000 kuruş arasında maaş alan öğretmenlerdir. Bu durum, öğretmenlerin çoğunlukla orta düzey gelir grubunda yer aldığını göstermektedir. Trabzon'daki 101 öğretmenin tamamı 18-40 yaş aralığındadır, yani oldukça genç bir öğretmen kadrosu vardır. Kıdem açısından bakıldığında ise büyük çoğunluk 1-6 yıl arası deneyime sahiptir; bu da öğretmenlerin genel olarak mesleğe yeni başladığını gösterir. 36 yıl ve üzeri kıdeme sahip hiç öğretmen bulunmamaktadır. Maaş dağılımında ise öğretmenlerin yarısı 600 kuruşa kadar, diğer yarısı ise 601-1000 kuruş arası maaş almaktadır. Trabzon'da yüksek maaş alan ya da kıdemli öğretmen bulunmaması, bölgedeki öğretmen kadrosunun hem genç hem de deneyim açısından sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

¹¹² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 110; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 54-55.

1.6.3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler

Tablo 3.15. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924 Trabzon)¹¹³

Yıllar	Sene İçinde															
	Yeniden Mesleğe Gelen Muallimler				Meslekten Çekilen Muallimler											
	Darülmüallimin Mezunu		Muvakkat Ehliyetnameli	Diğer Mensuplardan	Yabancı	Vefat	Hastalık Sebepyle		Azil	İhtiyat		Tebliğ	Kendi Arzusıyla		Diğer Sebeplerden	Yabancı
	Erkek	Kadın					Erkek	Kadın		Erkek	Kadın		Erkek	Kadın		
Trabzon	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ankara	0	3	0	3	1	7	0	0	0	0	2	0	0	1	0	4
İstanbul	14	5	4	1	26	9	26	9	1	1	1	2	3	7	40	57
T.C. Yabancı	23	180	19	167	291	29	709	2	25	0	5	2	19	2	109	223

Tablo 3.15'e göre, Türkiye'deki öğretmen hareketliliğini; yani mesleğe yeniden başlayanlar ile çeşitli sebeplerle meslekten ayrılanların dağılımını göstermektedir. Ülke genelinde yeniden göreve başlayan öğretmen sayısı, meslekten ayrılanlardan fazladır. Meslekten ayrılma nedenleri arasında en sık görülenler "kendi arzusuyla ayrılma" ve "azil"dır. Kadın öğretmenlerin hem mesleğe giriş hem de ayrılış oranları erkeklere göre oldukça düşüktür, bu da dönemin cinsiyet temelli meslek yapısına işaret eder. İstanbul gibi büyük şehirlerde öğretmen hareketliliği oldukça yoğundur; taşra vilayetlerinde ise bu hareketlilik neredeyse yoktur. Trabzon'da yıl içinde mesleğe yeniden giren ya da meslekten ayrılan hiçbir öğretmen bulunmamaktadır. Ne Darülmüallimin mezunu ne de diğer mensuplardan gelen öğretmenler arasında yeni atama yapılmamıştır. Aynı şekilde, vefat, hastalık, azil, emeklilik veya kendi isteğiyle ayrılma gibi herhangi bir nedenle görevden ayrılan öğretmen kaydı da yoktur. Bu

¹¹³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 111; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

durum, Trabzon'daki öğretmen kadrosunun sabit ve durağan olduğunu göstermektedir. Ancak bu hareketliliğin olmaması, gelişim ve yenilenme açısından bir durgunluğa da işaret edebilir.

1.6.4. Hademeler

Tablo 3.16. Hademeler (1923-1924 Trabzon)¹¹⁴

Vilayetler	Hademeler				Yekûn
	Fenni ve Mesleki		Adi		
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Trabzon	0	0	0	23	23
Ankara	0	0	2	36	38
İstanbul	0	0	210	107	317
Türkiye Geneli Yekûn	1	4	365	1253	1623

Tablo 3.16'ya göre, Türkiye genelindeki okul hizmetlilerinin (hademe) sayısını ve görev türlerini göstermektedir. Hademeler "fenni ve mesleki" ile "adi" olarak iki gruba ayrılmış; büyük çoğunluğu adi hizmetli olarak görev yapmaktadır. Toplam 1623 hademenin yalnızca çok küçük bir kısmı kadın olup, bu alanda da cinsiyet dengesizliği göze çarpmaktadır. İstanbul, en fazla hademe istihdam eden vilayet olarak öne çıkmaktadır. Fenni ve mesleki hizmetlilerin sayısının oldukça düşük olması, teknik destek kadrosunun yetersizliğini göstermektedir. Trabzon'da toplam 23 hademe görev yapmaktadır ve bunların tamamı "adi" hizmetli statüsündedir. Ne fenni ve mesleki personel ne de kadın görevli bulunmamaktadır. Bu durum, Trabzon'daki okullarda teknik hizmet desteğinin olmadığına ve cinsiyet temsiliyetinin de bulunmadığına işaret eder. Okullarda yalnızca temel temizlik ve gündelik işlerde çalışan erkek hademelerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu veriler, Trabzon'daki okul personel yapısının sınırlı, cinsiyet açısından tek taraflı ve teknik destek bakımından yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

¹¹⁴ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 112; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-55.

1.7. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında

Tablo 3.17. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Trabzon)¹¹⁵

Vilâyetler	Umumi ve Resmi İlk Mekteplerde				Orta Tahsil Mektepleri												
	Mektep Adedi		Talebe Adedi		Orta Mekteplerde				Liselerde								
					Mektep adedi		Talebe Adedi		Mektep Adedi		Talebe Adedi						
	Kız	Erkek	Yekun	Erkek	Yekun	Erkek	Yekun	Kız	Erkek	Yekun	Erkek	Yekun					
Trabzon	7	41	48	623	3390	4013	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4491
T. G Yekun	589	4181	4770	59741	252430	313171	8	57	65	922	8398	9320	4	18	22	380	4111

Tablo 3.17'ye göre, ilk ve orta düzeydeki okulların öğrenci mevcutlarını gösterir niteliktedir. Trabzon'da 48 ilkokul bulunmaktadır. Bunların; 7'si kız ilkokulu, 41'i erkek ilkokuludur. 48 okulda toplam 4013 öğrenci eğitim görmektedir. Bunların; 623'ü kız öğrenci, 3390'ı ise erkek öğrencidir. Kız ilkokul sayısı, erkeklere göre oldukça azdır dolayısıyla kız öğrenci sayıları da, erkek öğrencilere göre kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. Eğitimin ilk kademesinde dâhi kız öğrencilerin eksikliği toplumsal yapı hakkında bilgi vermektedir. Trabzon'da ortaokul ve lise düzeyinde okul ve öğrenci sayıları ile alakalı veri bulunmamaktadır. Ülke geneline bakıldığında, 4770 ilkokul bulunduğu ve toplam 313171 öğrencinin bu okullarda eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Ülke genelinde de kız öğrencilerin eğitime katılımındaki eksiklik, Trabzon ile paralellik göstermektedir. Ülke genelinde toplam 65 ortaokul, 22 lise olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, ülke genelinde orta öğretimin ilköğretime göre sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim kademesi arttıkça kız öğrencilerin katılımlarında hızlı bir azalma dikkat çekmektedir. Ülke genelinde, lise düzeyinde eğitim alan kız öğrenci sayısı, yalnızca 380'dir.

¹¹⁵ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 123; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60-63.

1.7.1. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde

Tablo 3.18. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde (1923-1924 Trabzon)¹¹⁶

Vilayetler	Kısmi İbtidailerinde						Ecnebi ve Cemaat İdarelerindeki Hususi Mekteplerde						Leyli İlk Mekteplerle Darüleytamlar'da			Umumi Yekün
	Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Tatbikatında															
	Mektep Adedi			Talebe Adedi			Mektep Adedi			Talebe Adedi						
	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	
Nakil Yekün	6	7	13	716	623	1339	52	168	220	15492	16950	32442	749	4076	725	213923
Trabzon	0	1	1	0	148	148	0	0	0	0	0	0	0	156	156	4317
Türkiye Geneli Yekün	8	14	22	877	1324	2201	53	186	239	16100	18436	34532	1034	5844	6878	370597

Tablo 3.18'e göre, Türkiye'deki çeşitli okul türlerine ve bu okullarda eğitim gören öğrenci sayılarına dair geniş bir dağılım sunmaktadır. Umumi ilkokullar dışında, ecnebi ve cemaatler tarafından yönetilen özel okullar ile yatılı ilkokullar ve yetimhanelerdeki öğrenci sayıları da tabloda yer almaktadır. Türkiye genelinde toplam 34532 öğrenci bu özel statüdeki okullarda eğitim görmektedir. Bu sayı, farklı okul türlerinin eğitim sisteminde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ayrıca, kız ve erkek öğrenciler arasında sayı farkı göze çarpmakta, erkek öğrencilerin genel olarak daha fazla olduğu görülmektedir. Trabzon'da yalnızca bir kısmi ibtidai (ilkokul) bulunmakta ve burada 148 erkek öğrenci eğitim görmektedir, kız öğrenci bulunmamaktadır. Ecnebi ya da cemaatlere ait özel okul, yatılı mektep veya darüleytam bulunmamaktadır. Bu durum, Trabzon'da özel okul çeşitliliğinin yok denecek kadar az olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kız çocuklarının bu tür eğitim kurumlarında tamamen yer almaması, cinsiyet eşitsizliğini açıkça yansıtmaktadır. Trabzon'un bu tabloya katkısı oldukça sınırlı olup, öğrenci sayısı ve okul çeşitliliği bakımından düşük seviyededir.

¹¹⁶ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 124; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 60-63.

1.8. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında)

Tablo 3.19. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında,1923-1924 Trabzon)¹¹⁷

Vilayetler	Resmi ve Umumi Mekteplerde			Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında								
				Orta Mekteplerde			Liselerde			Erkek ve Kız Muallim Mekteplerde		
	Kız	Erkek	Yekûn	Kız	Erkek	Yekûn	Kız	Erkek	Yekûn	Kız	Erkek	Yekûn
Trabzon	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ankara	0	125	125	0	0	0	4	10	14	0	1	1
İstanbul	499	558	1057	45	39	84	22	91	113	9	7	16
Türkiye Geneli Yekûn	742	4378	5120	57	175	232	29	155	184	31	38	69

Tablo 3.19'a göre, Türkiye'deki resmi ve genel ortaöğretim kurumlarında (ortaokul, lise ve öğretmen okulları) öğrenci dağılımını göstermektedir. Erkek öğrencilerin sayısı her kademede kadınlara kıyasla oldukça fazladır; özellikle ortaokul ve lise düzeyinde bu fark belirgindir. Türkiye genelinde ortaöğretimde en fazla öğrenci İstanbul'da yer almakta, onu Ankara takip etmektedir. Kız öğrencilerin öğretmen okullarındaki varlığı diğer kademelere göre biraz daha yüksektir, bu da kadınların daha çok eğitimcilik alanına yönlendirildiğini düşündürmektedir. Genel tablo, ortaöğretim seviyesinde kız öğrencilerin eğitime katılımının halen sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Trabzon'da ise hiçbir ortaokul, lise veya öğretmen okulu öğrencisi bulunmamaktadır. Bu durum, Trabzon'da ortaöğretim kurumlarının ya hiç bulunmadığını ya da çok sınırlı düzeyde olduğunu göstermektedir. Eğitim yapısının yalnızca ilkokul düzeyinde yoğunlaştığı ve sonrasında eğitime devam imkânlarının zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu da bölgedeki öğrencilerin, özellikle de kız çocuklarının eğitimlerini

¹¹⁷ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 125; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60-63.

sürdürme olanaklarının ciddi şekilde kısıtlı olduğunu gösterir. Trabzon'un bu seviyedeki yokluğu, eğitimde bölgesel eşitsizliğin çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir.

1.8.1. Ecnebi ve Cemaat Mekteplerinde¹¹⁸

Tablo 3.20. Ecnebi ve Cemaat Mekteplerinde, Leyli İbtidailerle Darüleytamlarda (1923-1924 Trabzon)

Vilayetler	Ecnebi ve Cemaat Mekteplerinde			Leyli İbtidailerle Darüleytamlarda			Umumi Yekûn
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	
Trabzon	0	0	0	0	0	0	0
Ankara	4	5	9	0	7	7	156
İstanbul	752	874	1626	32	47	79	2975
Türkiye Genel Yekûn	899	1038	1937	35	178	213	7755

Tablo 3.21. Resmi ve Umumi Mekteplerle, Orta Tahsilin İlk Kısımlarında (1923-1924 Trabzon)

Vilayetler	Resmi ve Umumi Mekteplerde			Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında								
				Orta Mekteplerde			Liselerde			Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinde		
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn
Trabzon	0	101	101	0	0	0	0	0	0	0	6	6
Türkiye Genel Yekûn	903	8162	9065	60	327	387	29	176	205	39	75	114

¹¹⁸ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 126-128; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 74, 77.

Birinci tablo 3.20'ye göre, Türkiye'deki ecnebi ve cemaat mektepleri ile yatılı ilkokullar (leyli ibtidailer) ve darüleytamların öğrenci sayıları gösterilmektedir. Bu okullarda toplamda 7.755 öğrenci eğitim görmektedir; bu sayı, alternatif eğitim kurumlarının sistemde hatırı sayılır bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. İstanbul, bu okullarda en yüksek öğrenci sayısına sahip vilayet olup, özellikle cemaat ve yabancı okullarda yoğunluk dikkat çekmektedir. Ankara'da ise sayılar daha sınırlıdır, ancak yine de yatılı okullarda belli bir öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Kız öğrencilerin bu okullardaki sayısı erkeklere göre daha azdır; bu da dönemin eğitim sisteminde cinsiyet eşitsizliğinin sürdüğünü göstermektedir. Trabzon'da ise ne ecnebi ve cemaat mektepleri ne de yatılı ilkokullar ve darüleytamlar bulunmaktadır. Bu, Trabzon'da farklı eğitim kurumlarının hiç gelişmediğini veya varlık göstermediğini açıkça ortaya koymaktadır. Böylece bölgedeki öğrenciler yalnızca resmi devlet okullarıyla sınırlı bir eğitim imkânına sahiptir. Özel, dini veya yabancı girişimli okulların yokluğu, Trabzon'daki eğitimin tek biçimli ve daha dar bir yapıya sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, hem eğitim çeşitliliği hem de fırsat eşitliği açısından Trabzon'un dezavantajlı konumda olduğunu göstermektedir. İkinci tablo 3.21'e göre, genel olarak Türkiye'deki resmi ve umumi okullarda görev yapan öğretmenlerin sayısını ve ortaöğretim kurumlarındaki öğretmen varlığını ortaya koyulmaktadır. Ülke genelinde 9.065 öğretmen resmi ve umumi mekteplerde görev yapmaktadır ve büyük çoğunluğu erkektir. Ortaokul ve lise düzeyinde görev yapan öğretmen sayısı görece düşüktür; bu da ortaöğretim kurumlarının henüz yeterince yaygın olmadığını göstermektedir. Öğretmen okullarında ise görevli sayısı oldukça sınırlıdır, ancak erkek öğretmen sayısı yine fazladır. Genel olarak tablo, kadın öğretmenlerin sistemdeki varlığının düşük olduğunu ve eğitimde cinsiyet dengesizliğinin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Trabzon'da toplam 101 öğretmen resmi ve umumi mekteplerde görev yapmaktadır ve bunların tamamı erkektir. Ortaokul, lise ve öğretmen okullarında ise hiç öğretmen bulunmamaktadır; bu da Trabzon'da ortaöğretim kurumlarının ya hiç kurulmadığını ya da henüz faaliyete geçmediğini göstermektedir. Trabzon'un bu tabloya katkısı yalnızca ilkokul düzeyinde öğretmenlerle sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, sadece 6 öğretmenin başka illere nakledildiği bilgisi yer almaktadır; bu da bölgedeki öğretmen sirkülasyonunun oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Trabzon'da öğretmen kadrosunun sınırlı, cinsiyet açısından tek taraflı ve ortaöğretim düzeyinde yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

1.9. Darüleytam Talebe Sayıları

Tablo 3.22. Darüleytam Talebe Sayıları (1923-1924)¹¹⁹

Esami	Talebesi		
	Erkek	Kız	Yekûn
Trabzon Erkek	104	0	104
Ortaköy Erkek	678	0	678
Ortaköy Kız	78	376	404
Balmumcu Erkek	472	0	472
Beykoz Erkek	389	172	561
Valide Bağ Erkek	25	214	239
Türkiye Geneli Yekûn	4376	1061	5437

Tablo 3.22'ye göre, Türkiye'deki bazı eğitim kurumlarındaki kız ve erkek öğrenci sayılarını karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Toplamda 5.437 öğrencinin 4.376'sı erkek, yalnızca 1.061'i kız öğrencidir; bu da eğitime katılımda ciddi bir cinsiyet dengesizliğini ortaya koymaktadır. Erkek öğrencilerin yoğunluğu özellikle büyük şehirlerdeki okullarda belirgindir. Kız öğrencilere özel okulların sayısı daha az ve kontenjanları daha sınırlıdır. Genel tablo, erkek çocuklarının eğitime erişiminin kızlara göre çok daha yaygın ve öncelikli olduğunu göstermektedir. Trabzon'daki okulda yalnızca 104 erkek öğrenci bulunmaktadır; kız öğrenci ise hiç yoktur. Bu durum, Trabzon'da kız çocuklarının eğitime erişim imkânının ya olmadığı ya da son derece sınırlı olduğunu göstermektedir. Erkek öğrenci sayısının da diğer bölgelere kıyasla düşük olması, Trabzon'daki eğitim kapasitesinin genel anlamda zayıf olduğunu düşündürmektedir. Diğer şehirlerde karma ya da sadece kızlara yönelik kurumlar bulunurken, Trabzon'daki tek taraflı yapı dikkat çekmektedir. Bu veriler, Trabzon'daki eğitimin hem cinsiyet hem de nicelik açısından gelişmeye açık olduğunu ortaya koymaktadır.

¹¹⁹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 146; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 82, 83.

1.10. Munteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler

Tablo 3.23. Munteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler (1923-1924 Trabzon)¹²⁰

Konular	Trabzon	Ankara	İstanbul
Yevmi, siyasi, içtimai, edebi, iktisadi, ilmi		2	23
Edebi			1
İktisadi			1
Zirai			1
Fenni, mesleki, ilmi			1
Mizahi			3
Resmi			3
Spora müteallik			2
Hakkında iki defa neşredilen siyasi			7
Edebi	3		3
İktisadi			4
Zirai			4
Fenni ve mesleki			4
Mizahi			2
Resmi			1
Spora müteallik			1
Dini			1
Haftalık siyasi			1
Edebi			7
İktisadi			2
Zirai			2
Fenni ve mesleki			14
Mizahi			1
Resmi			2
Spora müteallik			1
Yekûn	0	2	90
Matbuaların Adedi	3	3	185
Türkiye Geneli Yekûn	175		

Tablo 3.23'e göre, Türkiye'deki farklı vilayetlerde yayımlanan basılı yayınların (matbuatlar) konu dağılımını göstermektedir. İstanbul, toplam 185 basılı eserle açık ara en fazla yayın çıkarılan ildir ve bu yayınlar çok çeşitli konuları kapsamaktadır. Ankara'da ise 3 yayın

¹²⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 167-170; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 95, 96.

bulunmaktadır ve bunlar sınırlı sayıda edebi ve resmi içeriklidir. Türkiye genelinde toplam 175 yayının olduğu gör÷lmekte, bu da matbuatın henüz sınırlı ama gelişmekte olan bir alanda seyrettiğini göstermektedir. Basın-yayın faaliyetleri özellikle kültürel, iktisadi ve siyasi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Trabzon'da yalnızca 3 adet basılı yayın bulunmaktadır ve bunların tamamı edebi içeriklidir. Diğer hiçbir konu başlığında yayın yapılmamıştır; bu da şehrin kültürel faaliyetlerde oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Siyasi, iktisadi, fenni ya da dini konularda hiçbir yayının çıkmamış olması dikkat çekicidir. Bu durum, Trabzon'un basın-yayın faaliyetleri açısından oldukça geri planda kaldığını ve entelektüel çeşitliliğin çok düşük olduğunu göstermektedir. Şehirdeki yayıncılık faaliyetleri, nicelik ve nitelik açısından gelişime açık bir görünüm sergilemektedir.

muallim görev yapmaktadır. Vekil (Geçici süreliğine göreve gelmiş) muallimler bulunmasına rağmen öğrenci sayısına oranla bakıldığında, Canik lisesinde bulunan öğretmen sayıları yetersiz kalmaktadır.

2.2. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi

Tablo 3.25. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Canik)¹²²

Vilayet	Mekteplerin Sınıflara Göre Taksimi													
	Bir Sınıflı		İki Sınıflı		Üç Sınıflı		Dört Sınıflı		Beş Sınıflı		Altı Sınıflı		Yekûn	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Canik	12	1	17	1	11	1	1	0	4	0	10	8	55	11
Türkiye Geneli Yekûn	587	27	670	60	601	73	306	51	190	44	361	159	2715	414

Tablo 3.25'e göre, kamusal ilkokulların sınıf düzeylerine göre dağılımını gösterilmektedir. Okullar çoğunlukla, öğrencilerin aynı sınıfta karma bir eğitim aldığı yapıdadır. İlk mekteplerde sınıf sayısı arttıkça ayrı seviyelere ait sınıflar olduğu anlamına gelmekte olup Cumhuriyet dönemi ilkokul modelinin örneğini oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Köylerdeki mevcut ilkokullar genelde bir sınıflı veya iki sınıflıdır. Sınıf düzeyi fazla olan mektepler tam teşekküllüdür fakat tam teşekküllü okulların genellikle daha merkezi bölgelerde bulunması sebebiyle sayıları azdır. Tablodan yola çıkıldığında bu durum, bir devreli ve iki devreli ilk mekteplerde daha fazla öğrenci mevcudu olmasını açıklar niteliktedir. Kız öğrenci sayılarına bakıldığında ise altı sınıflı olan ilkokulda 8 kız öğrenci eğitim görmektedir. Merkezi bölgelerde kız öğrencilerin eğitime ulaşımının arttığı görülmektedir. Buna rağmen Canik sancağındaki toplam öğrenci sayılarına baktığımızda 55 erkek, 11 kız öğrenci mevcudu bulunması kız çocuklarının eğitime erişiminin

¹²² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 89-91; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50, 53.

sınırlı olduğunu açıkça göstermektedir. Türkiye geneline baktığımızda da benzer bir durum söz konusu olup, toplam 2715 erkek öğrenci ve yalnızca 414 kız öğrenci mevcudu bulunmaktadır.

2.2.1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi

Tablo 3.26. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Canik)¹²³

Vilayetler	Mekteplerin Dershanelerine Göre Taksimi										Kapalı Mektepler	
	Bir Dershaneli	İki Dershaneli	Üç Dershaneli	Dört Dershaneli	Beş Dershaneli	Altı Dershaneli	Numune	Yekûn	Muallimsizlik Yüzünden		Yekûn	
									Muvafık Mektep Bulunmadığından	Muvafık Mektep Bulunmadığından		
Canik	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	2	352
	41	1	2	0	1	0	2	55	0	11	0	20
T.G.Yekûn	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	2	332
	1889	94	143	66	46	17	53	2715	332	414		

Tablo 3.26, kamusal ilkokullardaki mevcut derslik dağılımını ve öğrenim gören öğrenci sayılarını göstermektedir. Tabloya göre, bazı mekteplerin kapalı olduğu görülmektedir. Bazı mektepler muallim sayılarındaki yetersizlik sebebiyle kapalı olurken bazı mektepler ise eğitim açısından muvafık (uygun) görülmediği gerekçesiyle kapalıdır. Mekteplerin muvafık görülmemesi birçok farklı nedene bağlı olabilmektedir. Bina yapısı, öğrenci veya öğretmen sayısı gibi farklı gerekçeler ile asgari koşulları taşımayan, devletin belirlediği standartlara uygun olmayan okullar, muvafık kabul edilebilmektedir. Canik özelinde baktığımızda, muvafık görülmeyen mektep bulunmamaktadır. Fakat muallim eksikliği sebebiyle eğitim faaliyetlerine devam etmeyen 2 mektep bulunmaktadır. Türkiye genelinde ise muallim eksikliği sebebi ile kapalı oldukça fazla mektep bulunmakta ve aynı zamanda devlet tarafından 20 muvafık olmayan mektep mevcudu bulunmaktadır. Bu durum eğitimin sürdürülebilirliğini doğrudan

¹²³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 92; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50, 53.

tehdit etmekte olup, bu mekteplerin muvafık hale getirilmesi için çalışmalar yapılması eğitimin teşkilatlanma süreci açısından gereklidir. Eğitimin sürdürülebilirliğini ve okulların etkin çalışmasını sağlamak amacıyla ise muallim sayılarının sistemli bir şekilde artırılması gerekmektedir.

2.3. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler¹²⁴

Tablo 3.27. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Evsafı,1923-1924 Canik)

Vilayetler	Muvafık Olup Olmadığı			Bahçesi Olup Olamayacağı				Binanın Evsafı						Verilen Kira Yeni İnşaat		
	Muvafık	Değil	Yekün	Var	Olabilir	Olamaz	Yekün	Tuğla veya Taş	Aksırp	Nim Kavgır	Kerpeç	Yekün	Mektep/Adesi	Kira/Mihran	Mektep/Adesi	Tahsisat
Canik	21	45	66	48	2	16	66	10	47	9	0	66	1	100	1	0
T.G Yekün	1380	2000	3380	1096	646	1638	3380	853	1305	510	708	3376	147	36422	218	536520

Tablo 3.28. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (Binanın Sıhhi Olup Olmadığı, 1923-1924 Canik)

Vilayetler	Mektep Olmak Üzere Yapılmış				Mektep Olarak Yapılmamış				Yekün	Sıhhi Olup Olmadığı		
	Mihlale	Evkafa	Şahıs	Diğer Çinçelere	Mihlale	Evkafa	Şahıs	Diğer Çinçelere		Sıhhi	Değil	Yekün
Canik Vilayeti	52	0	0	0	5	3	0	6	66	55	11	66
Türkiye Geneli Yekün	1775	56	29	13	850	71	486	100	3380	1944	1436	3380

¹²⁴ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 95-97; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340.* (1341), s. 54, 57.

Tablo 3.27. ve 3.28, Canik’te bulunan ilkokulların fiziki özelliklerini, yapı niteliklerini sayısal olarak göstermektedir. Canik’te bulunan 66 ilkokuldan 45’inin kullanıma uygun görülmemesi eğitimin sürdürülebilirliği açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Mevcut okulların %76’sının bahçeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran binaların muvafık hale getirilmesi ve eğitime açılması durumunda eğitimin fiziki uygunluğu açısından olumlu bir durum teşkil edecektir. 66 mektep binasının 47’si ahşap malzemedan yapılmıştır. Bu durum bina yapımında ahşabın diğer yapı malzemelerine göre daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye genelinde de doğru orantılıdır. İkinci tabloya bakıldığında, 66 mektep binasının, kaçının sıhhi olup olmadığı (sağlık açısından uygunluğu) belirtilmiştir. Sıhhi olup olmadığını belirleyebilmek için temizlik, ısınma gibi birçok faktör ele alınmaktadır. Canik’teki ilk mekteplerde %83 oranında sıhhi koşullar sağlanmış, ancak %17’si sağlıksız koşullara sahip bulunmaktadır.

2.4. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları

Tablo 3.29. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Canik)¹²⁵

Vilayet İsimleri	Sene-i Dersiyeye Başında Sınıflarda Mevcut Talebe													
	Birinci Sınıfta		İkinci Sınıfta		Üçüncü Sınıfta		Dördüncü Sınıfta		Beşinci Sınıfta		Altıncı Sınıfta		Yekün	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Canik	393	2233	184	576	137	412	92	234	45	135	55	80	906	3670
Türkiye Geneli Yekün	20747	94263	8169	32962	4826	17560	2953	9085	1646	4378	1063	2496	39404	160744

Tablo 3.29, ders senesi başında sınıflardaki öğrenci mevcutlarını göstermektedir. Birinci sınıf mevcutları ile altıncı sınıf mevcutları kıyaslandığında sayıların giderek düşmesi, eğitimin devamlılığında sorunlar yaşandığını göstermektedir. Özellikle kız öğrenci sayılarının zamanla

¹²⁵ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 99, *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340. (1341). s. 56, 57.*

azalmış olduğunu görmekteyiz. Eğitime erişim artmış olmasına rağmen öğrencilerin eğitimi tamamlama oranları düşük kalmıştır. Kız öğrenciler eğitime sayıca erkek öğrencilere göre az başlasa da, mezuniyete ulaşma oranları görece daha yüksektir.

2.4.1. Tahsili Terk Edenler

Tablo 3.30. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Canik)¹²⁶

Vilayet İsimleri	Sene İçinde Tahsili Terk Edenler												
	Vefat		Hastalık		İhraç Edilenler						Fikri Hali Yüzünden	Diğer Sebeplerden	
					Sene Geçtiğinden		Gayri Tabii Olduğundan		Cezai				
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek			
Canik	0	1	0	5	0	19	0	0	0	0	0	0	8
Türkiye Geneli Yekûn	97	484	283	904	176	805	18	66	2	12	1180	8004	

Tablo 3.30, eğitimi terk eden öğrenci sayılarını ve bırakma nedenlerini göstermektedir. Türkiye genelinde toplam 12.031 öğrenci, farklı nedenler ile eğitimi terk etmiştir. Canik’te ise tahsili terk eden toplam öğrenci sayısı 33’dür. Türkiye geneline göre bu verilerin oranına baktığımızda, Canik küçük bir payı oluşturmaktadır. Bu durum nüfus ve öğrenim gören öğrenci sayılarının az olması ile açıklanabilir. Türkiye genelindeki verilerin dağılımına baktığımızda, bu dağılım, eğitimden kopuşun büyük ölçüde psikososyal ve sağlık nedenleri ile olduğunu göstermektedir. Türkiye genelinde tahsili terk etme sebeplerinde en yüksek oran içeriği belirtilmeyen diğer sebepler olmuştur. Canik’te ise diğer sebeplere bağlı tahsili bırakma sayıları düşüktür. Bu durum, Canik özelinde eğitimi terk sebeplerinin daha net ve sınıflandırılabilir sebepler olduğunu göstermektedir. Gayri tabii gelişim, cezai nedenler ve fikri hal sebepli tahsil terki ise Canik’te hiç görülmemiştir. Bu durum, söz konusu kategorilerde kayda değer bir

¹²⁶ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 100-101, *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 56, 57.

problem olmadığı anlamına gelebileceği gibi, bu tür durumları tanılama konusunda Canik sancağının yetersiz kaldığı anlamına da gelebilir. Örneğin, cezai nedenlere bağlı olarak ihraç edilen öğrenci olmaması, öğrencilerin suç bağlantılı bir olay yaşamadıklarını gösterebileceği gibi rehber öğretmen gibi uzman tanısı yetersizliği sebebiyle de bu kategorilerin boş kalmış olma ihtimali mevcuttur.

2.4.2. Umumi İmtihanların Neticesi

Tablo 3.31. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Canik)¹²⁷

Vilayetler	Talebe		Umumi İmtihanların Neticesi											
			Geçenler						Dönenler					
	Altıncı Sınıfta		Yekûn		İmtihanda		İkmalde		İmtihanda		İkmalde			
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Canik	54	78	840	3731	644	2822	56	275	116	481	24	153	840	3731
Türkiye Geneli Yekûn	1005	2400	42287	163411	26975	105456	1313	4176	12872	50875	1039	2866	42199	163373

Tablo 3.31, dönemin eğitim sistemi içerisinde yapılan genel sınavların sonuçlarını, öğrenci mevcutlarını ve cinsiyetler arasındaki başarı durumlarını ortaya koymaktadır. Türkiye genelinde altıncı sınıfta eğitim gören 1005 kız öğrenci, 2400 erkek öğrenci bulunmaktadır. Genel toplamda da buna benzer bir dengesizlik dikkat çekmektedir. Genel toplamda, 42199 kız öğrenciye karşılık 163373 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Bu durum, eğitim sisteminde erkeklerin sayısal üstünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Başarı durumlarına bakıldığında, sınavlarda doğrudan geçen öğrenci sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Canik vilayetinde 644 kız, 2822 erkek öğrenci doğrudan sınavda başarı göstermiştir. Günümüzdeki bütünleme sınavlarına denk gelen ikmal ile geçenlerin sayısı da eklendiğinde 700 kız, 3097 erkek öğrencinin başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Canik'te öğrencilerin önemli bir kısmının eğitimlerini başarıyla sürdürdüğünü göstermektedir. Türkiye geneline bakıldığında da paralel bir dağılım gözlemlenmektedir. Erkek öğrenciler sayıca üstün olmakla birlikte başarısızlık oranları da yüksektir. Kız öğrenciler ise daha az sayıda olmalarına rağmen başarı

¹²⁷ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 102; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 56, 57.

oranları yüksektir. Tablodaki dönenler kısmı, hem doğrudan sınavı geçemeyen öğrenci sayılarını, hem de ikmal sınavından kalan öğrenci sayılarını belirtmektedir. Dönenler ifadesi ile öğrencilerin sınıf tekrarı yapması gerektiğini belirtmektedir. Cinsiyet farkı olarak başarı durumlarında ciddi farklar olmamakla beraber kız öğrencilerin ilk sınavda gösterdikleri başarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Erkek öğrencilerin ise ikmal ile geçme oranları kız öğrencilere göre daha yüksek olmuştur. Bu durumda ikmalin erkek öğrenciler için daha etkili olduğu söylenebilir. İkmal sınavı yapılıyor olması o dönemdeki eğitim sisteminin telafi imkânı sunduğunu göstermektedir. %83'lük bir başarı oranı olması öğretmen kalitesinin etkin olduğu anlamına gelebilir.

2.5. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)

Tablo 3.32. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Canik)¹²⁸

Vilayet İsimleri	Mevcut Muallimler			Mahal-i...			Kadro Mucebince Olması Lazım Gelen Muallimler
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	
Canik	2	143	145	0	4	4	149
Türkiye Geneli Yekûn	793	5845	6638	26	72	798	7436

Tablo 3.32, Türkiye genelinde ve Canik özelinde hali hazırda bulunan öğretmen sayılarını ve kanunen olması lazım gelen öğretmen sayılarını belirtmektedir. Canik özelinde baktığımızda, kanunen 149 öğretmen bulunması gerekirken, 145 öğretmenin görev yaptığını görmekteyiz. Tabloda mahal-i olarak gösterilen bölüm atama yapılması gereken yerleri ifade etmektedir. 4 kişilik eksiklik münhal sütununda gösterilmiştir. Canik'te kadronun tamamı neredeyse erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Kadroya bakıldığında, yalnızca 2 kadın

¹²⁸ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 107; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60, 67.

öğretmenin görev yaptığı belirtilmiştir. Bu durum, dönemin toplumsal yapısını ve kadınların öğretmenlik mesleğinde henüz çok sınırlı yer alabildiğini göstermektedir. Türkiye genelindeki verilere bakıldığında, kanunen 7436 öğretmen olması gerektiği belirtilmiştir. Mevcut öğretmen sayısı ise toplam 6638'dir ve 798 öğretmen açığı olduğu görülmektedir. Mahal-i kısmında 26 kadın ve 72 erkek öğretmenin belirtilen yerlere ataması yapılması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye genelinde de Canik ile paralel olarak eğitim kadroları büyük oranda erkeklerden oluşmaktadır. Kadın muallimler toplamın yalnızca yaklaşık %12'sine karşılık gelmektedir. Genle tabloya bakıldığında ise öğretmen ihtiyacını karşılama noktasında eksiklikler olduğu görülmektedir.

2.5.1. Muallimlerin Menşeleri

Tablo 3.33. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Canik)¹²⁹

Vilayetler	Muallimlerin Menşeleri															
	Darülmualiminin Mezunları		Muallimlik Şahadetnamesi		Yüksek Mektepler		Muvakkit Ehliyetnameli						Ehliyetnameli		Yekân	
							İlk Mekteplerden	Orta Mekteplerden	Mumazzan Tahsil Görmemiş	Medrese	Diğer Menşelerden	Kadın				Erkek
Canik	0	8	0	4	0	5	0	2	0	0	6	2	4	0	9	145
T.G. Yekân	351	1762	15	208	9	219	201	846	49	437	10	124	513	375	108	6635

Tablo 3.33, öğretmenlerin geldikleri kökenleri, sahip oldukları eğitim geçmişlerini gösterir niteliktedir. Dönemin öğretmen yetiştiren kurumları Darülmualimin (Erkek öğretmen okulu) ve Darülmualimatlardır (Kız öğretmen okulu). Tabloya göre, Canik vilayetinde Darülmualimat bulunmadığından bu sütunda kadın öğretmen verisi bulunmamaktadır. Tabloda belirtilen Muallimlik şahadetnamesi ise resmi bir öğretmenlik belgesini ifade etmektedir. Yüksek mektepler olarak belirtilen kısım, üniversite seviyesindeki yüksekokul sayılan

¹²⁹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 108-109; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64, 67.

Darülfünun gibi mektepleri ifade etmektedir. Muvakkit (Geçici) ehliyetnameli muallimler ise normalde tam kadrolu öğretmenlik diploması veya şahadetnamesi olmayan fakat geçici olarak öğretmenlik yapmasına izin verilen kişileri ifade etmektedir. Öğretmen açığının çok olduğu, özellikle taşra bölgelerinde kısa süreli yetki verilen kişilerdir. Canik'te öğretmenlerin büyük bir kısmını Darülmualimin mezunları ve sadece ilkokul mezunu olarak görev yapan kişiler oluşturmaktadır. Bu durum, mevcut kadronun karışık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Tablo genel olarak, eğitimdeki öğretmen açıkları sebebiyle düşük eğitilmiş kaynaklarında yoğun bir biçimde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

2.5.2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları

Tablo 3.34. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Canik)¹³⁰

Vilayetler	Seneleri				Kıdemleri						Maaşları					
	18-30	31-40	41-50	51-60	Yekûn	1-6	7-15	16-25	26-35	36-45	Yekûn	600 Kuruşa Kadar	601-1000	1001-2000	2001-3000	Yekûn
Canik	100	44	1	0	145	110	34	1	0	0	145	50	75	20	0	145
Türkiye Geneli Yekûn	3202	2152	954	327	6635	3935	1972	608	101	19	6635	2685	3783	402	3	6873

Tablo 3.34, mevcut öğretmenlerin yaşlarını, meslekte buldukları seneleri dolayısıyla tecrübelerini ve aldıkları ücretleri gösterir niteliktedir. Canik'teki öğretmen yaşlarına bakıldığında, kadronun büyük çoğunluğunu genç yaştaki öğretmenlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Meslekteki tecrübelerine baktığımızda, 144 öğretmen 1-16 yıl arasında görev yapmaktadır. 16-25 yıl arasında görev yapan yalnızca 1 öğretmen mevcudu bulunmaktadır. Bu durum, öğretmenlerin tecrübe konusunda sınırlı olduğunu göstermektedir. Aldıkları maaşlara bakıldığında ise 2000 kuruştan fazla maaş alan öğretmen mevcudu bulunmamaktadır. Bu durum, öğretmenlerin düşük maaş ile geçimlerini sağladıklarını göstermektedir. Türkiye geneline baktığımızda benzer bir dağılım mevcuttur. 18-30 yaş aralığında görev yapan öğretmen sayıları toplamın yarısından çoğunu oluşturmaktadır. Meslekteki tecrübeleri ise aynı

¹³⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 110; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 64, 67.

şekilde sene sayısı arttıkça öğretmen sayısının düştüğü görülmüştür. 26-45 yıl aralığında görevde bulunan öğretmen sayısı yalnızca 120'dir. 2000 kuruştan fazla maaş alan öğretmen sayısı ise yalnızca 3'dür. Tablo genel olarak, öğretmenlerin çoğunun yeni mezun, genç ve düşük kıdemli olduklarını göstermektedir. Tablodan yola çıkıldığında erken Cumhuriyet döneminde öğretmenlerin, ekonomik olarak mütevazı bir gelir ile yaşamlarını idame ettirdikleri görülmektedir.

2.5.3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler

Tablo 3.35. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924 Canik)¹³¹

Vilayetler	Sene İçinde																	
	Mesleğe Gelen Muallimler				Meslekten Çekilen Muallimler													
	Darülmüallimin Mezun	Erkek	Kadın	Yekûn	Yekûn	Vefat	Hastalık Sebepyle		Azıl	İhraç		Teskât	Kendi Arzusıyla		Diğer Sebeplerden	Yekûn		
Erkek							Kadın	Erkek		Kadın	Erkek		Kadın	Erkek			Kadın	Erkek
Canik	0	5	0	7	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	223
T.G Yekûn	23	180	19	167	291	2	0	0	0	0	2	8	14	109	0	35	709	

Tablo 3.35, sene içinde meslekteki öğretmen sayısı hareketliliğini göstermektedir. Sene içerisinde mesleğe gelen ve meslekten çekilen öğretmenlerin dağılımları gösterilmektedir. Canik özelinde bakıldığında, sene içerisinde mesleğe gelen toplam 27 öğretmen olmuştur. Bunların yalnızca 5 tanesi öğretmen okulu mezunu, 22 tanesi ise görece eğitilmiş kişilerden seçilerek mesleğe getirilmiştir. Bu durum, öğretmen açığını kapatmak amacıyla mevcut kaynaklardan yararlanıldığını göstermektedir. Canik'te Darülmüallimat bulunmadığından ve diğer meşelerden gelen öğretmenlerde olmadığından kadın öğretmen verisi bulunmamaktadır. Sene içerisinde meslekten çekilen öğretmen sayısı ise 5'dir. Bunların 2 tanesi vefat gibi zorunlu bir durum teşkil ederken 2'si ise tercihe bağlı meslek bırakmıştır. Tercihe bağlı meslek

¹³¹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 111; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64, 67.

bırakılması ekonomi gibi birçok sebebe bağlı olabilmektedir fakat öğretmen açığı gibi bir durum olması sebebi ile sayıca az olsalar da bu önemli bir durum teşkil etmektedir. 1 kişinin ise mesleği bırakma sebebi bilinmemektedir. Tabloya göre, tekaüt (emekli) olan öğretmen yoktur. Canik özelinde, hâlihazırda mevcut öğretmenlerin çoğunun genç olduğu göz önünde bulundurulduğunda emekli verisi olmaması oldukça muhtemeldir. Azil ve ihraç gibi bir veri bulunmadığından öğretmen kadrosunda ciddi bir problem olmadığı sonucu çıkartılabilir.

2.5.4. Hademeler

Tablo 3.36. Hademeler (1923-1924 Canik)¹³²

Vilayetler	Hademeler				
	Fenni ve Mesleki		Adi		Yekûn
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Canik	0	0	4	21	25
Türkiye Geneli Yekûn	1	4	365	1253	1623

Tablo 3.36, Canik'te görev yapan okul hizmetlilerinin mevcutlarını göstermektedir. Toplam 25 hademeden yalnızca 4 tanesinin kadın olduğu belirtilmiştir. Bu durum, cinsiyet dengesizliğinin bu meslek grubunda da mevcut olduğunu göstermektedir. Genel olarak kadınların çalışma hayatında erkeklere göre sayıca az oldukları anlaşılmaktadır. Sancaklara göre bir değerlendirme yapıldığında, Trabzon merkez sancağında, 23 hademe görev yapmaktadır. Canik'teki mevcut hademe sayısı merkez sancağından 2 kişi kadar fazladır. Aynı zamanda, Trabzon merkez sancağındaki tüm hademeler erkektir. Bu durum merkez sancağına göre Canik'te kadın çalışanların olduğunu göstermektedir. Büyük şehirlere göre bakıldığında, Ankara'da 2 kadın hademe, 36 erkek hademenin görev yaptığı bilinmektedir. Canik'te, Ankara'ya göre de daha fazla kadın çalışan bulunmaktadır. En fazla hademe istihdam eden vilayet ise 317 hademe mevcudu ile İstanbul'dur. Aynı zamanda İstanbul'da kadın çalışan sayısı, erkeklerin iki katı kadardır. Türkiye geneline bakıldığında, Canik ile paralel olarak kadın hademe sayılarında erkeklere oranla düşüklük aynı zamanda fenni ve mesleki alanda da

¹³² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 112; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 64, 67.

personel eksikliği bulunmaktadır. Türkiye genelinde, fenni ve mesleki personel bakımından 1 kadın ve 4 erkek hademe mevcudu, adi personel bakımından ise 365 kadın hademe ve 1253 erkek hademe mevcudu bulunmaktadır. Türkiye genelindeki toplam 1623 hademenin yalnızca 25 tanesi Canik’te görev yapmaktadır. Bu durum Türkiye’deki toplam hademelerin yalnızca %1.54’ünün Canik’te görev yaptığı anlamına gelmektedir.

2.6. Ana Mektepler

Tablo 3.37. Ana Mektepler (1923-1924 Canik)¹³³

Mektep Adedi	Vilayetler	Talebe																			
		Sınıflara Taksimi			Seneleri							Velilerinin Mesleklerine Nazaran Taksimi									
		Filiz Sınıfı	Gonca Sınıfı	Gül Sınıfı	Yakın	3 Yaşında	4 Yaşında	5 Yaşında	6 Yaşında	7 Yaşında	Yakın	Tüccar	Esnaf ve Sanatkar	Mecmur	Şeyh ve Ruhani	Amele-Kemker	Esnaf Sahibi-Servet	Diğer Sanatlıardan	Yakın		
2	Canik	21	34	10	65	6	15	15	29	0	65	26	0	17	0	3	6	13	65	741	8856
8	İstanbul	209	338	194	741	32	154	237	187	31	741	27	243	298	14	92	7	60	741	8856	774
80	T.C. Yakın	2995	1785	1100	8880	316	1273	1641	1548	925	5703	763	1539	1540	86	701	453	774	8856	774	774

Tablo 3.37, mevcut anaokulu sayılarını, bu okullardaki öğrenci mevcutlarını, öğrencilerin yaş grubu dağılımlarını ve velilerin meslek gruplarına göre dağılımlarını göstermektedir. Canik’te 2 adet anaokulu bulunmakta ve toplam 65 öğrenci eğitim görmektedir. Tabloya göre, her okul 3 ayrı sınıfa ayrılmıştır. Bu ayrımın yaş gruplarına göre yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Canik’te en fazla öğrenci verisi 34 mevcut ile Gonca sınıfında verilmiştir. Canik’te 2 tane anaokulu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, en kalabalık sınıf 17 kişiden oluşuyor, en az mevcudu olan sınıf ise 5 kişiden oluşuyor olmalıdır. Sınıflardaki öğrenci sayılarının çok yoğun olmaması, eğitimin verimliliği ve öğrenci kontrolü açısından

¹³³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 119; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 58, 59.

öğretmen sayılarındaki yetersizliklerde göz önünde bulundurulduğunda, olumlu bir durum ortaya koymaktadır. Yaş gruplarına göre dağılımlara bakıldığında, en yoğun öğrenci mevcudu bulunan yaş grubu 6 yaş olmuştur. 7 yaşında öğrenci mevcudu bulunmaması, o yaştaki çocukların ilkokula yönlendirilmiş olabileceğini gösterebilir. İstanbul gibi büyük şehirlerde ve Türkiye genelinde en çok öğrenci mevcudunu oluşturan yaş aralığı ise 5 yaş olmuştur. Bu durum, büyük şehirlerde anaokuluna başlama yaşının daha erken yaşlar olduğunu göstermektedir. Velilerin meslek gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında ise büyük şehirlerde kamu çalışanları (memur) ve hizmet sektörü çalışanlarının (esnaf-sanatkâr) okul öncesi eğitime daha yoğun katılım gösterdiği görülmektedir. Canik sancağı gibi daha küçük yerleşim yerlerinde ise yerel ekonomik yapının daha baskın olduğu ve bu nedenle tüccarların anaokullarına daha fazla çocuk gönderdiği görülmektedir. Canik'te en fazla ikinci meslek dağılımı ise memurlar olmuştur. Büyükşehirler veriler açısından daha heterojen dağılımları oluşturduğundan meslek gruplarına göre dağılımlar temel alınırken, İstanbul gibi vilayetlere göre yorumlanması daha doğru olacaktır. Bu doğrultuda, memurların daha fazla oranda çocuklarını anaokuluna gönderdiğini söyleyebiliriz. Bu durum memurların eğitim düzeylerinin yüksek olmasıyla ilişkili olabilir. Aynı zamanda düzenli maaş gelirleri olması okul öncesi eğitimde oluşabilecek masrafları karşılayabildikleri anlamına da gelebilir ve sabit çalışma saatlerine sahip olmaları sebebi ile çocuklarını belirli saat aralıklarında anaokuluna bırakmaları ve almaları mümkündür. Mesleklerini icra etmek ve çalışma hayatına devam edebilme amacıyla da okulöncesi eğitimi tercih etme oranları yüksek olabilir.

2.6.1. Sayıları, Muallimleri, Maaşları, Yaşları ve Hademeler

Tablo 3.38. Sayıları, Muallimleri, Maaşları, Yaşları ve Hademeler (1923-1924 Canik)¹³⁴

Vilayetler	Muallimlerin										Maaş ve Masarifat						
	Adedi	Menşeleri				Maaşları			Seneleri			Yekûn	Bir Sene Zarfındaki Müteferrika	Hademe Ücretleri	Maaşlar		
		Darülmuallimat	Ana Şubesi	Eznetki Mektepler	Diğer Menşelerden	Yekûn	1-600 Kadın	601-1000 Kadın	2001-3000 Kadın	Yekûn	18-25 Kadın					26-40 Kadın	41-60 Kadın
Canik	2	1	1	0	0	0	2	0	2	1	1	0	0	828	480	118	1426
İstanbul	23	3	16	3	23	0	23	0	23	7	16	0	23	9692	2412	232	12336
T.G Yekûn	136	9	67	59	136	31	102	3	136	90	44	2	136	52378	19387	3321	75086

Tablo 3.38, öğretmenlerin eğitim kökenlerini, kıdemlerini, maaşlarını ve devletin okul bünyesindeki çalışanlara ödediği maaşları gösterir niteliktedir. Canik vilayeti özelinde daha önceki tablolarda Darülmuallimat verileri bulunmadığından, Canik'te Darülmuallimat okulunun, Darülmuallimin okullarından sonra açılmış olma ihtimali yüksektir. Tablonun ilk kısmında, öğretmenlerin eğitim kökenleri, maaş dağılımları ve hizmet süreleri belirtilmiştir. Tabloda Ana şube olarak belirtilen kısım, öğretmen yetiştiren okulların, ibtidai (ilkokul) öğretmeni yetiştiren şubesinden mezun olduğu anlamına gelmektedir. Tablonun ilk kısmındaki en önemli husus, İstanbul vilayetinin açık ara farkla öğretmen sayısı ve eğitim harcamaları açısından önde olmasıdır. Canik vilayetinde yalnızca iki öğretmen bulunurken, İstanbul vilayetinde bu sayı 23, Türkiye genelinde ise 136'dır. Bu fark, eğitimin büyük ölçüde İstanbul merkezli geliştiğini, taşra vilayetlerinde ise oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Canik gibi küçük vilayetlerde öğretmen sayısının azlığı kadar, öğretmenlerin yetişme kaynaklarının da sınırlı olduğu görülmektedir. Maaş dağılımları açısından bakıldığında, öğretmenlerin çoğunluğu tablodaki maaş aralıklarına göre orta gelir grubunda yer almaktadır. Türkiye genelinde 102 öğretmen, 601-1000 kuruş aralığında maaş alırken, yalnızca 3 öğretmen

¹³⁴ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 120-121; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 58, 59.

2000 kuruş üzerinde maaş almaktadır. Hizmet yılları ele alındığında ise Türkiye genelinde en yoğun grup 7-25 yıl aralığında hizmet etmiş olan öğretmenlerdir. Bu durum, eğitim kadrosunun görece tecrübeli bir yapı sergilediğini göstermektedir. 41 yılın üzerinde hizmet veren öğretmen sayısının Türkiye genelinde yalnız iki kişi olması, uzun süre görevde kalan öğretmenlerin nadir olduğunu ortaya koymaktadır. Tablonun ikinci kısmı ise maaş ve masarifat için ayrılmıştır. Bu kısımda öğretmenler, hademeler ve okul içinde çeşitli işlerde çalışan diğer personel için yapılan mali harcamalar ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir. Türkiye genelinde toplam masrafın %69,7'si öğretmen maaşlarına, %30,3'ü ise okullarda çalışan diğer hizmetlilere gitmektedir. Eğitim bütçesinin üçte biri aslında doğrudan öğretim faaliyeti yürütmeyen hizmetli personeli için ayrılmıştır. Devlet açısından bu durum, eğitim kurumlarının yalnızca öğretmenler üzerinden değil, okulun bütün işleyişini kapsayacak unsurlar üzerinden mali bir yük oluşturduğunu göstermektedir. Harcamaların büyük bir bölümü İstanbul vilayetinde toplandığından, devlet eğitim maliyetinin büyük bir kısmını merkeze aktarmaktadır. Merkez ve taşra arasında dengeyi sağlamak adına taşra bölgelerine daha fazla bütçe temin edilmesi gerekmektedir. Maaşların büyük çoğunluğu 601-1000 kuruş arasında olduğundan, devletin, öğretmen maaşlarını orta seviyede tutarak bütçesini dengelemeye çalıştığı anlaşılabilir. Hademelerin toplam harcama içerisindeki yüksek payı, okulların işleyişinde destek personelin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda okul bünyesindeki diğer çalışanların bütçeyi zorlayan bir unsur olduğu da görülmektedir.

2.7. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi

Tablo 3.39. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Canık)¹³⁵

Vilayetler	Umumi ve Resmi İlk Mekteplerde		Orta Tahsil Mektepleri			
			Orta Mekteplerde		Liselerde	
	Mektep Adetleri	Talebe Adedi	Mektep Adedi	Talebe Adedi	Mektep Adedi	Talebe Adedi
Canık	Erkek	0	0	241	2031	4030
	Kız	0	209	1721	3650	
Ankara	Erkek	0	32	310	380	
	Kız	0	2	7	18	
İstanbul	Erkek	0	1	5	14	
	Kız	0	1	2	4	
T.G.Yakın	Erkek	184	0	0	4380	
	Kız	184	0	1577	5295	
T.G.Yakın	Erkek	184	0	977	4380	
	Kız	0	0	611	915	
Canık	Erkek	1	0	11	37	
	Kız	1	0	6	30	
Ankara	Erkek	0	0	5	7	
	Kız	0	0	0	0	
İstanbul	Erkek	4571	4925	24820	169992	
	Kız	3732	3627	15643	131378	
T.G.Yakın	Erkek	839	1298	9177	34614	
	Kız	66	73	222	2434	
Canık	Erkek	55	59	175	2114	
	Kız	11	14	47	320	

Tablo 3.39, İlk tahsil mektepleri ve orta tahsil mektepleri olarak ikiye ayrılmış olup, vilayetlere göre okul ve öğrenci sayıları dağılımları incelenmektedir. Tablonun ilk kısmına bakıldığında, ilk mekteplerin hem okul sayıları hem de öğrenci dağılımları açısından vilayetlere göre belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. İstanbul vilayeti, okul ve öğrenci sayısı bakımından diğer vilayetlerin oldukça önünde yer almakta ve kız öğrencilerin eğitime katılım oranının en yüksek olduğu vilayet olarak önce çıkmaktadır. Bu durum, İstanbul'un merkezi ve sosyoekonomik açıdan daha gelişmiş bir yapıda olması ile açıklanabilir. Buna karşılık, Canık gibi taşra vilayetlerinde kız öğrencilerin oranı düşüktür. Ankara vilayeti, büyükşehir olmasına rağmen İstanbul'un oldukça gerisinde kalmıştır. Bu durum, eğitim yatırımları konusunda sınırlı kaldığını düşündürebilir. Aynı zamanda Canık vilayetindeki okul sayılarının Ankara'ya

¹³⁵ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 121; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60 ,63.

oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, Canik'in okul teşkilatlanması bakımından Ankara ile benzer bir yapıya sahip olduğunu düşündürmektedir fakat öğrenci sayılarına bakıldığında, Canik'teki okulların öğrenci yoğunluğunun Ankara'ya kıyasla daha fazla olduğunu göstermektedir. Ankara'daki öğrenci mevcudu okul sayısına oranla Canik'e göre daha dengeli bir dağılım göstermiştir. Bu durum, taşra vilayetlerinde sınıf mevcutlarının okul sayılarına göre daha kalabalık olduğunu ve öğretim imkânlarının daha sınırlı olabileceğini göstermektedir. Tablonun ikinci kısmına bakıldığında, Orta mektepler ve liseler bakımından Canik ve Ankara oldukça sınırlı bir eğitim altyapısına sahiptir. Canik vilayetinde yalnızca bir erkek orta mektebi bulunmakta, kız öğrenciler için ise herhangi bir orta tahsil kurumu yer almamaktadır. Lise düzeyinde ise Canik'te hiçbir okulun bulunmaması, taşra vilayetlerinde orta öğretimin henüz kurumsal bir düzeye ulaşmadığını göstermektedir. Ankara'da da benzer şekilde orta öğretimin henüz gelişme aşamasında olduğu ve sınırlı kaldığı görülmektedir. İstanbul'da ise orta mektep sayısı bakımından hem kız hem erkek öğrenciler için kayda değer bir kurumlaşma mevcuttur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise belirginleşmiştir. İstanbul gibi merkezi vilayetlerde dahi bu eşitsizlik tam anlamıyla giderilememiştir.

2.7.1. Kısmi İptidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde

Tablo 3.40. Kısmi İptidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde (1923-1924 Canik)¹³⁶

Vilayetler	Kısmi İptidailerinde						Ecnebi ve Cemaat İdarelerindeki Hususi Mekteplerde						Leyli İlk Mekteplerle Darüleytamlarda			Umumi Yekün
	Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Tatbikatında															
	Mektep Adedi			Talebe Adedi			Mektep Adedi			Talebe Adedi						
	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	
Canik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	321	321	5076
Ankara	0	0	0	0	0	0	1	1	2	80	136	216	0	64	64	5446
İstanbul	1	1	2	233	110	343	37	133	170	12083	13112	25195	696	1352	2048	56025
T.G Yekün	6	7	13	716	623	1339	52	168	220	15492	16950	32442	749	4076	4875	213923

Tablo 3.40, vilayetler temelinde ilkokul düzeyindeki okulların, yabancı okulların ve yatılı ilkokulların öğrenci sayılarını göstermektedir. Bu tabloda da diğer tablolarda olduğu gibi eğitimin İstanbul gibi merkezi vilayetlerde yoğunlaştığı ve taşranın geri planda kaldığı görülmektedir. Canik vilayetinde ibtidai veya yabancı okul mevcudu bulunmamaktadır. Yalnızca yatılı ilkokul bünyesinde 321 erkek öğrenci verisi bulunmaktadır. Toplam öğrenci sayısı ise 5076 olarak verilmiştir. Bu sayı, taşrada eğitimin dar bir çerçevede sürdürüldüğünü gösterir niteliktedir. Ankara vilayeti de benzer bir şekilde sınırlı bir yapıya sahiptir. Yabancı okullarında 2, kız 216 erkek öğrenci bulunurken, yatılı okullarda yalnızca 64 erkek öğrenci bulunduğu görülmektedir. Canik vilayeti ile yakın toplam öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Kız öğrenci sayılarının ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Eğitimin şekillendiği İstanbul vilayetinde ise toplam öğrenci sayısı 56025'e ulaşmaktadır. İstanbul vilayetinin toplam öğrenci mevcudu Türkiye genelinin %26,2'sini oluşturmaktadır. İstanbul'daki yabancı okul sayılarının fazla olması yabancı nüfusun etkisini yansıtmaktadır.

¹³⁶ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 122; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60, 63.

2.8. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında)

Tablo 3.41. Bilumum İlk Tahsil Muallimleri (Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında, 1923-1924 Canik)¹³⁷

Vilayetler	Resmi ve Umumi Mekteplerde			Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında								
				Orta Mekteplerde			Liselerde			Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinde		
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn
Canik	2	143	145	0	6	6	0	0	0	0	0	0
Ankara	0	125	125	0	0	0	4	10	14	0	1	1
İstanbul	499	558	1057	45	39	84	22	91	113	9	7	16
T.G Yekûn	742	4378	5120	57	175	232	29	155	184	31	38	69

Tablo 3.41, vilayetlere göre ortaokul, lise ve öğretmen okullarının öğrenci dağılımlarını göstermektedir. Kız öğrenci sayıları Canik ve Ankara vilayetlerinde yok denecek kadar azdır. Türkiye genelinde de erkek öğrencilere göre oldukça düşüktür. Yalnızca İstanbul’da dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Genellikle kız öğrencilerin eğitime erişimde toplumsal sebeplere bağlı olarak, kısıtlamalar olması sebebiyle, Orta mektepler ve öğretmen okullarına bakıldığında İstanbul özelinde, kız öğrenci sayılarının, erkek öğrencilerden fazla olması dikkat çekmektedir.

¹³⁷ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 125; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60, 63.

2.9. Munteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler

Tablo 3.42. Munteşar Gazete ve Mecmuların İntişar Ettikleri Vilayetlere Nazaran Taksimini Gösterir İstatistikler (1923-1924 Canik)¹³⁸

	Canik	Ankara	İstanbul
Yevmi, siyasi, içtimai, edebi, iktisadi, ilmi	2		23
Edebi	1	2	1
İktisadi	1		1
Yekûn	4	2	25
Matbuaların Adedi	5	3	185
Türkiye Geneli Yekûn	108		

Tablo 3.42, basın ve yayın faaliyetlerinin, vilayetlere göre dağılımını gösterir niteliktedir. Verilerdeki bolluk, eğitim tablolarında olduğu gibi İstanbul vilayetinde yoğunlaşmaktadır. Canik'te yalnızca 4 gazete ve mecmua bulunmaktadır ve toplam matbuat adedi 5'dir. Ankara'da ise bu sayılar Canik verilerinden daha düşüktür. Türkiye geneline bakıldığında toplamın 108 olduğu görülmektedir. İstanbul vilayeti, Türkiye geneline bakıldığında önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır. İçerik türlerine bakıldığında, siyasi, toplumsal meseleler ve sosyoloji, edebi, iktisadi ve ilmi yayınların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Tabloda yevmi olarak belirtilen ifade ile gazetenin o dönemde her gün düzenli olarak yayımlanan gazeteler olduğu kastedilmektedir. Gazete ve dergilerin büyük bir çoğunluğu İstanbul'da yayımlanmaktadır. Bu da dönemin entelektüel ve kültürel faaliyetlerinin merkezde toplandığını göstermektedir. Canik ve Ankara gibi vilayetlerde insanların gündemi düzenli basın yolu ile takip etme olanakları İstanbul gibi vilayetlere göre sınırlıdır. Matbuatın İstanbul vilayetinde yoğunlaşması, ülke genelindeki bilgi dolaşımının tek yönlü bir akış izleyerek merkezden taşraya doğru işlediğini ortaya koymaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra başkent Ankara'ya taşınmış olsa da basın ve yayın büyük ölçüde İstanbul merkezliydi. Bunun sebebi, matbaa altyapısının, entelektüel çevrelerin ve köklü gazete geleneklerinin bu bölgede yoğunlaşmış olmasıydı. Tabloya göre, Ankara'nın siyasi merkez oluşu ile kültürel merkezlik

¹³⁸ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 167-169; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 96, 99.

arasında bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Canik vilayeti ise Türkiye geneline göre bakıldığında, toplamın yalnızca %4,6'sını oluşturmaktadır.

3. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecmuasına Göre Gümüşhane'de Eğitim Kurumları

3.1. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi

Tablo 3.43. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Gümüşhane)¹³⁹

Vilayet	Mekteplerin Sınıflara Göre Taksimi													
	Bir Sınıflı		İki Sınıflı		Üç Sınıflı		Dört Sınıflı		Beş Sınıflı		Altı Sınıflı		Yekûn	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Gümüşhane	6	1	5	1	11	3	5	0	1	0	1	0	29	5
Türkiye Geneli Yekûn	869	47	993	79	943	107	538	86	302	58	536	212	4181	589

Tablo 3.43, 1923-1924 yılları arasında Trabzon'un, Gümüşhane sancağında bulunan ilkokulları ve bu okullarda eğitim alan öğrenci sayılarını gösterir niteliktedir. Gümüşhane'de bulunan ilkokulların kaç sınıf kademesinden oluştuğu gösterilmiştir. Gümüşhane'de toplam 34 ilkokul bulunmaktadır. Bunların; 29'u erkek ilkokulu, 5'i ise kız ilkokuludur. Okul binalarının genellikle dört sınıftan oluştuğu anlaşılmaktadır. Beş ve altı sınıfı olan okul sayısı 2'dir. Tek sınıflı okul sayısı 7 olup, 6'sı erkek ilkokulu 1'i ise kız ilkokuludur. İki sınıftan oluşan 6 okul olup, 5'i erkek ilkokulu, 1'i kız ilkokuludur. Gümüşhane'de en fazla üç sınıflı okul bulunmaktadır. Toplam 14 okul, üç sınıflı olup, 11'i erkek, 3'ü kız ilkokuludur. Dört sınıflı 5 okul bulunmaktadır ve tamamı erkek ilkokuludur. Ülke genelinde de az olan kız öğrenci sayıları vilayetlerin sancaklarına bakıldığında azalmaktadır. Ülke genelinde en fazla iki ve üç sınıflı ilkokul bulunmaktadır. Tam teşekküllü ilkokul sayısı ise 748'dir. Bunların; 536'sı erkek

¹³⁹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 93; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50-53.

ilkokulu, 212'si ise kız ilkokuludur. Ülke genelinde toplam 4770 ilkokul binası bulunmaktadır. Bunların yalnızca 34 tanesi Gümüşhane'de yer almaktadır. Türkiye genelindeki ilkokulların %0,71'i Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında yer almaktadır.

3.1.1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi

Tablo 3.44 Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴⁰

Vilayetler	Mekteplerin Dershanelerine Göre Taksimi												Kapalı Mektepler								
	Bir Dershaneli		İki Dershaneli		Üç Dershaneli		Dört Dershaneli		Beş Dershaneli		Altı Dershaneli		Numune		Yekûn		Yekûn	Mevazilik Mektep Binası Yok	Mevazilik Yekûnden		
Gümüşhane	25	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				0	0
																	E	K	E		
T.C. Yekûn	3024	162	493	136	213	90	139	66	61	17	173	95	78	23	4181	589	473	44	517		
																				E	K

Tablo 3.44, ilkokulların sınıf sayısına göre dağılımlarını göstermektedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, Toplam 34 ilkokul bulunmaktadır. Bu okulların; 29'u erkek ilkokulu, 5'i ise kız ilkokuludur. 4 okulda öğretmen yetersizliği sebebiyle eğitime devam edilmediği belirtilmiştir. Mevcut 34 okulun, 25'i tek sınıflıdır. Bu okullarda karma eğitimin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İki sınıflı 3, Üç sınıflı 1 okul bulunmaktadır. Çoğu okulun tek sınıftan oluştuğu görülmektedir. Sınıf sayısının az olması eğitimi oldukça kısıtlı hale getirmektedir. Ülke geneline bakıldığında ise, 4770 okul bulunmaktadır. Bunların; 4181'i erkek okulu, 589'u kız okuludur. 3204 erkek okulu, 162 kız okulu, toplam 3186 okul tek sınıflıdır. Okulların tek sınıflı olması, eğitimin sınırlılıklarını göstermekte olup, ülke genelindeki birçok ilkokul binasının küçük ölçekli olduğunu göstermektedir. Ülke genelinde, öğretmen eksikliği yüzünden eğitime devam edilmeyen okul sayısı, 473'dür. 44 okul ise uygun bina bulunmadığı için veya binaların fiziki koşullarının eğitim için uygun olmaması sebebiyle kapalıdır. Bu durum eğitimdeki sınırlılıkların somut bir örneğini teşkil etmektedir.

¹⁴⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 94; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50-53.

3.2. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler

Tablo 3.45. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴¹

Vilayetler	Mektep Olmak Üzere Yapılmış				Mektep Olarak Yapılmamış				Yekûn	Sıhhi Olup Olmadığı		
	Millîe Ait	Evkafa Ait	Şahsa Ait	Diğer Cihetlere	Millîe Ait	Evkafa Ait	Şahsa Ait	Diğer Cihetlere		Sıhhi	Değil	Yekûn
Gümüşhane	13	0	1	0	5	0	15	0	34	17	17	34
Türkiye Geneli Yekûn	2503	91	41	25	1070	137	765	128	4760	2749	2011	4760

Tablo 3.45, ilkokul binalarının mevcut durumlarını gösterir niteliktedir. Trabzon vilayetinin, Gümüşhane sancağında bulunan, 34 ilkokul binasının 14'ü bizzat okul olarak kullanılmak üzere inşa edilmiştir. 14 okul binasının yalnızca 1'i şahsa aittir. Okul olarak inşa edilmediği halde eğitim için kullanılan ilkokul binası sayısı ise 20'dir. Bu binaların çoğu şahıslara aittir ve devlet tarafından aylık veya senelik kirası ödenerek eğitim amacıyla kullanılmaktadır. 34 binanın yarısı sağlık açısından eğitim için elverişliyiken yarısı fiziki olarak uygun bulunmamaktadır. Binaların 20'sinin bizzat eğitim için inşa edilmediği göz önünde bulundurulursa, fiziki olarak eğitime elverişli bulunmamaları normaldir. Şahıslara ait olmaları ve eğitim amaçlı inşa edilmemiş olmaları, okul sayılarında yetersizlik sebebiyle kullanıldıkları anlamına gelmektedir. Ülke geneline bakıldığında, 4760 ilkokul binasının, 2011'i fiziki olarak eğitime uygun değildir. Şahıslara ait binaların eğitim için kullanılırken fiziki açıdan eğitime uygun hale getirilmesi eğitimin kalitesi ve öğrenci sağlığı açısından oldukça önemli bir durum teşkil etmektedir.

¹⁴¹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 97; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-57.

3.3. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları

Tablo 3.46. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴²

Vilayet İsimleri	Sene-i Dersiyeye Başında Sınıflarda Mevcut Talebe													
	Birinci Sınıfta		İkinci Sınıfta		Üçüncü Sınıfta		Dördüncü Sınıfta		Beşinci Sınıfta		Altıncı Sınıfta		Yekûn	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Gümüşhane	55	567	20	260	10	149	0	37	0	23	0	5	85	1041
Türkiye Genel Yekûn	30940	147532	11453	50763	6717	27051	3929	13794	2187	6667	1432	3652	56658	249629

Tablo 3.46, ders senesi başlangıcındaki öğrenci mevcutlarını gösterir niteliktedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, 1126 öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin 1041'i erkek, yalnızca 85'i kız öğrencilerden oluşmaktadır. Okula yeni başlayan ve birinci sınıfta olan öğrenci mevcudu 622 olarak belirtilmiş olup, 567'si erkek, 55'i kız öğrencilerden oluşmaktadır. İkinci sınıfta okuyan öğrenci mevcudu 280 olup, 260'ı erkek, 20'si kız öğrencilerden oluşmaktadır. Üçüncü sınıfta okuyan öğrenci mevcudu, 159 olup, yalnızca 10'u kız öğrencilerdir. Dördüncü sınıfa gelindiğinde kız öğrenci mevcudu bulunmamaktadır. Erkek öğrenci sayısı ise 37'ye düşmüştür. Beşinci sınıfta yalnızca 23 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Altıncı sınıfta ise yalnızca 5 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Eğitimin başlangıcından itibaren kız öğrenci sayılarının, erkek öğrencilere göre oldukça düşük olması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, öğrenci sayıları sınıf geçildikçe azalmıştır. Eğitime katılımları erkek öğrencilere göre oldukça düşük olan kız öğrencilerin, ilkokul eğitimlerini üçüncü sınıfa kadar devam ettirdikleri görülmektedir. Erkek öğrencilere bakıldığında ise birinci sınıfta 567 olan erkek öğrenci sayısının altıncı sınıfa gelindiğinde 5'e düştüğü görülmektedir. Öğrencilerin eğitim hayatına başlasalar sistemli olarak ilerleyemedikleri görülmektedir. Ülke genelinde de Gümüşhane ile paralel olarak eğitim seviyesi arttıkça ve sınıf geçildikçe öğrenci

¹⁴² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 103; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-57.

sayılarında ciddi düşüşler olduğu görülmektedir. Ülke genelinde eğitimdeki kadın-erkek eşitliğine bakıldığında ise kız öğrencilerin, erkek öğrenci sayısının yaklaşık dörtte biri kadar olduğu görülmektedir. Bu durum, eğitimde cinsiyet temelli bir eşitsizlik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

3.3.1. Tahsili Terk Edenler

Tablo 3.47. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴³

Vilayet İsimleri	Sene İçinde Tahsili Terk Edenler																	
	Vefat		Hastalık				İhraç Edilenler						Fikri Hali Yüzünden		Diğer Sebeplerden		Yekûn	
							Sene Geçtiğinden		Gayri Tabii Olduğundan		Cezai							
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek		
Gümüşhane	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	2	27	5	32	7	63		
Türkiye Genel Yekûn	138	705	393	1211	269	1148	31	77	2	16	1715	12187	6018	17954	8566	33378		

Tablo 3.47, sene içerisinde eğitimi bırakan öğrenci sayılarını göstermektedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, sene içerisinde vefat eden ve hastalık sebebi ile eğitimi bırakmak durumunda kalan öğrenci olmamıştır. İhraç edilen 4 erkek öğrenci olmuştur. Bu öğrenciler, sınavlarında başarısız olarak sınıf tekrarı yapmış ve yaş haddini aşmaları sebebiyle okuldan kayıtları silinmiştir. Fikri hali yüzünden okulu kendi isteği ile bırakan 29 öğrenci olup, 27'si erkek, 2'si kız öğrencidir. İçeriği belirtilmeyen farklı sebeplerden okulu bırakan öğrenci sayısı 37 olup, 32'si erkek öğrenci, 5'i kız öğrencidir. Gümüşhane'de sene içerisinde, 7'si kız, 63'ü erkek olmak üzere toplam 70 öğrenci eğitimi bırakmıştır. Öğrencilerin eğitimi devam ettirme konusunda yaşadıkları problem, dönemin sosyoekonomik ve kültürel yapısını yansıtmaktadır. Özellikle kırsal kesimlerde öğrencilerin velileri çoğunlukla çiftçilik ile uğraşmakta ve öğrencilerin tarım işlerine yardım etmeleri gibi durumlar eğitimlerine engel teşkil etmekteydi. Yoksulluk ve okul masraflarını karşılayamama, eğitimdeki altyapı eksiklikleri, ulaşım zorlukları ve bunun gibi çeşitli sebepler ile öğrenciler eğitimden uzaklaşmaktadır. Cumhuriyetin henüz yeni kurulduğu ve eğitimin kurumsallaşma aşamasında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğretmen eksikliği ve dolayısıyla eğitim kalitesinin

¹⁴³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 104; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-57.

düşüklüğü gibi durumlarda öğrenci sayısındaki düşüslere etki etmektedir. Bu gibi durumlar, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte eğitimin neden bir kalkınma önceliği haline getirildiğini de açıkça ortaya koymaktadır.

3.3.2. Umumi İmtihanların Neticesi

Tablo 3.48. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴⁴

Vilayetler	Umumi İmtihanların Neticesi									
	Geçenler				Dönenler				Yekûn	
	İmtihanda		İkmalde		İmtihanda		İkmalde			
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Gümüşhane	55	748	1	13	12	321	0	2	68	1084
Türkiye Geneli Yekûn	37765	166332	1605	6077	18550	76311	1561	4601	59481	253321

Tablo 3.48, sene içerisinde yapılan sınavlarda, öğrencilerin göstermiş oldukları başarı durumları hakkında bilgi vermektedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, 1152 öğrenci mevcudu bulunmakta olup, 1084'ü erkek, 68'i kız öğrencilerden oluşmaktadır. Sınavlarda, 748 erkek öğrenci ve 55 kız öğrenci başarı göstermiştir. Yapılan telafi sınavları neticesinde ilk sınavda başarısız olan öğrencilerden 13 erkek öğrenci ve 1 kız öğrenci başarı göstermiştir. Bu durumda, toplam 1084 erkek öğrencinin, 761'i başarılı olmuş, 68 kız öğrencinin ise 56'sı başarı göstermiştir. Telafi sınavında ise geçemeyen yalnızca 2 erkek öğrenci olmuştur. Bu durumda, erkek öğrencilerin toplam 323'ü, kız öğrencilerin ise 12'si sınıf tekrarı yapmak durumunda kalmıştır. Erkek öğrencilerin yapılan bu sınav neticesindeki başarı oranları %70,2 olurken, kız öğrencilerin başarı oranları, %82,4 olmuştur. Kız öğrenciler sayıca az olmalarına rağmen, erkek öğrencilere göre akademik olarak daha başarılı bir performans göstermişlerdir. Eğitim hakkı birçok nedene bağlı olarak kısıtlı olan kız öğrencilerin, fırsat bulduklarında başarıyı yüksek oranda yakaladıkları görülmektedir. Ülke geneline bakıldığında ise toplam 312802 öğrenci mevcudu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin, 253321'i erkek,

¹⁴⁴ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 106; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-57.

59481'i ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ülke genelinde sene içerisinde ilkokul genelinde yapılan sınavlarda 172409 erkek öğrenci başarı göstermiş, kız öğrencilerde ise 39370 öğrenci başarılı olmuştur. Başarısız olan öğrenci sayıları ise 80912 erkek öğrenci ve 20111 kız öğrenciden oluşmaktadır. Bu durumda, ülke genelinde erkek öğrencilerin göstermiş oldukları başarı oranı %68,1 iken, kız öğrencilerin gösterdikleri başarı oranı, %66,2 olmuştur. Ülke genelinde erkek ve kız öğrenciler yakın bir başarı göstermiştir.

3.4. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)

Tablo 3.49. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Gümüşhane)¹⁴⁵

Vilayetler	Mevcut Muallimler			Münhal Muallimler			Kadro Mucibince Olması Lazım Gelen Muallimler
	Kadın	Erkek	Yekün	Kadın	Erkek	Yekün	
Gümüşhane	5	34	39	0	4	4	43
Türkiye Geneli Yekün	903	8162	9065	30	855	885	9950

Tablo 3.49, mevcut öğretmen sayılarını ve boş kalan öğretmen kadrolarını gösterir niteliktedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, ilkokul seviyesinde eğitim veren öğretmen sayısı toplam 39'dur. Bunların; 34'ü erkek öğretmen, 5'i ise kadın öğretmendir. Kadroda olması gereken öğretmen sayısı 43 olarak belirtilmiş olup Gümüşhane'deki öğretmen mevcudunun 4 kişi eksik olduğu görülmektedir. Kadro açığının 4 erkek öğretmen olduğu belirtilmiştir. Türkiye geneline bakıldığında, kadın öğretmen sayısı 903 erkek öğretmen sayısı ise 8162'dir. Bu durum, kadınların iş hayatında da erkeklere göre sınırlı kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Kadro gereği olması gereken öğretmen sayısı 9950 olarak belirtilmiştir. Mevcut öğretmen sayısının, kadroda olması gereken öğretmen sayısına göre düşük kaldığı görülmektedir. 30 kadın öğretmen, 855 erkek öğretmen olmak üzere toplam 885 kişilik bir kadro açığı olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimde öğretmen sayısı bakımından kadro açığı gibi bir

¹⁴⁵ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 113; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

durum oluşması, eğitimin sürdürülebilirliğini doğrudan tehdit etmekte olup, bu okulların eğitim açısından uygun hale getirilmesi için çalışmalar yapılması, eğitimin teşkilatlanma süreci açısından olumlu olacaktır. Eğitimin sürdürülebilirliği ve okulların etkin çalışmasını sağlamak amacıyla öğretmen sayılarının gerektiği ölçüde, sistemli bir biçimde artırılması gerekmektedir. Gümüşhane’de toplam öğrenci sayısının 1152, ülke genelinde ise toplam 312802 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğretmen sayılarının oldukça düşük kaldığı açıkça görülmektedir.

3.4.1. Muallimlerin Menşeleri

Tablo 3.50. Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴⁶

Yılyönetim		Muallimlerin Menşeleri										Gümüşhane	T.C.Yekün
		Muvakkit Ehliyetnameli											
Dahilî Muallimlik ve Dahilî Muallimlik Mezunları	Yüksek Mektepler	Muallimlik Şubelerinden	İlk Mekteplerden	Orta Mekteplerden	Mumazzan Tahsil Görmemiş	Medrese	Diğer Menşelerden	Ehliyetnameler		Yekün			
								Erkek	Kadın				
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	39	9062		
Erkek	0	1	0	0	0	0	0	5	0	5	1958		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	30	0	30	149		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	543		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	52		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	711		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	142		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	612		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	51		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1299		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	238		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	243		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9		
Erkek	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	295		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16		
Erkek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2356		
Kadın	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	378		

Tablo 3.50, öğretmenlerin eğitim geçmişleri hakkında bilgi vermektedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, ilkokullarda toplam 39 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 30’u erkek, 5’i ise kadındır. Kadın öğretmenlerinin tamamı sahip oldukları ehliyetnameler ile göreve gelmiştir. Erkek öğretmenlerden 30’u ehliyetname ile görev

¹⁴⁶ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 114; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

yapmakta olup, 3'ü öğretmen okulu mezunu, 1'i ise öğretmenlik yapmak için yeterli bulunan sertifika sayesinde görev yapmaktadır. 39 öğretmenden yalnızca 1 erkek öğretmenin, öğretmen okulu bitirerek mesleğe geldiği görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin eğitim durumlarında farklılıklar olduğunu göstermekte olup, eğitimin kalitesi açısından eksiklik yaratabilecek bir durum teşkil etmektedir. Ülke geneline bakıldığında, erkek ve kadın öğretmen okullarından mezun olarak göreve gelen öğretmen sayısı çoğunluktadır. Öğretmen okulları dışında en fazla ehliyetname sahibi olarak mesleğe gelen öğretmen olmuştur. Ehliyetnameler, dönemin öğretmen eksikliğini kapatmak verilmekteydi. Öğretmen okulu mezunu olmayan veya öğretmenlik eğitimi almadığı halde meslek için uygun görülen kişiler ehliyetnameler sayesinde görev yapabilmekteydi. Ehliyetname dışında en fazla ilkokul mezunu öğretmenlerin mesleğe geldiği görülmektedir. Yalnızca medrese eğitimi almış öğretmenlerin dâhi görev yaptıkları görülmektedir. Ülke genelinde görevde bulunan öğretmenlerin daha büyük bir kısmının öğretmen okulu mezunu olmaları eğitimin kalitesi açısından olumlu bir tablo çizerken, kayda değer bir kısmının da farklı menşelerden gelmiş oldukları görülmektedir. Bu durum, eğitimde öğretmen kalitesi bakımından dengesizlik oluşturacağından, ülkenin dört bir yanında eğitim gören öğrencilerin, aynı kalite ve koşullarda eğitim alma imkânlarının olmadığı görülmektedir.

3.4.2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları

Tablo 3.51. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴⁷

Vilayetler	Seneleri					Kıdemleri					Maaşları					
	18-30	31-40	41-50	51-60	Yekûn	1-6	7-15	16-25	26-35	36-45	Yekûn	600 Kuruşa Kadar	601-1000	1001-2000	2001-3000	Yekûn
Gümüşhane	14	11	10	4	39	38	1	0	0	0	39	32	7	0	0	39
Türkiye Geneli Yekûn	4471	2849	1281	456	9062	5530	2623	754	132	23	9062	4205	4657	442	4	9308

¹⁴⁷ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 115; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

Tablo 3.52, sene içerisinde tekrar mesleğe gelen ve meslekten ayrılan öğretmen sayılarını göstermektedir. Trabzon vilayetinin Gümüşhane sancağında, sene içerisinde mesleğe başlayan veya meslekten ayrılan öğretmen olmadığı görülmektedir. 30'u erkek 5'i kadın, toplam 39 kişilik öğretmen kadrosunun sabit kaldığı ve eğitim vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Kadro gereğince olması gereken öğretmen sayısının 43 olması sebebiyle, kadro açığı bulunan 4 erkek öğretmenin Gümüşhane'de göreve başlamadığı ve kadronun eksik kaldığı anlaşılmaktadır. Ülke geneline bakıldığında ise sene içerisinde öğretmen kadrolarında hareketlilik olduğu görülmektedir. 920 öğretmen mesleğe yeniden gelirken, 278 öğretmenin meslekten ayrıldığını görmekteyiz. Mesleğe gelen öğretmenler, yeni mesleğe başlayan öğretmenler olabileceği gibi, kadro gereği olması gereken fakat açık kalan kadroların doldurulması amacıyla, ataması yapılan öğretmenler de olabilmektedir. Meslekten ayrılan öğretmenlerin ise çoğunun kendi isteği ile mesleği bıraktığı görülmektedir. Kadın öğretmenlerin sayıları, genel olarak erkek öğretmenlere göre düşük olduğundan sene içerisinde meslekteki hareketlilik, çoğunlukla erkek öğretmenler üzerinden ilerlemektedir. Bu sebeple, mesleğe yeni başlayan ve ayrılan öğretmenlerin büyük bir kısmı erkek öğretmenlerdir. Kadın öğretmenler ise bu oranın oldukça altındadır. Mesleğe gelen 920 öğretmenden yalnızca 252'sinin öğretmen okulu mezunu olduğu görülmektedir. Bu durum eğitimin kalitesi açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir.

3.4.4. Hademeler

Tablo 3.53. Hademeler (1923-1924 Gümüşhane)¹⁴⁹

Vilayetler	Hademeler				Yekûn
	Fenni ve Mesleki		Adi		
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Gümüşhane	0	0	5	3	8

Tablo 3.53, Gümüşhane sancağında görev yapan okul hizmetlilerinin mevcutlarını göstermektedir. Toplam 8 hademe mevcudu bulunmakta ve bunların 5 tanesi kadın çalışan 3 tanesi ise erkek çalışanları oluşturmaktadır. Gümüşhane sancağında kadın çalışan sayılarının

¹⁴⁹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 117; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

erkek çalışanlara kıyasla fazla olması, İstanbul vilayeti ile paralellik göstermiştir. Gümüşhane, merkez Trabzon merkez sancağı ve Canik sancağına oranla da en çok kadın çalışan mevcudu bulunan kaza olmuştur. Büyükşehirlerden Ankara'ya göre de daha fazla kadın çalışan bulunduğu görülmektedir. Gümüşhane'de Fenni ve mesleki alanda ise çalışan personel bulunmamaktadır. Türkiye genelinde toplam 1623 hademe görev yapmaktadır. Bunların yalnızca 8 tanesi Gümüşhane sancağında görev yapmaktadır. Bu durum, Gümüşhane'deki hademelerin, Türkiye geneli toplam mevcudunun %0.49'unu oluşturduğunu göstermektedir.

3.5. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi

Tablo 3.54. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Gümüşhane)¹⁵⁰

Vilayetler	Umumi ve Resmi İlk Mekteplerde		Orta Tahsil Mektepleri				
			Orta Mekteplerde		Liselerde		
	Mektep Adetleri	Talebe Adedi	Mektep Adedi	Talebe Adedi	Mektep Adedi	Talebe Adedi	
							Yekûn
Gümüşhane	Kız	5	0	0	0	0	4491
	Yekûn	34	68	0	0	380	
							Kız
	Erkek	1152	0	1	0	18	
							Yekûn
	Kız	313171	0	1	0	922	
							Erkek
	Yekûn	922	1	1	0	8	
							Kız
Erkek	113	113	0	0	18		
						Yekûn	9220
Kız	4	0	0	0	22		
						Erkek	18
Yekûn	113	0	0	0	113		
						Kız	113
Erkek	113	0	0	0	113		
						Yekûn	113
Kız	113	0	0	0	113		
						Erkek	113
Yekûn	113	0	0	0	113		

Tablo 3.54, ülke genelinde bulunan ilkokullardaki öğrenci sayıları göstermektedir. Mevcut ilkokulların sayısı, bu okullarda eğitim gören öğrenci sayıları ve cinsiyetlere göre

¹⁵⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 123; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 60-63.

dağılımları gösterilmektedir. Gümüşhane'ye baktığımızda, kız öğrencilerin gittiği okul mevcudu 5 adet, erkek öğrencilerin ise 29 adettir. Öğrenci mevcutları ise kız öğrenci sayısı 68, erkek öğrenci sayısı ise 1084'tür. Tablonun ikinci kısmına gelindiğinde, orta mektepler ile liselerin sayıları ve öğrenci mevcutları belirtilmiştir. Orta mekteplerde kız ve erkek mektepleri olarak ayrılmış olup, kız okulu bulunmamakla birlikte 1 adet erkek öğrenci okulu bulunmaktadır ve mevcut öğrenci sayısı ise 113'tür. Lise kademesine bakıldığında ise ne kız ne erkek okulu bulunmamaktadır. Türkiye geneline bakıldığında da oldukça düşüktür. Eğitimde kademe arttıkça okul sayısı ve öğrenci sayısında azalma görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Osmanlı'dan devralınan eğitim sistemi yetersizdi ve kırsalda neredeyse ortaokul ve lise bulunmuyordu. İlkokullar daha yaygındı ve ilkokuldan sonra eğitim almaya elverişli maddi imkânlar bulunmuyordu. Bu sebeple ilkokul sonrasındaki eğitime ulaşım merkezi bölgelerde yoğunlaşmaktaydı. Eğitimde kademe arttıkça verilerdeki azalma olması yeni kurulan Cumhuriyet'in eğitim altyapısının sınırlı olmasıyla bağlantılıdır.

4. 1923-1924 / 1339-1340 İhsaiyat Mecumasına Göre Lazistan'da Eğitim Kurumları

4.1. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi

Tablo 3.55. Umumi İlk Mekteplerin Sınıflarına Göre Taksimi (1923-1924 Lazistan)¹⁵¹

Vilayet	Mekteplerin Sınıflara Göre Taksimi													
	Bir Sınıflı		İki Sınıflı		Üç Sınıflı		Dört Sınıflı		Beş Sınıflı		Altı Sınıflı		Yekûn	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Lazistan	1	0	2	0	2	0	7	1	5	0	18	0	35	1
Türkiye Geneli Yekûn	869	47	993	79	943	107	538	86	302	58	536	212	4181	589

Tablo 3.55, 1923-1924 yıllarında kamusal ilkokulların sınıf düzeylerine göre dağılımı göstermektedir. Tablodan sınıfların, kademeleri yapıları anlaşılmaktadır. Kırsal kesimlerde mevcut ilkokullar genellikle bir sınıflı veya iki sınıflı olmaktadır. Sınıf sayısı fazla olan mektepler genellikle merkezi bölgelerde bulunmaktadır. Tam teşekküllü okullardır fakat sayıları azdır. Lazistan'da, yalnızca 1 kız öğrenci eğitim almaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya koymaktadır. Ülke geneline bakıldığında kız öğrenci sayılarında artış görülse de toplam 4181 erkek öğrenci ve yalnızca 589 kız öğrenci mevcudu bulunması, kızların ülke genelinde de eğitime erişimlerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Lazistan'daki erkek öğrenciler ülke genelinin yalnızca %0,84'ünü, kız öğrenciler ise %0,17'sini oluşturmaktadır.

¹⁵¹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 93; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50-53.

4.1.1. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi

Tablo 3.56. Umumi İlk Mekteplerin Dershanelere Göre Taksimi (1923-1924 Lazistan)¹⁵²

Vilayetler	Mekteplerin Dershanelerine Göre Taksimi										Kapalı Mektepler		
	Bir Dershaneli	İki Dershaneli	Üç Dershaneli	Dört Dershaneli	Beş Dershaneli	Altı Dershaneli	Numune	Yekûn		Muvafık Mektep Binası Yok	Mualimîzlik Yüzünden		
								Erkek	Kız				
Lazistan	20	1	6	0	2	0	0	0	0	0	5	517	
T.C. Yekûn	3024	162	493	136	213	90	61	17	173	95	78	23	4181

Tablo 3.56, ilkokulların sahip olduğu sınıf sayılarını göstermektedir. Trabzon vilayetinin Lazistan sancağında, toplam 36 ilkokul bulunmaktadır. Bunların; 35'i erkek ilkokulu, yalnızca 1'i kız ilkokuludur. 1 kız ilkokulu ve 20 erkek ilkokulu olmak üzere toplam 21 ilkokulun yalnızca tek sınıflı olduğu görülmektedir. İki sınıflı 6 erkek ilkokulu, üç sınıflı 2 erkek ilkokulu bulunmaktadır. Dört sınıflı ve beş sınıflı ilkokul bulunmamakla birlikte, altı sınıflı ilkokul sayısı yalnızca 12'dir. Lazistan'da tam teşekkülü okul sayısının 1 olduğu anlaşılmaktadır. Okulların büyük çoğunluğu tek sınıftan oluşan küçük binalardır. 36 ilkokuldan 5'inin öğretmen eksikliği sebebiyle eğitim vermediği belirtilmiştir. Lazistan'daki ilkokulların hem öğretmen eksikliği sebebiyle kullanım dışı bırakılması hem de kullanılan okulların çoğunun tek sınıflı olması, eğitimin Lazistan'da oldukça sınırlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ülke geneline bakıldığında, toplam 4770 ilkokul bulunduğu görülmektedir. Bu okulların, 4181'i erkek ilkokulu, 589'u ise kız ilkokuludur. Ülke genelinde de tek sınıflı okul sayısı 3186 olup, çoğunluğu oluşturmaktadır. Tam teşekküllü okul sayısı ise 268'dir. Eğitim için kullanılması uygun olmadığı gerekçesiyle kapatılan okul sayısı 44, öğretmen eksikliği sebebi ile kullanılmayan okul sayısı ise 473'dür. Bu tür sınırlılıklar, eğitim sistemindeki eksikleri oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

¹⁵² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 94; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 50-53.

4.2. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler

Tablo 3.57. İlk Mekteplerin Binalarının Evsafını Gösterir İstatistikler (1923-1924 Lazistan)¹⁵³

Vilayetler	Mektep Olmak Üzere Yapılmış				Mektep Olarak Yapılmamış				Yekûn	Sıhhi Olup Olmadığı		
	Millile Ait	Evkafa Ait	Şahsa Ait	Diğer Cihetlere	Millile Ait	Evkafa Ait	Şahsa Ait	Diğer Cihetlere		Sıhhi	Değil	Yekûn
Lazistan	10	3	0	0	5	14	4	0	36	26	10	36
Türkiye Geneli Yekûn	2503	91	41	25	1070	137	765	128	4760	2749	2011	4760

Tablo 3.57, ilkokul binalarının niteliklerini göstermektedir. Lazistan’da 10 tane millile ait ilkokul, 3 tane evkafa (vakfa) ait ilkokul vardır. 3 tane mektebin devlet bütçesi ile değil, bir vakıf tarafından kurularak, masraflarının vakıf tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Şahsa ait olan okul binası hiç yoktur. Lazistan’daki 36 tane okuldan, 26 tanesinin sağlığa ve eğitime uygun olduğu anlaşılmaktadır. 10 tanesinin ise sağlığa uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye ortalamasına göre Lazistan’da millile ait okul oranı %0,40’tır. Evkafa ait okulların oranı ise %3,30’dur. Lazistan’da mektep olarak yapılmamış binaların sayısı toplam 23 olup, tabloda yer alması sebebi ile ihtiyaç durumunda eğitim işleri için kullanılabileceğini düşündürmektedir. Mektep olarak kullanılmak amacı ile inşa edilen ilkokul sayısı ise toplam 13’tür. Türkiye genelinde ise mektep olarak kullanılmak için toplam 2660 ilkokul inşa edilmiştir. Lazistan’da ilkokul olmak üzere inşa edilmiş okulların ülke geneline göre oranına baktığımızda, %0.5’ine karşılık gelmektedir. Lazistan’daki okullaşma oranı ülke ortalamasına göre oldukça küçük bir payı oluşturmaktadır. Ülke genelinde ise 4760 ilkokulun, 2011 tanesinin sağlığa uygun olmayışı oldukça dikkat çekicidir. Okulların neredeyse yarısı (%42’si) sağlığa uygun değildir. Ülke genelinde okullaşma artsa da fiziki şartların yetersiz oluşu, eğitimin önündeki önemli bir engel olmaktadır.

¹⁵³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 97; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-57.

4.3. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları

Tablo 3.58. Sınıflarda Mevcut Talebe Sayıları (1923-1924 Lazistan)¹⁵⁴

Vilayet İsimleri	Sene-i Dersiyeye Başında Sınıflarda Mevcut Talebe													
	Birinci Sınıfa		İkinci Sınıfa		Üçüncü Sınıfa		Dördüncü Sınıfa		Beşinci Sınıfa		Altıncı Sınıfa		Yekün	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Lazistan	65	1167	19	623	20	357	19	259	2	140	2	78	127	2624
Türkiye Geneli Yekün	30940	147532	11453	50763	6717	27051	3929	13794	2187	6667	1432	3652	56658	249629

Tablo 3.58, sene başında sınıflarda mevcut olan öğrenci sayılarını gösterir niteliktedir. Türkiye geneline göre Lazistan’da, birinci sınıfta eğitim gören kız öğrencilerin oranı %0,21’e denk gelmekte olup, erkek öğrenciler ise %0,79’a denk gelmektedir. İkinci sınıfta eğitim gören kız öğrencilerin oranı ise %0,17’sini oluşturmakta olup, erkek öğrencilerde bu oran, %1,23’e denk gelmektedir. Üçüncü sınıfa giden kız öğrencilerin oranı %0,30’u oluşturuyor olup, erkek öğrenciler ise %1,32’ye denk gelmektedir. Dördüncü sınıfa giden kız öğrencilerin oranı %0,48’e tekabül ediyor olup, erkek öğrencilerde ise oran %1,88’e denk gelmektedir. Beşinci sınıfa giden kız öğrencilerin Türkiye geneline göre oranı %0,09’a denk geliyor olup, erkek öğrenciler ise %2,10’a denk gelmektedir. Son sınıf öğrencilerine gelindiğinde ise kız öğrenciler %0,14’e, erkek öğrenciler ise %2,14’e tekabül etmektedir. Genel olarak bakıldığında, Lazistan’da kız çocuklarının okula gitme oranları, erkek çocuklarına göre daha düşük seviyelerde kalmaktadır. Lazistan’da okula giden kız öğrencilerin toplam sayısı 127 olup, Türkiye genelinin %0,22’sini oluşturmaktadır. Erkek öğrencilerin okula gitme oranları daha yüksek olup, Lazistan’da toplam erkek öğrenci sayısı 2624’tür ve Türkiye genelinin, %1,05’ine denk gelmektedir.

¹⁵⁴ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 103; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 54-57.

4.3.1. Tahsili Terk Edenler

Tablo 3.59. Tahsili Terk Edenler (1923-1924 Lazisan)¹⁵⁵

Vilayet İsimleri	Sene İçinde Tahsili Terk Edenler															
	Vefat		Hastalık		İhraç Edilenler						Fikri Hali Yuzünden		Diğer Sebeplerden		Yekün	
					Sini Geçtiğinden		Gayri Tabii Olduğundan		Cezai							
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Lazistan	0	6	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	16	203	16	212
Türkiye Genel Yekün	138	705	393	1211	269	1148	31	77	2	16	1715	12187	6018	17954	8566	33378

Tablo 3.59, Lazistan’da ve ülke genelinde sene içerisinde eğitimi bırakan öğrenci sayılarını gösterir niteliktedir. Okulu bırakan öğrencilerin, bırakma nedenleri ve cinsiyetlerine göre dağılımları verilmiştir. Lazistan’da vefat sebebiyle kadrodan düşen öğrenci sayısı 6 tanedir. Bu öğrencilerin tümünün erkek öğrenci olduğu belirtilmiştir. Hastalık sebebi ile okulu bırakan sayısı ise 3 kişidir ve hepsi erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Sene geçtiği için veya usule aykırı, cezai bir durumda öğrenci olmadığı görülmektedir. Fikri hali nedeniyle de okulu bırakan öğrenci sayısı bulunmamaktadır. Sebebi tam olarak belirtilmemiş diğer sebepler kısmında ise okulu bırakan kız öğrenci sayısı 16, erkek öğrenci sayısı ise 203’tür.

¹⁵⁵ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 104; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 54-57.

4.3.2. Umumi İmtihanların Neticesi

Tablo 3.60. Umumi İmtihanların Neticesi (1923-1924 Lazistan)¹⁵⁶

Vilayetler	Umumi İmtihanların Neticesi									
	Geçenler				Dönenler				Yekûn	
	İmtihanda		İkmalde		İmtihanda		İkmalde			
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Lazistan	134	2328	0	90	9	491	0	12	143	2921
Türkiye Geneli Yekûn	37765	166332	1605	6077	18550	76311	1561	4601	59481	253321

Tablo 3.60, ilkokullardaki sınav sonuçlarını ve öğrenci başarılarını gösterir niteliktedir. Trabzon vilayetinin Lazistan sancağında, toplam 3064 öğrenci ilkokulda eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin, 2921'i erkek, 143'ü kız öğrenciden oluşmaktadır. Sene içerisinde yapılan sınavlarda 2328 erkek öğrencinin ve 134 kız öğrencinin sınavda doğrudan başarı gösterdiği belirtilmiştir. Yapılan telafi sınavı neticesinde, 90 erkek öğrenci başarısızlığını telafi etme şansı yakalamıştır. Sınıfta kalan öğrenci sayısı ise 503 erkek öğrenci, 9 kız öğrenci olmuştur. Kalan 503 erkek öğrenciden 12'si girdikleri telafi sınavında da başarısız olmaları sebebi ile sınıf tekrarı yapmak durumunda kalmışlardır. Lazistan'da sene içerisinde ilkokullarda yapılan bu sınav neticesinde, erkek öğrencilerin başarı oranı %82,75, kız öğrencilerde başarı oranı ise %93,71 olmuştur. İlkokul öğrencilerinin genel başarı oranı ise %83,33'dür. Eğitimin oldukça sınırlı olduğu Lazistan'da, ilkokul öğrencilerinin başarı oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

¹⁵⁶ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 106; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 54-57.

4.4. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler)

Tablo 3.61. Muallimler (Mevcut Muallimler - Münhal Muallimlikler, 1923-1924 Lazistan)¹⁵⁷

Vilayetler	Mevcut Muallimler			Münhal Muallimler			Kadro Mücebine Olması Lazım Gelen Muallimler
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	
Lazistan	0	49	49	0	8	8	57
Türkiye Geneli Yekûn	903	8162	9065	30	855	855	9950

Tablo 3.61, Türkiye genelinde ve Lazistan vilayetindeki mevcut öğretmen kadrosu ile kadro gereği olması gereken öğretmen sayılarını göstermektedir. Lazistan’da kanunen toplam 57 öğretmenin görevde bulunması gerekirken bu sayının 49 olduğu belirtilmekte; görev yapan mevcut 49 öğretmenin tamamının da erkek olduğu görülmektedir. Kadın öğretmenlerin verisine bakıldığında ise bu sayının 0 olması göze çarpmaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin eğitim alanındaki yansımalarını ve kadın öğretmenlerin, eğitim alanındaki mevcut konumunun oldukça sınırlı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Olması gereken toplam öğretmen sayısı 57 olup, mevcut kadroda 8 kişilik bir boşluk bulunmaktadır. Bu durum da Lazistan’daki öğretmen kadrosunun %86 oranında dolu olduğunu göstermektedir. Tabloya göre Türkiye genelindeki verilere bakıldığında, toplam 9065 öğretmen görev yaparken, 885 kişilik kadronun boş olduğu belirtilmiştir. Lazistan’daki öğretmen açığı, ülke geneline kıyasla daha düşük görünse de kadın öğretmen temsiliyetinin yokluğu dikkat çekmektedir

¹⁵⁷ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 113; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

4.4.1. Muallimlerin Menşeleri

Tablo 3.62 Muallimlerin Menşeleri (1923-1924 Lazistan)¹⁵⁸

Vilayetler		Muallimlerin Menşeleri										Lazistan	T.G.Yekün						
		Muvakkit Ehliyetnameli																	
Danımuallimin Mezunları		Muallimlik Şahadetnamesi		Yüksek Mektepler		İlk Mekteplerden		Orta Mekteplerden		Mumazzan Tahsil Görmemiş		Medrese		Diğer Menşelerden		Ehliyetnameler		Yekün	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
		3	0	4	0	6	0	9	0	0	0	5	22	0	0	0	0	49	9062
		2356	16	243	9	1299	238	612	51	142	10	711	543	52	1958	149			
		378																	

Tablo 3.62, Lazistan vilayetindeki görevli öğretmenlerin eğitim geçmişlerini ve mesleki kökenlerini detaylı bir biçimde sunmaktadır. Toplam 49 erkek öğretmenin dağılımına bakıldığında, Darümuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) mezunu 3 kişi, üniversite seviyesindeki yüksek mektep mezunu 4 kişi bulunmaktadır. Muvakkat ehliyetnameli (geçici belgeyle görev yapan) öğretmen sayısı toplam 42 olmakla beraber, bu öğretmenler resmi öğretmenlik belgesine sahip olmayarak geçici olarak görev yapmaktadır. Tabloda bahsedilen kısımdaki öğretmenlerin 6'sının ilk mektep, 9'unun orta mektep, 5'inin medrese kökenli ve 22'sinin diğer menşelerden olduğu görülmektedir. Genel olarak bu dağılım, Lazistan'daki görevli öğretmen kadrosunun niteliğinin çeşitlilik gösterdiğini, modern eğitim kurumlarından mezun olanların sayıca az olduğunu ve öğretmenlerin büyük bir ölçüde geleneksel ve yerel kaynaklardan yetiştiğini ortaya koymaktadır.

¹⁵⁸ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 114; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

4.4.2. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları

Tablo 3.63. Yaşları, Kıdemleri, Maaşları (1923-1924 Lazistan)¹⁵⁹

Vilayetler	Seneleri					Kıdemleri						Maaşları				
	18-30	31-40	41-50	51-60	Yekûn	1-6	7-15	16-25	26-35	36-45	Yekûn	600 Kuruşu Kadar	601-1000	1001-2000	2001-3000	Yekûn
Lazistan	19	7	12	11	49	33	9	7	0	0	49	50	6	0	0	56
Türkiye Geneli Yekûn	4471	2849	1281	456	9062	5530	2623	754	132	23	9062	4205	4657	442	4	9308

Tablo 3.63, Lazistan ve Türkiye genelindeki mevcut öğretmen sayılarını, bu öğretmenlerin meslekteki tecrübelerini ve aldıkları maaşı göstermektedir. Lazistan’da görev yapan öğretmenlerin yaş dağılımına bakıldığında görece dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir. Lazistan’da görevli olan 49 öğretmen bulunmakta ve bu öğretmenlerin 19’unun 18-30 yaş, 7’sinin 31-40 yaş, 12’sinin 41-50 yaş ve 11’inin de 51-60 yaş aralığında olduğunu görmekteyiz. Söz konusu öğretmenlerin meslekteki tecrübelerine yani kıdemlerine bakıldığında, 1-6 yıl arası görevliler 33 kişi ile büyük bir çoğunluğu oluştururken, 7-15 yıl arası 9 kişi ve 16-25 yıl arası ise 7 kişi yer almaktadır. Bu durum da öğretmenlerin büyük bir kısmının meslekte henüz yeni olduğunu, diğerlerine göre daha az tecrübelerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Maaş dağılımını incelendiğinde, 1000 kuruşun üstünde maaş olan öğretmen olmadığı görülmektedir. 600 kuruş düşük maaş olan 50 kişinin tablodaki baskın grubu oluşturduğu görülmektedir. 601-1000 arası maaş alan kişi sayısı da 6 ile sınırlıdır. Bu tablo, Lazistan’daki öğretmenlerin hem kıdem hem de maaş açısından Türkiye geneline kıyasla daha dezavantajlı konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁵⁹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 115; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 64-67.

4.4.3. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler

Tablo 3.64. Mesleğe Girenler ve Meslekten Çekilenler (1923-1924 Lazistan)¹⁶⁰

Yıllarlar		Sene İçinde											
		Yeniden Mesleğe Gelen Muallimler				Meslekten Çekilen Muallimler							
		Danışmanlığının Mezunu	Muvakkat Ehliyetnameli	Diğer Mesleklerden	Yoktan	Vefat	Hasatlık Sebepyle	Azat	İhtiyacı	Tebliğ	Kendi Arzusıyla	Yoktan	
Erkek	Kadın											Erkek	Kadın
	Lazistan	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	4	278
	T.G. Yoktan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	40
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	133
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	29
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	29
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	413
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	36
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	200
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	228
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24

Tablo 3.64, sene içerisinde mesleğe başlayan ve mesleği bırakan öğretmen sayılarını gösterir niteliktedir. Lazistan özelinde bakıldığında, sene içerisinde öğretmenlik yapmak için gerekli yeterlilik belgeleri bulunan 2 erkek öğretmenin mesleğe yeniden geldiği görülmektedir. Mesleği kendi istekleri ile bırakan 2 erkek öğretmen verisi bulunmaktadır. Mesleğe gelen ve meslekten ayrılan öğretmenlerin tamamının erkek olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye geneline bakıldığında ise kadın öğretmen verileri bulunmasına rağmen erkek öğretmenlerin sayılarına göre oldukça az kalmaktadır. Sene içerisinde eğitimdeki hareketlilik konusunda erkek öğretmenlerin etkili olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde öğretmenliği kendi isteği ile bırakanların sayısı, diğer gruplara oranla daha yüksek olmuştur. Bu durum, devletin öğretmen ihtiyacını karşılamasının yanı sıra onları meslekte tutma konusunda da problem yaşadıklarını göstermektedir. Mesleği bırakan öğretmenler, mesleğe başlayan öğretmenlere oranla yaklaşık

¹⁶⁰ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 116; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 64-67.

3’de 1 kadardır. Bu durum, eğitimin sürekliliği açısından göz ardı edilemeyecek bir durum oluşturmaktadır.

4.4.4. Hademeler

Tablo 3.65. Hademeler (1923-1924 Lazistan)¹⁶¹

Vilayetler	Hademeler				Yekûn
	Fenni ve Mesleki		Adi		
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Lazistan	0	0	0	9	9
Türkiye Geneli Yekûn	2	5	422	1731	2160

Tablo 3.65, Lazistan’da görev yapan hizmetlilerin toplam sayısını göstermektedir. Yukarıdaki verilere bakıldığında Lazistan’daki okullarda toplam 9 hizmetli görev yapmakta ve tamamının erkek olup adi hizmet sınıfından olduğu görülmektedir. Fenni ve mesleki olarak yani ustalık ve yetenek gerektiren işler için hizmetli bulunmaması, okul hizmetlilerinin daha çok temizlik ve bakım gibi temel görevlerle sınır kaldığını göstermektedir. Kadın hizmetlinin bulunmaması da yine toplumsal cinsiyet rollerinin hizmet kadrolarına yansıdığını ve kadınların çalışma hayatında henüz aktif bir şekilde yer alamadığını yansıtmaktadır. Tabloya bakıldığında Türkiye genelinde toplam 2160 hizmetli görev yapmaktadır. 2’si kadın, 5’i erkek olmak üzere toplam 7 kişi fenni ve mesleki hizmet sınıfında; 422’si kadın, 1731’i erkek olmak üzere toplam 2153 kişinin de adi hizmet sınıfında çalıştığı görülmektedir. Tablodaki veriler genel olarak incelendiğinde Lazistan’daki hizmetli sayısının, ülke geneline kıyasla oldukça düşük olduğu görülmekle birlikte, fenni ve mesleki hizmet sınıfında görev yapan hizmetlilerin eksikliği, okulların teknik donanım ve bakım açısından yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

¹⁶¹ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 117; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64-67.

4.5. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında

Tablo 3.66. Türkiye Dâhilinde Mevcut İlk Tahsil Talebe Sayıları, Resmi ve Umumi Mekteplerde, Orta Tahsil Mektepleri İlk Kısımlarında (1923-1924 Lazistan)¹⁶²

Vilayetler	Umumi ve Resmi İlk Mekteplerde		Orta Tahsil Mektepleri					
			Orta Mekteplerde			Liselerde		
	Mektep Adetleri		Talebe Adedi		Mektep Adedi		Talebe Adedi	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Lazistan	1	36	1	1	0	0	0	0
	35	4770	1	65	208	208	0	4
T.C. Yekûn	4181	589	57	8	8308	9320	18	22
	2921	59741	1	313171	0	0	0	4491

Tablo 3.66, ilköğretim ve ortaöğretim kurumları hakkında bilgi vermektedir. Trabzon vilayetinin Lazistan sancağında, 36 ilkokul bulunmaktadır. İlkokulların; 35'i erkek öğrenciler için, 1'i ise kızlar içindir. Toplam 3064 öğrenci mevcudu vardır. Öğrencilerin, 2921'i erkek, 143'ü kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ortaöğretim seviyesine bakıldığında, Lazistan'da lise verisi bulunmamaktadır. Ortaokul ise yalnızca 1 erkek ortaokulu ile sınırlıdır. Bu ortaokulda toplam 208 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Ortaöğretimin oldukça kısıtlı olduğu açıkça görülmektedir. Ülke geneline bakıldığında, toplam 4770 ilkokul ve 313171 ilkokul öğrencisi, 65 ortaokul ve 9320 ortaokul öğrencisi, 22 lise ve 4491 lise öğrencisi olduğu görülmektedir.

¹⁶² M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 123; *İhsaiyat Mecmuası* 1339-1340. (1341). s. 60, 67.

Ülke genelinde de eğitim kademesi arttıkça hem okul sayılarında hem de öğrenci sayılarında düşüş olduğu görülmektedir. Ortaöğretimin ülke genelinde de henüz kısıtlı bir durumda bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.5.1. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde

Tablo 3.67. Kısmi İbtidailerinde, Ecnebi ve Cemaat İdarelerinde ve Leyli İlk Mekteplerde (1923-1924 Lazistan)¹⁶³

Vilayetler	Kısmi İbtidailerinde						Ecnebi ve Cemaat İdarelerindeki Hususi Mekteplerde						Leyli İlk Mekteplerle Darüleytamlarda			Umumi Yekün
	Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Tatbikatında															
	Mektep Adedi			Talebe Adedi			Mektep Adedi			Talebe Adedi						
	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	Kız	Erkek	Yekün	
Lazistan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	60	60	3332
Türkiye Genel Yekün	8	14	22	877	1324	2201	53	186	239	16100	18436	34532	1034	5844	6878	370597

Genel olarak tablo 3.67, Lazistan da bulunan çeşitli okul türlerine, bu okullarda eğitim gören öğrenci sayılarına ve bu öğrencilerin cinsiyet dağılımlarına göre istatistiki verilerine yer vermektedir. Lazistan da erkek öğretmen okulu, kız öğretmen okulu ve yabancı okul bulunmamaktadır. Yalnızca yatılı okul bulunmaktadır ve 60 erkek öğrenci mevcudu vardır. Türkiye genelinde ise 22 adet öğretmen okulu, 239 adet yabancı okul ve 6878 adet yatılı okul bulunmaktadır. Ülke genelinde yatılı okulların yaygın olduğu ve çok sayıda öğrencinin yatılı okullarda eğitimine devam ettiği görülmektedir. Lazistan da özel okul çeşitliliğinin hiç olmadığı görülmektedir. Lazistan da hiç kız öğrenci verisi bulunmaması, cinsiyet eşitsizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye genelindeki öğrenci verilerine bakıldığında, %59'u erkek, %41'i kadındır. Kadınların eğitime katılımını arttırmaya yönelik çalışmaların hala gerekli olduğu görülmektedir.

¹⁶³ M. Kapalıgöz, a.g.t. s. 124; *İhsaiyat Mecmuası 1339-1340*. (1341). s. 64.

5. 1924-1925 / 1340-1341 İhsaiyat Mecmuası'na Göre Trabzon'da Eğitim Kurumları

5.1. Maarif İdareleri

Tablo 3.68. Maarif İdareleri (1924-1925 Trabzon)¹⁶⁴

Vilayetler	Maarif idareleri						
	Maarif Müdürü	Şehri	Kâtip Memur	Şehri	İlk Tedrisat Müfettiş	Kâtip	Şehri
		Maaşı		Maaşı			Maaşı
Trabzon	1	5000	1	2000	1	0	0
Türkiye Geneli Yekûn	33	88000	34	33500	45	5	5000

Tablo 3.68, dönemin eğitim idaresinin teşkilat yapısı hakkında bilgiler sunmaktadır. Maarif müdürü, kâtip memuru, ilk tedrisat müfettişi ve kâtip gibi unvanlar aracılığı ile eğitim sisteminin denetleyici unsurları tanımlanmış, sayıları ve maaşları da belirtilmiştir. Tabloda, kâtip memuru ile kâtip unvanlarının ayrı olarak belirtilmesi, eğitim idaresi içerisindeki yazı ve evrak işlerinin farklı kademelerdeki görevliler tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Maarif müdürü Trabzon'da 5000 kuruş maaş alıyor, Türkiye genelinde ise müdürlerin ortalama maaşı 2666 kuruşa tekabül ediyor. Kâtip memuru Trabzon'da 2000 kuruş maaş alıyor, Türkiye genelinde ise 985 kuruşa tekabül ediyor. Bu durum, Trabzon'daki memur maaşlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Trabzon'da ilk tedrisat müfettişinin, kâtibi bulunmuyor. Bu durum, eksik personel anlamına gelebileceği gibi bu tarz işlerin çok yoğun olmadığı ve ihtiyaç duyulmadığı anlamına da gelebilir.

¹⁶⁴ V. Karaalp (2023). *Maarif Vekâleti 1924-1925 Dersi Senesi İhsaiyat Mecmuası Transkripsiyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman, s. 4-5.

5.2. Orta Mektepler

Tablo 3.69. Orta Mektepler (1924-1925 Trabzon)¹⁶⁵

Vilayetler	Yekûn						Umumi Yekûn		
	Erkek			Kız					
	Mektep	Muallim	Talebe	Mektep	Muallim	Talebe	Mektep	Muallim	Talebe
Trabzon	2	22	88	0	0	0	2	22	88
Türkiye Geneli Yekûn	113	1612	10396	25	464	2700	138	2076	13096

Tablo 3.69, ülke genelindeki ve Trabzon özelindeki ortaokulların bina, öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir niteliktedir. Trabzon’da iki adet erkek orta mektebi vardır ve toplam 88 öğrenci mevcudu bulunmaktadır. 22 tane öğretmenin görev yaptığı görülmektedir. Öğrenci sayısına göre öğretmen sayısı yeterli durumdadır. Kız öğrenci mevcudu bulunmaması cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucudur. Türkiye genelinde ise 113 erkek orta mektebi, 10396 öğrencisi bulunmaktadır. Her okulda yaklaşık 92 öğrenci mevcudu bulunuyor olmalıdır. Toplam öğretmen sayıları da toplam öğrenci mevcuduna göre oldukça yeterli durumdadır. Kız öğrenciler ülke genelinde mevcuttur fakat sayıları erkek öğrencilere göre oldukça düşük kalmaktadır.

¹⁶⁵ V. Karaalp, a.g.t. s. 53; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 41-42.

5.3. Erkek Liseleri Talebe Muallimi

Tablo 3.70. Erkek Liseleri Talebe Muallimi (1924-1925 Trabzon)¹⁶⁶

Liseler	İlk Kısım				Birinci Devre					İkinci Devre			
	Nehari	Leyli		Yekün	Nehari		Leyli			Nehari		Leyli	
		Mecani	Ücretli		Mecani	Ücretli	Mecani	Ücretli	Yekün	Mecani	Ücretli	Mecani	Ücretli
Trabzon	0	0	0	0	14	69	15	59	157	6	12	13	14
Ankara	183	3	15	203	12	78	0	32	122	5	14	0	9
İstanbul	222	26	99	357	51	118	34	149	70	70	57	33	85
Türkiye Geneli Yekün	1239	250	627	2516	323	889	276	833	2321	156	215	211	265

Tablo 3.70, dönemin eğitim sistemi içerisindeki liselerin, kademeli yapısı hakkında bilgi vermekte olup, okul bünyesinde eğitim alan öğrencilerin, eğitim türleri hakkında bilgiler vermektedir. Tabloya göre, bazı öğrenciler gündüz eğitim alırken bazıları yatılı eğitim almaktadır ve ücretli ücretsiz olarak dağılımları gösterilmektedir. Trabzon’da liselerin ortaokul seviyesindeki ilk kısımlarında öğrenci mevcudu bulunmamaktadır. Liselerin birinci devresinde, toplam 157 öğrenci, ikinci devresinde ise toplam 45 öğrenci eğitim görmektedir. Osmanlı’dan devralınan eğitim sisteminde, özellikle lise gibi ileri düzeydeki eğitim kurumlarında ücretli eğitim bulunmaktaydı. Cumhuriyet ile birlikte eğitimin laik, eşit ve parasız hale gelmesi hedeflenmekteydi. Fakat erken Cumhuriyet döneminde devletin sınırlı bütçesi bulunmakta ve eğitimin yenilenmesi için belli bir süreç gerekmektedir. Bu sebeple öğrencilerin durumu el vermeyen bir kısmı mecani (ücretsiz) bir şekilde devlet desteği ile okuyor, bir kısmı ise aile desteği ile ücretli bir eğitim alıyordu.

¹⁶⁶ V. Karaalp, a.g.t. s. 54; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 38-39.

5.4. Ecnebi Liselerine Devam Edenler

Tablo 3.71. Ecnebi Liselerine Devam Edenler (1924-1925 Trabzon)¹⁶⁷

Liseler	Ecnebi Liselerine Devam Edenler				Hastalıklar		Devam Etmeyenler			Memur ve Muallimler								
	Almanca	Fransızca	İngilizce	Yakın	Adı	San ve Mühim	Yakın	İlk Kısım	Lise Kısım	Yakın	Memurlar	İlk Kısım Muallimleri		Lise Muallimleri		Unvanı Yakın		
											Asıl	Yekil	Asıl	Yekil	Asıl	Yekil	Asıl	Yekil
Trabzon	0	10	190	202	5	0	5	0	6	6	9	0	0	0	25	1	34	1
Ankara	4	0	146	150	58	0	58	29	76	105	9	1	10	0	27	2	46	3
İstanbul	65	32	500	597	34	0	34	155	244	399	20	1	13	0	54	0	87	1
T.G Yekün	185	258	3034	3485	274	13	287	1072	1868	2199	171	20	124	3	393	37	1084	49

Tablo 3.71, yabancı liselerin öğrenci mevcutlarını, hangi dilde eğitim aldıklarını, hastalık gibi sebeplerle okula devam etmeyen öğrenci mevcutlarını ve okul bünyesinde çalışan memur ve öğretmenlerin sayılarını gösterir niteliktedir. Tablodan dönemin eğitim sistemi içerisindeki liselerin kademeli yapılardan oluştuğunu, ilk kısım olarak adlandırılan, ortaokul düzeyindeki ön eğitimden sonra lise kısmına geçildiği anlaşılmaktadır. Öğretmenlerde bu doğrultuda ilk kısım öğretmenleri ve lise öğretmenleri olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Yabancı okullarda Almanca, İngilizce ve Fransızca olarak üç farklı dilde eğitim imkânı olduğu görülmektedir. Hastalıklar ise adi (basit) hastalıklar ve önem teşkil eden hastalıklar olarak ikiye ayrılmıştır. Öğretmen kadrolarının asil ve vekil olarak ayrıldığı görülmektedir. Asil öğretmen,

¹⁶⁷V. Karaalp, a.g.t. s. 55; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 42-43.

atanmış ve sürekli olarak göreve gelmiş, vekil öğretmen ise kadro boşluğu veya asil muallimin olmaması gibi durumlarda hizmet veren, geçici süreliğine göreve gelmiş kişileri ifade etmektedir.

5.5. Kız Orta ve Meslek Mektepleri

Tablo 3.72. Kız Orta ve Meslek Mektepleri (1924-1925 Trabzon)¹⁶⁸

Orta Mektepler	İlk Sınıflar Talebesi			Tali Sınıflar Talebesi			Umumi Yekân	Hasta Olanlar		Devam Etmeyenler			Memur ve Muallimler						
	Nehari	Nehari		Nehari	Leyli	Yekân		Hasatıklar	Yekân	İlk	Tali	Yekân	Memurlar	İhtidat Muallimleri		Tali Muallimleri		Umumi Yekân	
		Mecami	Ücretli											Mecami	Ücretli	Mecami	Ücretli	Asil	Vekil
Trabzon	0	0	0	0	0	0	20	0	0	0	0	3	0	0	8	2	7	15	
T.G.Yekân	322	0	0	0	0	0	617	76	93	88	181	11	16	56	11	83	166	2	

Tablo 3.72, kızlara yönelik orta mekteplerin, sene içindeki hareketliliğini, eğitim gören öğrenci sayıları, eğitimine hastalık veya başka sebeplerden devam edemeyen öğrenci sayıları, öğretmen ve memur sayıları bakımından ele almaktadır. Kız orta mektepleri, ilk sınıflar ve tali sınıflar olarak ikiye ayrılmıştır. İlk sınıflar, ana sınıfları göstermektedir. Bu sınıflarda öğrenciler genel bir eğitim almaktadırlar. Tali sınıflar ise öğrencilere meslek ya da özel bir alanda eğitim vermek amacıyla açılmış sınıfları ifade etmek için kullanılmıştır. Öğrenciler bu sınıflarda mesleki beceriler kazanacakları çeşitli alanlarda eğitim alabilmektedir. Trabzon'da ilk sınıflar kategorisinde öğrenci mevcudu bulunmamaktadır. Öğrenci mevcutları, mesleki beceriler kazandıran tali sınıflarda toplanmıştır. Bu durum, kızların eğitiminde mesleki becerinin daha çok önem gördüğünü göstermektedir. Trabzon'da, leyli (yatılı) eğitim gören kız öğrenci

¹⁶⁸ V. Karaalp, a.g.t. s. 59; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 46-47.

mevcudu bulunmadığı görülmektedir. Öğrenciler gündüz eğitim almaktadır. Öğrenci mevcudu toplam 20 kişiden oluşmakta ve bunların yalnızca 7 tanesi mecani (ücretsiz) eğitim almaktadır. Tabloya göre, 76 öğrencinin basit hastalıklar geçirdiği görülmektedir. Bu durum, kız öğrencilerin biyolojik veya toplumsal sebepler ile daha hassas koşullarda olduğunu ve sağlıklarının daha dikkatle izlenmiş olabileceğini gösterebilir. Öğretmen mevcudu ise yeterlidir.

5.6. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Talebesi ve Muallimleri

Tablo 3.73. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri Talebesi ve Muallimleri (1924-1925 Trabzon)¹⁶⁹

Muallim Mektepleri	Talebesi			Devam Etmeyen Talebe			Hasta Olanlar			Memurlar								
	Tatbikat	Tali	Yekûn	Tatbikat	Tali	Yekûn	Adi	Mühim	Yekûn	Memurlar		İlk Muallimler		Tali Muallimler		Umumi Yekûn		
										Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	Yekûn
Trabzon Erkek	148	179	327	10	23	33	53	0	53	6	0	6	0	14	2	26	2	28
Ankara Erkek	0	147	147	0	0	0	8	0	8	6	0	1	0	14	0	21	0	21
İstanbul Erkek	110	230	240	29	20	49	32	1	33	11	0	6	1	20	0	27	1	28
İstanbul Kız	232	280	512	93	42	135	42	3	45	10	0	9	0	27	1	46	1	47
T.G Yekûn	855	1139	2085	169	80	249	102	110	110	58	3	40	2	134	17	232	22	254

Tablo 3.73, yurt genelinde, büyükşehirlerde ve Trabzon özelindeki öğretmen okullarının öğrenci mevcutlarını, eğitime devam etmeyen öğrenci sayılarını ve öğretmen kadrosunu gösterir niteliktedir. Trabzon’da ve Ankara’da yalnızca Darümuallimin (erkek öğretmen okulu) mektebi bulunmakta, Darümuallimat (kız öğretmen okulu) verisi ise bulunmamaktadır. Trabzon Darümuallimin de toplam 327 öğrenci mevcudu ve 22 öğretmen mevcudu vardır. Trabzon’da ciddi hastalığı olan öğrenci bulunmamakla birlikte yurt genelinde ciddi hastalığı

¹⁶⁹ V. Karaalp, a.g.t. s. 60; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 46-47.

olan 110 öğrenci verisi görülmektedir. Tablodan yola çıkıldığında İstanbul'da hem erkek öğretmen okulu hem de kız öğretmen okulu bulunmaktadır. Eğitim tatbikat sınıfları ve tali sınıflar olarak ayrılmıştır. Burada tatbikat ile ifade edilmek istenilen uygulamalı derslerin işlenebildiği sınıflardır. Tali sınıflar ise mesleki becerilerin öğretildiği sınıflardır.

5.7. Erkek ve Kız Öksüz Yurtları

Tablo 3.74. Erkek ve Kız Öksüz Yurtları (1924-1925 Trabzon)¹⁷⁰

Erkek Öksüz Yurtları	Ders Talebesi	Ders Gören Sınıf Talebesi	Ders Görmeyen Sınıf Talebesi	Yekûn
Trabzon	139	21	3	163
T.G Yekûn	756	354	273	1383

Tablo 3.74, öksüz çocukların kaldığı yurtlardaki mevcut öğrenci sayılarını göstermektedir. Doğrudan öksüz çocukların toplam sayısını yansıtmamaktadır. Trabzon'da yalnızca erkek öksüz yurdu bulunmaktadır. Kız öksüz yurtları ise İstanbul, Isparta, El-aziz (Elazığ), Sivas gibi ülkenin muhtelif bölgelerinde bulunmaktadır. Tabloya göre, Trabzon'da toplam 163 kişi öksüz erkek yurtlarında kalmakta ve 139 tanesi klasik eğitim almakta olup yalnızca 21 tanesi düzenli olarak sınıf ortamında eğitim görmektedir. 3 tane öğrencinin ise eğitimine devam etmediği görülmektedir.

¹⁷⁰ V. Karaalp, a.g.t. s. 66; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 50-51.

5.8. Öksüz Yurtları Memureyni

Tablo 3.75 Öksüz Yurtları Memureyni (1924-1925 Trabzon)¹⁷¹

Öksüz Yurtları	Heyet-i İdare ve Memureyni								Müstahdemin						
	Müdür	Muavin		Doktor	Eczacı	Memureyn-i saire		Yekûn		Fen ve Mesleki		Adi		Yekûn	
		Erkek	Kız			Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Trabzon Erkek	1	1	0	1	0	3	0	6	0	1	3	13	0	14	3
Türkiye Geneli Yekûn	17	16	2	17	3	50	3	103	6	52	76	247	144	299	220

Tablo 3.75, öksüz yurtlarında görev yapan çalışan çeşitlerini ve sayılarını gösterir niteliktedir. Tablonun ilk kısmında idari kadro yer almaktadır. İkinci kısımda ise hizmetlilere (müstahdemin) yer verilmiştir. Trabzon'da bulunan erkek öksüz yurdunda 1 müdür ve 1 müdür yardımcısı, 1 doktor ve 3 farklı memur görev yapmaktadır. Hizmetlilere bakıldığında ise 17 kişi görev yapmakta ve bunların 4 tanesi teknik beceri gerektiren işler ile ilgilenmektedir. Kurumun toplam 23 çalışanı bulunmaktadır ve bunların yalnızca 3 tanesi kadındır.

5.9. Öksüz Yurtları Maaşları

Tablo 3.76. Öksüz Yurtları Maaşları (1924-1925 Trabzon)¹⁷²

Öksüz Yurtları	Heyet-i İdare ve Müstahdeminin Bir Senelik Maaşları				Heyet-i Talimiye ve Ustalar					Heyet-i Talimiye Ustalarının Bir Senelik Maaşları		
	Maaş	Tahsisat	Ücret maktul	Yekûn	Muallim		Ustalar	Yekûn		Maaş	Tahsisat	Yekûn
					Erkek	Kadın		Erkek	Kadın			
Trabzon	154	3204	3060	7808	6	1	2	8	1	2220	2940	5160
Türkiye Geneli Yekûn	2864	57393	93540	179581	132	46	53	184	62	64560	74760	139320

¹⁷¹V. Karaalp, a.g.t. s. 66; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 50-51.

¹⁷² V. Karaalp, a.g.t. s. 67; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 50-51.

Tablo 3.76, öksüz yurtlarında görev yapan farklı statüdeki çalışanların aldıkları ücretleri göstermektedir. Trabzon’da öksüz yurtlarının idari kadrosu ve temizlik görevlileri için ayırdığı ücret 7808 kuruş olarak belirtilmiştir. Öğretmen kadrosu ve ustalar için ayrılan bütçe ise 5160 kuruş olarak belirtilmiştir.

5.10. İmtihan Neticeleri

Tablo 3.77. İmtihan Neticeleri (1924-1925 Trabzon)¹⁷³

Liselerin İsimleri	Devrelerin İsimleri	Umumi İmtihan Arifesinde Mevcut Talebe				Umumi İmtihan Neticeleri							
		İmtihana İştirak Edenler	İmtihana Girmeyenler			Yekûn	Şahdetname Kalanlar	Terfi-i Edenler	İkmalde Kalanlar	Umumi Haraj Edilenler	Sene Geçirgünden Haraj Edilenler	İbka Kalanlar	Yekûn
			Mazeretine Binaen	Özürsüz	Devamsızlıktan Olunmayanlar								
Trabzon Erkek Lisesi	İlk Kısım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Birinci Devre	141	16	0	0	157	0	68	30	1	0	42	141
	İkinci Devre	41	4	0	0	45	0	23	12	0	0	6	41
Ankara Erkek Lisesi	İlk Kısım	192	6	0	0	198	33	93	38	0	0	28	192
	Birinci Devre	117	2	0	0	119	0	77	16	2	0	22	118
	İkinci Devre	27	0	0	0	27	0	25	2	0	0	0	27
İstanbul Erkek Lisesi	İlk Kısım	355	2	0	0	357	49	165	94	0	1	46	355
	Birinci Devre	342	10	0	0	352	33	132	63	0	0	114	342
	İkinci Devre	241	4	0	0	245	0	143	46	0	0	52	241

Tablo 3.77, sene içinde liselerde yapılan sınav sonuçlarına yönelik bilgiler içermektedir. Trabzon erkek lisesinin ilk kısımlarında eğitim gören öğrenci mevcudu yoktur. Birinci devrede ise eğitim gören toplam 157 öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Bunların 141 tanesi sınava katılım göstermiş olup, 16 tanesi mazeret bildirerek sınava katılmamıştır. Sınava katılan 157

¹⁷³ V. Karaalp, a.g.t. s. 68; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925. (1927). s. 54-55.*

öğrencinin 68'i sınavı başarılı bir şekilde geçmiş, 30 tanesi telafi sınavlarına kalmış, 42 tanesi sınıfta kalmış, 1 öğrenci ise ihraç edilmiştir. Bu durum, Trabzon erkek lisesinin birinci devresinde öğrenci başarısının %43,31 olduğunu göstermektedir. İkinci devreye baktığımızda, 41 öğrenci sınava katılım göstermiş, 4 öğrenci ise mazeret bildirerek sınava katılmamıştır. Sınava katılan 41 öğrenciden, 23 tanesi sınavda başarılı olmuş, 12 tanesi telafi sınavına kalmış, 6 tanesi ise sınıfta kalmıştır. Trabzon erkek lisesinin ikinci devre kısmında ise başarı oranı %56,10 olmuştur. Trabzon'da, Ankara ve İstanbul'a kıyasla şahadetname kalanlar bölümünde veri bulunmaması mezun olamayan öğrenci olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.78. İmtihan Neticeleri (İkmal, 1924-1925 Trabzon)¹⁷⁴

Liselerin İsimleri	Devrelerin İsimleri	İkmal-i İmtihann Neticeleri						Yekün	Mülahazat
		Şahadetname	Terfi Sınıf	İbka	Özürü	Özürsüz	Adem-i Muvaffakiyetinden İhraç		
Trabzon Erkek Lisesi	İlk Kısım	0	0	0	0	0	0	0	Bu mekteplerde ilk kısım yoktur
	Birinci Devre	0	23	7	0	0	0	30	Mektepte ikmal-i tahsil ederek şahadetname alan yoktur.
	İkinci Devre	0	6	6	0	0	0	12	
Ankara Erkek Lisesi	İlk Kısım	24	13	7	0	0	0	44	
	Birinci Devre	0	16	2	0	0	0	18	
	İkinci Devre	0	2	0	0	0	0	2	
İstanbul Erkek Lisesi	İlk Kısım	25	43	21	5	0	0	94	
	Birinci Devre	16	28	17	2	0	0	63	
	İkinci Devre	0	24	10	2	0	0	46	

Tablo 3.78, telafi sınavlarına giren öğrencilerin, sınıf geçme veya kalma durumlarını gösterir niteliktedir. Trabzon erkek lisesinin ilk kısmında eğitim gören öğrenci yoktur. Bu durum tablodaki mülahazat (değerlendirme) kısmında da ‘‘Bu mekteplerde ilk kısım yoktur’’ şeklinde belirtilmiştir. Trabzon erkek lisesinin birinci ve ikinci devrelerine bakıldığında ise, birinci devre sınıflarda telafi sınavı ile 23 öğrencinin sınıf geçtiği 7 kişinin ise kaldığı belirtilmiş olup, ikinci devre sınıflarda ise 6 kişi sınıf geçmiş, 6 kişi telafi sınavını da geçemeyerek sınıf

¹⁷⁴ V. Karaalp, a.g.t. s. 70; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 54-55.

tekrarı durumunda kalmıştır. Trabzon erkek lisesi için yazılan mülahazat kısmında ise telafi sınavından geçerek mezun olan öğrenci olmadığı belirtilmektedir. Bu durum, o sene veya dönem içerisinde mezun olan öğrenci olmadığını belirtmektedir. Trabzon’da birinci devrede öğrencilerin çoğu telafi sınavında başarı sağlarken, ikinci devrede başarı ve başarısızlık oranları yarı yarıya olmuştur. Ankara erkek lisesinde 24 kişinin şahadetname alarak mezun olduğu belirtilmiş olup, telafi sınavına katılan öğrencilerden çoğu, lisenin her kademesinde başarılı olmuş sınıf tekrarı yapması gereken öğrenci sayıları az olmuştur. İstanbul erkek lisesinde ise 41 öğrencinin mezun olduğu belirtilmiştir. Telafi sınavlarında ise öğrenciler yarı yarıya bir başarı göstermiştir.

5.11. Kız Orta Mektepler İmtihan-ı Umumi Neticeleri

Tablo 3.79. Kız Orta Mektepler İmtihan-ı Umumi Neticeleri (1924-1925 Trabzon)¹⁷⁵

Mektebin İsmi	Devreler	Umumi İmtihan Arifesinde Mevcut Talebe			Umumi İmtihan Neticeleri					İkmal İmtihanının Neticeleri		
		İmtihana İştirak Edenler	Mazerete Binaen İştirak Etmeyenler	Yekûn	Terfi Sınıf Alanlar	İkmal Katanlar	Adem-i muvaffakiyetinden ihraç alanlar	İbka	Yekûn	Terfi Sınıf Alanlar	İbka Katanlar	Yekûn
Trabzon Kız Orta Mektebi	İlk Kısım	128	5	133	88	14	0	26	128	11	3	14
	Birinci Devre	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
T.G Yekûn	İlk Kısım	523	19	362	347	53	2	54	523	27	20	53
	Birinci Devre	448	4	462	289	50	0	70	448	40	4	50

Tablo 3.79, sene içerisinde kız ortaokullarında yapılan sınav sonuçlarını gösterir niteliktedir. Trabzon’daki kız ortaokulunun ilk kısmında toplam 133 öğrenciden 128 tanesi sınava katılmış 5 tanesi geçerli bir mazereti olması sebebiyle sınava katılım göstermemiştir. Sınava katılan öğrencilerin 88 tanesi başarılı bir şekilde sınavını geçmiş, 14 tanesi ise telafi sınavında girmek durumunda kalmıştır. Telafi sınavına katılan öğrencilerden ise 11 tanesi sınavda başarı göstererek sınıf geçmeye hak kazanmıştır. 29 öğrenci ise sınıfta kalmıştır. Bu

¹⁷⁵ V. Karaalp, a.g.t. s. 78; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 62-63.

öğrencilerden 3 tanesi telafi sınavını da geçemeyerek kalan öğrencilerdir. Sınava katılan toplam 128 öğrencinin 99 tanesini sınıf geçmiştir. Trabzon kız orta mektebinin ilk kısmındaki başarı oranı %77,34 olmuştur. Trabzon kız ortaokulunun birinci devresi bulunmamaktadır. Ülke geneline bakıldığında, bazı kız ortaokullarının ilk kısım ve birinci devre olarak ayrıldığı görülmektedir. Ülke genelinde kız ortaokullarının ilk kısımlarında, sınava giren 523 öğrenciden 374 tanesi sınıfı geçmiş olup, bunların 27 tanesi telafi sınavı sayesinde sınıfı geçmiştir. Ülke genelinde kız ortaokullarının ilk kısımlarındaki başarı oranı, %51,51 olmuştur. Birinci devre sınıflara baktığımızda ise 448 öğrenci sınava katılmış olup, bunların 289'u ilk sınavda başarılı olmuş 40'ı ise telafi sınavı sayesinde sınıfı geçmiştir. Ülke genelinde kız ortaokullarının birinci devre sınıflarındaki başarı oranı ise %73,44 olmuştur.

5.12. Erkek ve Kız Liselerinin Bina İstatistiki

Tablo 3.80. Erkek ve Kız Liselerinin Bina İstatistiki (1924-1925 Trabzon)¹⁷⁶

Mektebin İsmi	Cihet aidatı	Bina hakkında ma'lumat	Kıymeti	İcarı senelik	Bahçenin mesabesi
Trabzon Erkek Lisesi	Devlet malıdır	Şimdiki halde liseye elverişli değildir. Ön kısmı çıkık ve arkası oyun mahallî olmak üzere müsait bahçesi var muhtaç-ı tabir.	150000	0	9018
Ankara Erkek Lisesi	Devlet malıdır	Kargir elverişli bahçesi var sağlam. Bu sene tadilat yapılmıştır. İlk kısım ile yatakhane tarafından ayrı ayrı iki bina dâhilindedir.	500000	0	10000
İstanbul Erkek Lisesi	Devlet malıdır	Kargir, liseye elverişli değil. Muhtaç-ı ta' mir. Küçük bir avlusu mevcut olup bahçe mümkündür.	150000	0	Yoktur
Ankara Kız Lisesi	Şahsa aittir	Mektebe elverişli değildir. Bahçesi yoktur. Muhtaç-ı tabir alşıp, şimdî duyun-ı umumiyenin oturduğu binadır. Yeni geçeceği binada tamirat ve inşaat yapılmaktadır.	0	3000	0
İstanbul Kız Lisesi	Devlet malıdır	Mektebe elverişli değildir. Muhtaç-ı tabir bahçesi vardır.	200000	0	9748

Tablo 3.80, lise seviyesindeki okul binaları hakkında bilgiler vermektedir. Trabzon erkek lisesi, devlete ait bulunmaktadır. Mevcut durumunun lise olarak kullanılmak için uygun olmadığı belirtilmiştir. Arka tarafı oyun alanı olarak kullanılmaktadır. Bahçesi mevcuttur fakat bakıma muhtaç bir haldedir. Binanın değeri 150000 olarak belirtilmiştir. Devlete ait olduğu için senelik kira bilgisi yoktur. Bahçenin toplam alanı 9018 metrekaredir. Trabzon'da kız lisesi olmadığı görülmektedir. Başkent Ankara'da hem erkek lisesi hem de kız lisesi bulunmaktadır.

¹⁷⁶ V. Karaalp, a.g.t. s. 86; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 72-73.

Erkek lisesi devlete ait iken kız lisesi şahsa aittir. Ankara erkek lisesinin, durumu sağlam ve bahçesi eğitim binası olmak için uygundur. Binanın tadilatı sene içerisinde yapılmıştır. Okul iki ayrı bina olarak ayrılmış olup bir kısmı yatılı öğrenciler için yatakhane bölümü olarak kullanılmaktadır. Değeri 500000 olarak belirtilmiştir. Devlete ait olduğu için senelik kira bedeli verisi yoktur. Bahçe alanı 10000 metrekaredir. Trabzon erkek lisesine göre bahçesinin daha büyük olduğu görülmektedir. Ankara'daki lise binalarının kargir (tuğla, taş) olduğu belirtilmiştir. Ankara'daki kız lisesi ise okul olarak kullanıma uygun bir durumda değildir. Bahçesi bulunmamaktadır. Günümüzde yerinde duyun-u umumiye binasının bulunduğu belirtilmiştir. Eğitime uygun olmadığı için yeni binaya taşındığı ve yeni binanın inşaat sürecinde olduğu belirtilmiştir. Senelik kirası 3000 olarak gösterilmiştir. İstanbul vilayetinde de aynı şekilde hem kız hem erkek lisesi mevcuttur. Her ikisi de devlete aittir fakat eğitim için elverişli değildir. Tadilat yapılması gerekmektedir. İstanbul erkek lisesinin bahçesi bulunmamakla birlikte küçük bir avlusu olduğu ve bunun bahçeye çevrilebileceği ve bina değerinin 150000 olduğu belirtilmiştir. Kız lisesinin ise 9748 metrekare bahçesi mevcuttur. Değeri ise 200000 olarak belirtilmiştir. Genel olarak mektep binalarının tadilata ihtiyacı olduğu görülmektedir.

5.13. Erkek ve Kız Orta Mektepleriyle Sanayi Mekteplerinin Bina İstatistik Cetveli

Tablo 3.81. Erkek ve Kız Orta Mektepleriyle Sanayi Mekteplerinin Bina İstatistik Cetveli (1924-1925 Trabzon)¹⁷⁷

Mektebin İsmi	Cihet aidatı	Bina hakkında ma'lumat	Kıymeti	İcarı senelik	Bahçenin mesabesi
Trabzon Kız Orta	Emlak-ı maliyeye ait	Yarım kargir, elverişli, sağlam, bahçesi vardır.	15000	100	630

Tablo 3.81, Trabzon kız ortaokulunun bina durumu hakkında bilgi verir niteliktedir. Binanın milli eğitim bakanlığına değil, devlet hazinesine aittir. Günümüzdeki maliye bakanlığına ait olduğu belirtilmiştir. Taş ve tuğla kullanılarak yapıldığı, sağlam bir bina olduğu,

¹⁷⁷ V. Karaalp, a.g.t. s. 90; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 78-79.

630 metrekarelik bir bahçesinin bulunduğu, eğitim için elverişli bir bina olduğu belirtilmiştir. Senelik kirası 100, binanın toplam değeri ise 15000 olarak belirtilmiştir.

5.14. Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Bina İstatistiği

Tablo 3.82. Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Bina İstatistiği (1924-1925 Trabzon)¹⁷⁸

Mektebin İsmi	Cihet aidatı	Bina hakkında ma'lumat	Kıymeti	İcarı senelik	Bahçenin mesahesi
Trabzon Erkek Muallim	Devlet malıdır	Taştan, mektebe elverişli, sağlam, bahçesi vardır.	256000	0	3006
Ankara Erkek Muallim	Devlet malıdır	Taştan, mektebe elverişli değil, sağlam, mektep iki binadan ibarettir. Emval-i metrukedir. Bahçesi vardır.	64000	0	20040
Ankara Musiki Muallim	Şahsa ait	Taştan, mektebe elverişli, sağlam, bahçesi vardır.	0	6000	12000
İstanbul Erkek Muallim	Devlet malıdır	Taştan, mektebe elverişli, sağlam, bahçesi vardır. Bina evvelece mektebi mülkiye idi.	240000	0	1644
İstanbul Kız Muallim	Devlet malıdır	Taştan, mektebe elverişli değil, sağlam, bahçesi vardır.	250000	0	22942

Tablo 3.82, kız ve erkek öğretmen okullarının bina durumları hakkında bilgiler vermektedir. Trabzon'da kız öğretmen okulu bulunmamaktadır. Trabzon erkek öğretmen okulu ise devlete aittir. Binanın yapı malzemesi taş olarak belirtilmiş olup sağlamdır. Eğitimin yürütülmesi için binanın durumunun uygun olduğu belirtilmektedir. Binanın 3006 metrekare büyüklüğünde bir bahçesi bulunmaktadır. Mali değeri 256000 olarak belirtilmiştir. Devlete ait olması sebebiyle senelik kira bilgisi bulunmamaktadır. İstanbul'da hem kız öğretmen okulu hem erkek öğretmen okulu bulunmaktadır. İkisi de devlete ait binalardır. İki binanın da yapımında kullanılan malzeme taştır dolayısıyla binalar sağlamdır. İki binanın da bahçesi bulunmaktadır. İstanbul erkek öğretmen okulunun bahçesi 1644 metrekare olarak belirtilmiştir. İstanbul kız öğretmen okulunun bahçesi ise 22942 metrekare olarak belirtilmiştir. Bahçeler arasındaki boyut farkı, erkek muallim mektebinin İstanbul'un daha sıkışık bir kesimine inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. İstanbul erkek öğretmen okulunun öncesinde mektebi mülkiye binası olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Ankara'da ise erkek öğretmen okulu ve musiki öğretmen okulu bulunmaktadır. Ankara musiki muallim mektebi, müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla

¹⁷⁸ V. Karaalp, a.g.t. s. 90; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 78-79.

kurulmuş önemli kurumlardan birisidir. Cumhuriyet'in başkenti olması sebebi ile Ankara'da kurulmuştur. Musiki okulunun bulunduğu binanın ise şahsa ait olduğu belirtilmiştir. Bina taştan sağlam ve eğitim için uygundur. 20040 metrekarelik bir bahçesi olduğu belirtilmektedir. Ankara erkek öğretmen okulunun binası ise devlete aittir. Eğitime elverişli olmadığı ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmediği binanın terk edilmiş halde olduğu belirtilmiştir.

5.15. İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları ve İmtihan Neticeleri

Tablo 3.83. İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları ve İmtihan Neticeleri (1924-1925 Trabzon)¹⁷⁹

Vilayetler	Erkek mektepleri	1	2	3	4	5	Yekün	Kız mektepleri	1	2	3	4	5	Yekün
Trabzon	67	2424	1061	622	392	214	4713	8	229	177	113	77	57	653
Ankara	49	1451	883	558	368	251	3511	14	632	286	189	117	66	1290
İstanbul	200	4462	3516	2474	1728	997	13177	40	4071	3326	2201	1487	975	12060
Yekün	3274	87772	39039	22735	12215	6684	177287	435	26395	11644	6494	3985	2483	52513

Tablo 3.83, ilkokul sayılarını, bu okullarda eğitim alan öğrenci sayılarını ve öğrencilerin sınav sonuçlarını gösterir niteliktedir. Trabzon'da 67 tane erkek ilkokulu bulunduğu, 8 tane ise kız ilkokulu bulunduğu görülmektedir. Toplam 4713 erkek öğrenci, 653 kız öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Öğrencilerin başarı düzeyleri 1 ile 5 arasındaki not sistemi ile belirtilmiş ve öğrenci dağılımları aldıkları notlara göre yapılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde, eğitimde beşli not sistemi uygulanmaktadır. 1 en düşük notu ifade ederken, 5 ise en yüksek notu göstermektedir. 3 ve üzeri notlar, öğrencinin dersten geçtiğini belirtmektedir. Trabzon'daki erkek ilkokullarında, toplam 4713 öğrenciden 3485'i 3'ün altında not alarak başarısız olmuştur. 1228'i ise 3 ve üzeri not alarak başarılı olmuştur. Trabzon, kız ilkokullarında ise toplam 653 öğrenciden, 406'sı 3'ün altında not alarak başarısız olmuştur. 247'si ise 3 ve üzeri not alarak başarılı olmuştur. Trabzon'daki erkek ilkokullarının başarı oranı %26,06, kız ilkokullarındaki başarı ise %37,83 olmuştur. Ankara hem başkent hem de büyükşehir olmasına rağmen erkek

¹⁷⁹ V. Karaalp, a.g.t. s. 95; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 86, 87.

ilkokul sayısı bakımından Trabzon'un gerisinde kalmıştır. Fakat kız ilkokulları bakımından Trabzon'a göre daha fazla okulu mevcuttur. Buna rağmen ülke genelinde tüm vilayetlerde kız ilkokulları, erkek ilkokullarına göre oldukça azdır. İstanbul'daki ilkokul öğrencilerinin başarı durumları toplam sayılara göre bakıldığında yarı yarıyadır. Ankara'da ise başarılı olan öğrenciler çoğunlukta olmuştur.

5. 16. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları Sene İçinde Tahsili Terk Edenler

Tablo 3.84. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Adedi İle Talebe Mevcutları Sene İçinde Tahsili Terk Edenler (1924-1925 Trabzon)¹⁸⁰

Vilayetler	Sene içinde tahsili terk edenler			Sene içinde yeniden mektebe alınanlar			Geçen sene tatilinde tahsili terk edenler		
	Erkek	Kız	Yekün	Erkek	Kız	Yekün	Vefat sebebiyle	Diğer sebepler	Yekün
Trabzon	787	85	872	787	85	872	0	0	0
Ankara	430	171	601	685	415	1100	4	150	154
İstanbul	403	1126	1529	3687	3103	6790	301	1694	1995
T.G Yekün	19515	6599	26114	25780	8845	34625	467	5639	5940

Tablo 3.84, ilkokullarda eğitimini bırakan öğrenci sayılarını göstermektedir. Trabzon'da sene içinde okulu bırakan tüm öğrencilerin tekrar okula alındığı görülmektedir. Yaz tatilinde ise okulu bırakan öğrenci olmadığı anlaşılmaktadır. Ankara'da sene içinde 430 erkek, 171 toplam 601 öğrenci eğitimini bırakmıştır. Erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre ciddi bir farkla okulu bıraktıkları görülmektedir. Yaz tatilinde ise 154 kişi okulu bırakmış olup, bunların 4'ü ölüm gibi zaruri bir sebep neticesinde gerçekleşmiştir. İstanbul'da ise 1529 kişi okulu bırakmış olup, kız öğrencilerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Yaz tatilinde ise 1694 öğrenci okula devam etmemiştir. 301 öğrencinin ise vefat ettiği belirtilmiştir. Ülke genelinde ise sene içinde ve yaz tatilinde toplam 31753 öğrenci, eğitimini yarıda bırakmıştır. Bu durum, Cumhuriyet dönemindeki eğitim seferberliğine rağmen, Cumhuriyet'in, eğitimde sürekliliği sağlama konusunda ciddi problemlerle karşılaştığını göstermektedir. Ülke genelinde vefat eden öğrenci sayısı 467 olarak belirtilmiş olup, ölümlerin büyük çoğunluğunun İstanbul vilayetinde

¹⁸⁰ V. Karaalp, a.g.t. s. 96; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 86, 87.

gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum erken Cumhuriyet döneminde, büyük şehirlerde dahi çocuk sağlığının ciddi bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekleşen ölümlerin, doğal ölüm olabileceği gibi salgın hastalıklar, yetersiz beslenme veya sağlık sektörünün yetersizlikleri gibi faktörlerden de kaynaklanıyor olma ihtimali vardır.

5. 17. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri

Tablo 3.85. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri (1924-1925 Trabzon)¹⁸¹

Vilayetler	Umumi imtihanların başında sınıflarda erkek ve kız talebe mevcudu											
	Erkek						Kız					
	1	2	3	4	5	Yekûn	1	2	3	4	5	Yekûn
Trabzon	1842	1388	746	475	262	4713	169	205	139	80	60	653
Ankara	1739	819	554	358	294	3764	761	337	240	138	68	1544
İstanbul	5158	3462	2356	1598	899	13473	5147	3126	2052	1315	881	12521

Tablo 3.85, ilkokul kademesinde eğitim alan öğrencilerin, sınav sonuçlarının farklı şehirlere göre dağılımını göstermektedir. İstanbul, nüfus yoğunluğu ve eğitim kurumlarının fazla olması sebebiyle hem erkek hem kız öğrenci sayısı bakımından diğer şehirlere kıyasla oldukça fazla bir mevcuda sahiptir. Trabzon ve Ankara, erkek öğrenci sayıları bakımından yakın olsa da Trabzon, Ankara'ya kıyasla kız öğrenci mevcudu bakımından oldukça geride kalmış bulunmaktadır. İstanbul'da ise kız öğrencilerin eğitime erişimi yüksektir. Trabzon'da erkek öğrenci sayıları, kız öğrencilerin yaklaşık 7 katıdır. Bu fark, bölgesel olarak ailelerin, kültürel tutumlarının farkını ortaya koymaktadır.

¹⁸¹ V. Karaalp, a.g.t. s. 99; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 90.

5. 18. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri, Umumi İmtihanların Neticesi

Tablo 3.86. Vilayetlerde Mevcut İlk Mektepler Talebesinin Umumi İmtihanlar Başındaki Mevcutları İle İmtihan Neticeleri, Umumi İmtihanların Neticesi (1924-1925 Trabzon)¹⁸²

Vilayetler	Umumi İmtihanların Neticesi								Tahsili İkmal Edenlerden			
	Erkek				Kız				Daha yüksek mektebe girenler	Sınıfa girenler	Boş geçenler	Yekûn
	Sınıfı geçenler	İkmalde geçenler	Sınıfta dönenler	Yekûn	Sınıfı geçenler	İkmalde geçenler	Sınıfta dönenler	Yekûn				
Trabzon	3703	34	976	4713	545	4	104	653	76	29	114	219
Ankara	2635	86	1043	3764	1063	30	451	1544	185	69	41	295
İstanbul	9326	663	3484	13473	8679	551	3291	12521	1476	260	226	1962

Tablo 3.86, şehirlere göre ilkokul öğrencilerinin, sınav sonuçlarını ve başarı durumlarını gösterir niteliktedir. Trabzon'da ilkokul kademesindeki öğrenci toplamı 5366'dır. Bunların 4713'ü erkek öğrencileri oluşturmakta, 653'ü ise kız öğrencileri oluşturmaktadır. Kız öğrencilerin eğitime erişimi erkek öğrencilere göre oldukça azdır. 4713 erkek öğrenciden 3703'ü sınavlarında başarı göstererek sınıf geçmişlerdir. 34 öğrenci ise telafi sınavları sayesinde başarı göstererek sınıf geçmiştir. Başarısız olan ve sınıf tekrarı yapacak erkek öğrenci sayısı ise 976 olarak belirtilmiştir. Trabzon'da ilkokul seviyesindeki erkek öğrencilerin başarı oranları %79,3'dür. 653 kız öğrenciden 545'i sınavlarında başarı göstererek sınıf geçmişlerdir. 4 öğrenci ise telafi sınavları sayesinde başarı göstererek sınıf geçmiş bulunmaktadır. Başarısız olan ve sınıf tekrarı yapacak kız öğrenci sayısı ise 104 olarak belirtilmiştir. Trabzon'da ilkokul seviyesindeki kız öğrencilerin başarı oranı ise %84 olmuştur. Kız öğrencilerin sayıca az olmalarına rağmen erkek öğrencilere göre daha yüksek bir başarı oranı göstermiş oldukları görülmektedir. Trabzon'da sınıfta kalan ilkokul seviyesindeki öğrencilerin toplam mevcudu

¹⁸² V. Karaalp, a.g.t. s. 100-101; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 90.

1080 olmuştur. Tablonun ikinci kısmında, sınıf tekrarı yapması gereken öğrencilerin takibi yapılmış olup, dağılımları gösterilmiştir.

5. 19. 1340-1341 Ders Senesinde Vilayetlerle Mülhakatında Bulunan İlk Mektepler ve Talebe Adedi

Tablo 3.87. 1340-1341 Ders Senesinde Vilayetlerle Mülhakatında Bulunan İlk Mektepler ve Talebe Adedi (1924-1925 Trabzon)¹⁸³

Vilayet/Kaza/Nahiy/Köy	Sene Başında İlk Mekteplerdeki Erkek ve Kız Talebinin Sınıflara Nazaran Mevcudu										Sene İçinde Tahsili Terk Edenler		Sene İçinde Mektebe Alınanlar		Geçen Tatilde Tahsili Terk Edenler		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Yakın	Erkek	Kız	Yakın	Erkek	Yakın	Diğer Sebeplerle
Trabzon	474	278	169	116	52	1089	4	91	64	46	512	174	61	235	174	235	0
Akcaabat	401	131	86	67	33	738	1	12	2	2	40	151	8	159	151	159	0
Vahdikebir	562	218	101	67	41	989	1	2	2	0	18	171	6	177	171	177	0
Mağka	159	94	56	26	10	345	1	0	0	0	28	63	8	71	63	71	0
Sinanone	510	171	178	85	47	951	1	8	9	9	55	101	2	103	101	103	0
Of	318	169	72	31	11	601	0	0	0	0	0	127	0	127	127	127	0
Yakın	2124	1061	622	392	214	4713	8	113	77	57	653	787	85	872	787	872	0

Tablo 3.87, ilkökul seviyesindeki okul mevcudunu ve bu okullarda eğitim gören öğrenci sayılarını Trabzon'un merkez sancağı ve diğer ilçelerine göre dağılımları bakımından göstermektedir. Trabzon'da toplam 75 ilk mektep ve 5366 ilkökul seviyesinde öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Okulların 67 tanesi erkek ilkökulu, 8 tanesi ise kız ilkökulu. 5366 öğrenciden 4713'ü erkek öğrencileri, 653'ü ise kız öğrencileri oluşturmaktadır. Trabzon'da

¹⁸³ V. Karaalp, a.g.t. s. 138-139; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 94-95.

bulunan toplam 75 ilkokulun 19 tanesi Trabzon merkez sancağında bulunmaktadır. Bu okulların 15 tanesi erkek ilkokulu, 4 tanesi ise kız ilkokuludur. Bu 15 adet erkek ilkokulunda toplam 1089 öğrenci eğitim görmektedir. 4 adet kız okulunun toplam öğrenci mevcudu ise 512'dir. Trabzon'un, merkez sancağından sonra en fazla ilkokulu bulunan ilçesi Akçaabat'tır. Akçaabat'ta toplam 14 ilkokul bulunmaktadır. Bu okulların 13 tanesi erkek ilkokulu, 1 tanesi ise kız ilkokuludur. Erkek ilkokullarında toplam 738 öğrenci eğitim görürken, kız ilkokullarında öğrenci mevcudu yalnızca 40'dır. Diğer ilçelere bakıldığında kız ilkokul sayıları ve öğrenci mevcutları giderek azalmaktadır. Vakfikebir'de 13 ilkokuldan, 12'si erkek ilkokulu, 1 tanesi kız ilkokuludur. Kız ilkokuluna bakıldığında yalnızca 18 öğrencinin eğitim gördüğü görülmektedir. Vakfikebir'de erkek öğrenciler ile kız öğrenciler arasında mevcut olarak oldukça büyük bir fark vardır. Maçka'da genel olarak öğrenci sayıları diğer ilçelere göre düşüktür. Of 'ta ise kızlar için ilkokul hiç yoktur dolayısıyla kız öğrenci mevcudu bulunmamaktadır. Yalnızca 10 tane erkek ilkokulu bulunmakta olup, 601 öğrenci eğitim görmektedir. Trabzon'da eğitim durumuna bakıldığında, ilkokul seviyesindeki kız öğrencilerin ilçelere göre giderek sayılarının düştüğünü görmekteyiz. En fazla okul ve öğrenci mevcudu merkez sancağında bulunmakla birlikte kız öğrenci sayıları, erkek öğrencilerin yarısı kadardır. Diğer ilçelerde ise erkeklere oranla yok denecek kadar azdır. Trabzon'da eğitim gören 653 kız öğrencinin 512 'si Trabzon merkez sancağında eğitim görmektedir. Sadece bu veri, Trabzon'un diğer ilçelerinde kız öğrencilerin eğitime erişiminin ne kadar kısıtlı olduğunu göstermeye yetecek niteliktedir. Trabzon merkez sancağında, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde olduğu şekilde, kız öğrencilerin eğitime katılımı açısından bir çaba olduğu görülmektedir. Fakat bu durumun özellikle Trabzon'un diğer ilçelerinde çok yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Trabzon merkez sancağında kız okulu sayıları görece fazla olsa da, gerek okul sayısı bakımından gerekse kız öğrencilerin eğitime katılımını destekleyecek kültürel bilinçlenmenin sağlanması açısından kapsamlı çalışmaların gerektiği görülmektedir.

5. 20. Umum İmtihanlar

Tablo 3.88. Umumi İmtihanlar (1924-1925 Trabzon)¹⁸⁴

Vilayetler	Umumi İmtihanların Başında Sınıflardaki Erkek ve Kız Talebe Mevcudu						Umumi İmtihanların Neticesi						İkmal-i Tahsil Edenler							
	Erkek			Kız			Erkek			Kız			Daha yüksek mektebe gidenler		Başta kalmınlar		Sınıfların		Yekûn	
	1	2	3	4	5	6	Yekûn	Geçenler	İkmal	Dönenler	Yekûn	Geçenler	İkmal	Dönenler	Yekûn	Yekûn	Yekûn	Yekûn	Yekûn	Yekûn
Trabzon	399	301	204	118	67	1089	512	933	0	156	1089	437	0	75	512	67	10	10	67	219
Akcaabat	266	195	136	90	51	738	40	561	0	177	738	34	0	6	40	40	39	0	40	114
Vakıfkebir	294	395	152	89	59	989	18	705	8	276	989	12	0	6	18	58	45	13	58	29
Maçka	156	87	50	39	13	345	28	268	6	71	345	19	0	9	28	5	0	0	5	6
Sürmene	438	242	129	96	46	951	55	738	20	193	951	43	4	8	55	27	15	6	27	27
Or	289	168	75	43	26	601	0	498	0	103	601	0	0	0	0	22	0	0	22	22
Yekûn	1842	1388	746	475	262	4713	60	3703	34	976	4713	545	4	104	653	76	0	0	76	219

Tablo 3.88, sene içinde mevcut öğrencilerin sınav sonuçlarının, Trabzon'daki ilçelere göre dağılımını göstermektedir. Trabzon merkez sancağında eğitim gören 1089 erkek öğrencinin, 933'ü sınavlarda başarı göstererek sınıf geçmiş olup, 156'sı başarısız olarak sınıf tekrarı yapmak durumunda kalmıştır. 512 kız öğrenciden ise 437'si sınavlarda başarı gösterirken 75'i başarısız olmuştur. Akcaabat'ta, 738 erkek öğrenciden 561'i başarılı olurken, 40 kız öğrencinin, 34'ü başarı göstermiştir. 177 erkek öğrenci ve 6 kız öğrenci ise sınıf tekrarı yapmak durumundadır. Vakıfkebir'de, 989 erkek öğrenciden, 705'i sınavda başarı göstermiş,

¹⁸⁴ V. Karaalp, a.g.t. s. 140-141; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 112, 113.

8'i telafi sınavları sayesinde sınıf geçmeye hak kazanmış, 276'sı ise başarısız olmuştur. Kız öğrencilerde ise 18 öğrencinin 12'si başarılı olurken 8'i sınıfta kalmıştır. Maçka'da, 345 erkek öğrencinin, 268'i sınavda doğrudan başarılı olmuş, 6'sı telafi sınavında geçmiş, 71'i ise başarısız olmuştur. Kız öğrencilerde ise 28 öğrencinin 19'u başarılı olmuş, 9'u ise sınıf tekrarı yapmak durumunda kalmıştır. Sürmene'ye bakıldığında, 951 erkek öğrencinin, 738'i sınavlarında doğrudan başarı sağlamış, 20'si telafi sınavları ile başarı sağlamış, 193'ü ise başarısız olmuştur. Kız öğrencilerin 55'inden, 43'ü sınavlarında doğrudan başarı göstermiş, 4'ü telafi sınavları sayesinde sınıfı geçmiş, 8'i ise başarısız olmuştur. Of'ta toplam 601 erkek öğrenciden 498'i başarılı olurken, 103'ü başarısız olmuştur. Kız ilkokulu bulunmadığından kız öğrenci mevcudu ise yoktur. Telafi sınavlarının, erkek öğrencilerin sınıf geçmesinde, kız öğrencilere göre doğrudan etki ettiği görülmektedir. Kız öğrenciler için telafi sınavlarının etkili olduğu tek ilçe Sürmene olmuştur. Trabzon merkez sancağında erkek öğrencilerin başarı oranı %85,7 olurken kız öğrencilerin başarı oranı ise %85,4 olmuştur. Akçaabat'ta, erkek öğrencilerin başarı oranı, %76,1 iken kız öğrencilerin, %85 olmuştur. Vakfikebir'de, erkek öğrencilerin başarı oranı, %72,1 iken kız öğrencilerin ise, %66,7 olmuştur. Maçka'da erkek öğrenciler %79,4 kız öğrenciler ise %67,9 oranında başarı sağlamıştır. Sürmene'de, erkek öğrenciler %79,7 oranında başarı göstermiş olup, kız öğrenciler ise, %85,5 oranında başarı sağlamıştır. Of'ta ise yalnızca erkek ilkokulu bulunması sebebi ile kız öğrenci bulunmamaktadır. Erkek öğrencilerin başarı oranı %82,9 olmuştur.

5. 21. Binanın İrsafı

Tablo 3.89. Binanın İrsafı (1924-1925 Trabzon)¹⁸⁵

Vilayetler	Binanın İrsafı									Mektep Binasının				Yeni İnşaat İçin İstenilen Tahsisat
	Bahçesi				Taş	Ahşap	Yarım Kargir	Kerpiç	Yekün	Kıymeti	Adedi	Senelik Kirası	Adedi	
	Var	Olabilir	Olamaz	Yekün										
Trabzon	33	25	17	75	23	41	11	0	75	95500	22	950	8	0
Türkiye Geneli Yekün	1806	830	2919	5555	1458	1949	925	1221	5555	5905822	2395	47944	181	440164

¹⁸⁵ V. Karaalp, a.g.t. s. 170; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925.* (1927). s. 128-129.

Tablo 3.89, Trabzon'daki mevcut binaların durumlarını göstermektedir. Trabzon'da bulunan 75 binanın 33 tanesinin bahçesi bulunmaktadır. 25 tanesi bahçe yapılması için uygundur. 17 tanesi ise bahçe için yeterli alana sahip değildir. Binaların çoğunun ahşap olduğu görülmektedir. Ahşap malzemeden sonra en çok tercih edilen yapı malzemesi taş olmuştur. Binaların 11 tanesinin ise bir kısmı yarım kargir olarak belirtilmiş olup, yarısının ağır ve sağlam malzeme ile yarısının ise hafif yapı malzemesi kullanılarak inşa edildiği belirtilmektedir. Tablonun ikinci kısmında binaların kıymeti ve senelik kiralari belirtilmiştir. 33 binanın, 30 tanesi eğitim için kullanılmaktadır. 22 tanesinin devlete ait olduğu, 8 tanesinin ise kira bedeli belirtildiği için şahsa ait olduğu veya özel bir binada bulunduğu anlaşılmaktadır. Türkiye geneline bakıldığında ise bahçesi olmayan ve yapılması da mümkün bulunmayan bina sayısı, bahçesi olan binalara göre çoğunluğu oluşturmuştur. Bu durum, binaların eğitim için kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Bina yapıları, Trabzon ile doğru orantılı olarak çoğunlukla ahşap malzemeden yapılmıştır. Trabzon'da kerpiçten bina bulunmamasına karşın, Türkiye genelinde 1221 tane kerpiçten bina bulunmaktadır. Türkiye genelinde, 1806 tane bahçesi olan bina bulunmaktadır. 830 tane ise bahçe yapılmasına elverişli bina bulunmaktadır. Toplam 5555 binanın 2576'sının okul binası olarak kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda bahçesi olan binaların eğitim için tercih edildiği anlaşılmaktadır.

5. 22. Mekteplerin Sınıflara Göre İktisamı

Tablo 3.90. Mekteplerin Sınıflara Göre İktisamı (1924-1925 Trabzon)¹⁸⁶

Vilayetler	Mekteplerin Sınıflara Nazaran İktisamı											
	Erkek Mektepler Adedi						Kız Mektepler Adedi					
	Bir Sınıflı	İki Sınıflı	Üç Sınıflı	Dört Sınıflı	Beş Sınıflı	Yekûn	Bir Sınıflı	İki Sınıflı	Üç Sınıflı	Dört Sınıflı	Beş Sınıflı	Yekûn
Trabzon Vilayeti	36	35	32	21	20	144	2	4	3	4	8	21
Türkiye Geneli Yekûn	763	1170	1082	730	1187	4932	54	78	940	97	328	1497

¹⁸⁶ V. Karaalp, a.g.t. s. 239; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 163-164.

Tablo 3.90, erkek ve kız okullarının sınıf sayılarına göre dağılımlarını göstermektedir. Trabzon’da 144 erkek okulu ve 21 kız okulu bulunmaktadır. Trabzon’daki erkek okullarının çoğu bir, iki veya üç sınıflıdır. Dört ve beş sınıflı okullar ise daha azdır. Kız okullarında ise en çok beş sınıflı okul bulunmaktadır. Tek sınıflı okul sayısı yalnızca 2’dir. 1923-1924 senesine göre Trabzon’da kız öğrencilerin eğitime erişiminin artmakta olduğu ve tam teşekküllü okulların sayısının fazla olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde hem erkek öğrenci okullarında hem kız öğrenci okullarında tek sınıflı okulların azınlığı oluşturduğu görülmektedir. Bu durum ülke genelinde, tam teşekküllü okulların daha fazla olduğunu göstermekte ve eğitim açısından olumlu bir durum teşkil etmektedir. Ülke genelinde erkek okullarının sayısı 4932, kız okullarının sayısı ise 1497’dir. Kız okulları %23,2’lik bir orana sahiptir. Bu durum, erkek okullarının yaklaşık 3,3 kat daha fazla olduğu anlamına gelmektedir.

5. 23. Mekteplerin Dershanelere Göre İktisamı

Tablo 3.91. Mekteplerin Dershanelere Göre İktisamı (1924-1925 Trabzon)¹⁸⁷

Vilayetler	Mekteplerin Dershanelere Nazaran İktisamı											
	Erkek Mektepler Adedi					Kız Mektepler Adedi						
	Bir Dershaneli	İki Dershaneli	Üç Dershaneli	Dört Dershaneli	Beş Dershaneli	Yekûn	Bir Dershaneli	İki Dershaneli	Üç Dershaneli	Dört Dershaneli	Beş Dershaneli	Yekûn
Trabzon Vilayeti	112	15	3	3	11	144	7	5	0	2	7	21
Türkiye Geneli Yekûn	3535	622	253	152	361	4923	175	178	86	68	155	651

Tablo 3.91, Trabzon’da ve ülke genelinde mevcut ilkokulların kaç dershaneli olduğunu, erkek ve kız okulları olmak üzere ayrı şekilde göstermektedir. Trabzon’da ilkokulların büyük

¹⁸⁷ V. Karaalp, a.g.t. s. 191; *İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925*. (1927). s. 140, 141.

çoğunluğu bir dershaneli olup, toplam 119 okul bu kategoridedir. Bu durum, Trabzon genelinde ilkokullardaki sınıf kapasitesinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Kız okulları özelinde bakıldığında, bir denge durumu söz konusudur. Bir dershaneli 7 okul bulunurken, beş dershaneli okul sayısı da 7'dir. Ülke genelinde, Trabzon ile paralel bir durum söz konusudur. 4923 erkek okulunun 3535'i bir dershanelidir. Kız okulları ise toplamda 651 tane olup, en çok bir, iki ve beş dershaneli okul bulunmaktadır.

6. 1925-1926 / 1341-1342 İhsaiyat Mecmuası'na Göre Trabzon'da Eğitim Kurumları

6. 1. Maarif İdareleri

Tablo 3.92. Maarif İdareleri (1925-1926 Trabzon)¹⁸⁸

Vilayetler	Maarif İdareleri						
	Maarif		Maaş	Kâtip Memur	Maaş	İlk Tedrisat Müfettiş	Maaş
	Memur	Müdür	Lira		Lira		Lira
Ankara	1	0	50	5	55	3	55
İstanbul	1	0	50	7	159	14	405,75
Trabzon	1	0	50	1	20	1	21
Türkiye Geneli Yekûn	36	24	2100	73	1054	144	3263,25

Tablo 3.92, 1925-1926 yıllarında, eğitimdeki idari kadroların durumları hakkında şehirlere göre bilgi vermektedir. Trabzon'da maarif müdürü bulunmadığı görülmektedir. 1 memur görev yapmaktadır ve o dönemde aldığı maaş 50 lira olarak belirtilmiştir. 1 kâtip memuru görev yapmakta ve 20 lira maaş almaktadır. İlk tedrisat müfettişi sayısı ise 1 olup 21 lira maaş almaktadır. Büyükşehirlere göre kıyaslama yapıldığında çalışan memur sayılarının aynı olduğu ve görev yapan müdür verisi bulunmadığı görülmektedir. Kâtip memuru ve İlk tedrisat müdürü sayılarının ise Ankara ve İstanbul'a göre düşük olduğu görülmektedir. Aynı

¹⁸⁸ İhsaiyat Mecmuası 1925-1926. (1928). s. 3, 4.

şekilde maaşlarda da farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Memur maaşları Trabzon'daki ile aynı olsa da diğer görev gruplarındaki maaşlarda farklar göze çarpmaktadır. Ankara'da 5 kâtip memuru görev yapmaktadır. Kâtip memurlarının maaşları 55 lira olarak belirtilmiş olup kişi başı 11 lira maaş aldıkları anlaşılmaktadır. Trabzon'da ise 1 kâtip memuru görev yapmasına rağmen aldığı maaşın 20 lira olduğu belirtilmiştir. Bu durum Ankara'daki kâtip memurlarının daha az maaş ile çalıştıklarını göstermektedir. İlk tedarisat müfettişlerinin ise Trabzon'daki müfettişlere yakın maaşlar aldığı görülmektedir. Kadronun en fazla olduğu şehir İstanbul olmuştur. 7 kâtip memuru, 14 ilk tedarisat müfettişi görev yapmakta ve diğer şehirlere göre en yüksek maaşı bu görevliler almaktadır. Ülke geneline bakıldığında maarif müdürü ve memurların yaklaşık 35 lira maaş aldığı anlaşılmaktadır. Ülke genelinde kâtip memurları yaklaşık 15 lira, ilk tedarisat müfettişleri ise yaklaşık 23 lira maaş almaktadır.

6. 2. Erkek ve Kız Liseleri Memur ve Muallim Sayıları

Tablo 3.93. Erkek ve Kız Liseleri Memur ve Muallim Sayıları (1925-1926 Trabzon)¹⁸⁹

Mektep Adı	İdare Heyeti Kadrosu	Muallim Kadrosu		Muallim Mevcudu										Münhaller			Yekün Umumi	
				İlk Kısım					Tali Kısım					İdare Heyeti	Tali Heyeti			
				Erkek		Kadın		Yekün	Erkek		Kadın		Yekün		İlk Kısım	Tali Kısım		Yekün
				İlk	Tali	Asıl	Vekil		Asıl	Vekil	Asıl	Vekil						
Ankara Leyli Erkek Lisesi	8	9	35	5	0	4	0	9	20	1	0	0	22	1	0	13	14	53
İstanbul Leyli Erkek Lisesi	21	15	60	15	0	0	0	15	45	0	0	0	45	0	0	15	15	96
Trabzon Leyli Erkek Lisesi	9	0	26	0	0	0	0	0	21	5	0	0	26	0	0	0	0	35
Yekün	197	147	575	137	0	4	0	141	443	60	1	1	505	5	6	70	81	919

¹⁸⁹ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 26, 27.

Tablo 3.93, dönemin erkek ve kız liselerinde görev yapan memurların ve öğretmenlerin sayılarını gösterir niteliktedir. Tablonun, yatılı (leyli) erkek liselerinin kadroları hakkında bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Trabzon yatılı erkek lisesinin idari kadrosu 9 kişiden oluşmaktadır. Öğretmen kadrosuna bakıldığında ise 26 Tali öğretmen olduğu görülmektedir. Bu öğretmenler lisenin tali kısımlarında eğitim vermektedir. 21 asil görevli öğretmen, 5 vekil (yardımcı) görevli öğretmen bulunmaktadır. Erkek lisesinde görev yapan öğretmenlerin tamamı erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Trabzon'daki yatılı erkek lisesinde toplam 35 kişi görev yapmaktadır. Büyükşehirlere bakıldığında, Trabzon'dan farklı olarak, liselerin ilk kısımlarında da görev yapan öğretmenler bulunmaktadır. Trabzon'da münhal (kadro açığı) bulunmamakta fakat ülke genelinde ve büyükşehirlerde dolmamış kadrolar olduğu görülmektedir. Trabzon yatılı erkek lisesinin kadrosu, ülke genelindeki yatılı erkek liselerinin toplam memur ve öğretmen sayısının yaklaşık %3.81'ini oluşturmaktadır. Ülke genelinde yatılı erkek liselerinde görev yapan kadın öğretmen sayısı ise yalnızca 6'dır. Bunların 4'ü Ankara'da görev yapmaktadır.

6. 3. İdare Heyetinin Menşeleri

Tablo 3.94. İdare Heyetinin Menşeleri (1925-1926 Trabzon)¹⁹⁰

Leyli Erkek Liseleri	İdare Heyetinin Menşeleri															
	Darül Fünun		Yüksek Mektep		Yüksek Muallim		Lise		Orta		İlk Muallim		Diğer Menşeler		Yekün	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Ankara	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	3	0	8	0
İstanbul	2	0	0	0	0	0	6	0	7	0	1	0	5	0	21	0
Trabzon	4	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3	0	9	0
Yekün	49	0	13	0	12	0	33	0	32	0	17	0	36	0	192	0

Tablo 3.94, maarif idaresindeki görevlilerin eğitim geçmişleri hakkında bilgiler vermektedir. Trabzon'da toplam 9 memur görev yapmaktadır. Kadronun tamamı erkek memurlardan oluşmakta olup, kadın memur bulunmadığı görülmektedir. 9 memurun, 4'ü darülfünun mezunu, 2'si ortaokul mezunu, 3'ü ise diğer olarak belirtilen grupta yer almaktadır. Büyükşehirlere bakıldığında, Ankara'da kadronun çoğu yüksek eğitim almış olup ortaokul ve ilkokul mezunu memur bulunmamaktadır. İstanbul'da en fazla kadroya sahip şehirdir ve kadronun çoğu ortaokul mezunudur. Dönemin koşullarına göre maarif idaresinde görev yapmak için ilkokul eğitiminin yeterli olduğu anlaşılmaktadır fakat ülke genelinde memurlarının çoğunluğunun darülfünun mezunu olduğu görülmektedir. Ülke genelinde, idare heyetinde çalışan kadın memur verisi bulunmamaktadır. Bu durum, dönemin kamu yönetim sisteminde, kadın istihdamının sağlanmadığı veya yeterli kaynak bulunmadığından sağlanamadığı anlamına gelmektedir.

¹⁹⁰ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 30, 31.

6. 4. Muallimlerin Menşeleri

Tablo 3.95. Muallimlerin Menşeleri (1925-1926 Trabzon)¹⁹¹

Mektap Adı	Muallimlerin Menşeleri																													
	İlk Kısım												Orta Kısım																	
	Darül Fünun		İlk Muallim		Lise		Orta		Diğer Menşeler		Yekün		Darül Fünun		Yüksek Mektep		Yüksek Muallim		Lise		Orta		İlk Muallim		Diğer Menşeler		Yekün			
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K			
Ankara Leyli Erkek Lisesi	0	0	5	4	0	0	0	0	0	0	0	5	4	9	1	0	0	1	2	2	0	2	0	2	0	3	0	19	3	39
İstanbul Leyli Erkek Lisesi	0	0	1	4	0	0	0	1	0	0	0	15	0	13	0	5	0	1	0	1	0	4	0	0	0	3	0	45	0	81
Trabzon Leyli Erkek Lisesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	3	0	1	0	0	0	2	0	4	0	4	0	26	0	35
Yekün	3	0	9	4	0	0	1	0	0	4	0	13	4	17	2	8	0	4	3	4	0	3	0	4	0	7	4	50	4	83

Tablo 3.95, yatılı erkek liselerinde görev yapan öğretmenlerin eğitim geçmişleri hakkında bilgi vermektedir. Trabzon yatılı erkek lisesinin ilk kısımlarında görev yapan öğretmen bulunmamaktadır. Orta kısımlarında ise 26 öğretmen görev yapmaktadır. Bunların 12'si darülfünun mezunu, 3'ü yüksekokul mezunu, 1'i yüksek öğretmen okulu mezunu, 2'si ortaokul mezunu, 4'ü ilkokul mezunu 4'ü ise diğer olarak belirtilen eğitim geçmişine sahiptir. Öğretmen açıklarının kapatılması için düşük eğitim seviyelerine sahip kişilerinde öğretmenlik yapabildiği görülmektedir. Ülke geneline bakıldığında ise erkek yatılı liselerinin ilk kısımlarında genellikle ilkokul mezunu öğretmenlerin görev yaptığını, orta kısımlarında ise daha çok darülfünun mezunu öğretmenlerin görev yaptığını görmekteyiz. Büyükşehirlerde ülke geneli ile paralellik göstermiştir.

¹⁹¹ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 38, 39.

6. 5. Bina Vaziyeti

Tablo 3.96. Bina Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)¹⁹²

Vilayet İsmi	Bina Vaziyeti							
	Kâgir	Ahşap	Elverişli	Elverişli Değil	Müsaıt Bahçesi Olup Olmadığı	Kıymeti	İcar	Ait Olduğu Cihet
						Lira Adedi	Lira Adedi	
Ankara Leyli Erkek Lisesi	1	-	-	-	1	242000	-	Hazineye
İstanbul Leyli Erkek Lisesi	-	-	-	1	-	30000	-	Hazineye
Trabzon Leyli Erkek Lisesi	1	-	-	-	1	150000	-	Hazineye
Yekûn	2	-	-	4	16	1000000	-	Hazineye

Tablo 3.96, yatılı erkek liselerinin bina durumlarını gösterir niteliktedir. Trabzon yatılı erkek lisesinin bulunduğu bina kâgir (taş ve tuğla gibi sağlam malzeme) yapı malzemesinden olduğu ve kullanıma uygun bir bahçesinin bulunduğu görülmektedir. Bina devlete ait olup, kıymeti 150000 lira olarak belirtilmiştir. Büyükşehirlere bakıldığında, İstanbul yatılı erkek lisesinin binasının, eğitim için uygun durumda olmadığı belirtilmiştir. Ankara yatılı erkek lisesi ise Trabzon'daki gibi kâgir yapı malzemesinden yapılmış olup kullanıma uygun bahçesi bulunmaktadır. Devlete aittir ve kıymeti Trabzon'daki liseye göre daha fazladır. Ülke geneline bakıldığında yatılı erkek liselerinden 4 tanesinin eğitim için uygun olmadığı görülmektedir. Tüm binaların devlete ait olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹² *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 41.

6.6. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları)

Tablo 3.97. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları, 1925-1926 Trabzon)¹⁹³

Mektep Adı	İdare Heyeti Kadrosu	Muallim Kadrosu		İdare Heyeti Mevcudu						Muallim Mevcudu						Mühaller						
				Erkek			Kadın			İlk Kısım			Birinci Devre			İdare Heyeti	Tahim Heyeti					
				Asıl	Ve kil	Asıl	Ve kil	Ye kün	Asıl	Ve kil	Asıl	Ve kil	Ye kün	Asıl	Ve kil		Asıl	Ve kil	Ye kün	İlk Kı sım	Biri nci Devre	Ye kün
Trabzon Kız Orta Mektebi	3	0	12	3	0	0	0	3	0	0	0	0	0	7	5	0	0	12	0	0	0	0
Türkiye Geneli Yekün	76	51	234	68	4	0	0	72	43	7	0	0	50	206	25	0	0	231	4	1	3	8

Tablo 3.97, ortaokulların, memur ve öğretmen sayılarını göstermektedir. Trabzon kız ortaokulunun idari kadrosu 3 kişiden oluşmaktadır ve memurların tamamı erkektir. Öğretmen kadrosuna bakıldığında ise ilk kısımların boş olduğunu birinci devre kadrosunun ise 12 kişiden oluştuğu görülmektedir. 12 kişilik öğretmen kadrosunun, 7'si asil görevli, 5'i ise yardımcı öğretmen görevindedir ve kadronun tamamı erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Kadro gereği olması gereken öğretmen sayısı yeterli görülmüş olup münhal verisi bulunmamaktadır. Ülke genelinde ortaokullarda görevli idari memur sayısı toplam 76 olarak belirtilmiştir. Ülke genelinde toplam 8 kişilik kadro açığı bulunmaktadır. Bunların, 4'ü idari memur eksliği, 4'ü ise öğretmen eksliği olarak belirtilmiştir. Ortaokulların ilk kısımlarında toplam 50 öğretmen görev yapmakta, birinci devre sınıflarında ise toplam 231 öğretmen eğitim vermektedir. Ortaokulların idare heyetleri, ilk kısımları ve birinci devrelerinde çalışan memur ve öğretmenlerin tamamı erkektir.

¹⁹³ İhsaiyat Mecmuası 1925-1926. (1928). s. 38.

6. 7. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri)

Tablo 3.98. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)¹⁹⁴

Mektep Adı	İdare Heyetinin Menşeleri															
	Darül Fünun		Yüksek Mektep		Yüksek Muallim		Lise		Orta		İlk Muallim		Diğer Menşeler		Yekûn	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Trabzon Kız Orta Mektebi	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0
Türkiye Geneli Yabancı	14	3	0	1	5	7	4	0	3	3	5	9	12	6	43	29

Tablo 3.98, ortaokullarda görev yapan idare heyeti kadrosundaki memurların, eğitim geçmişleri hakkında bilgiler vermektedir. Trabzon kız ortaokulundaki idare heyeti toplam 3 kişiden oluşmaktadır. Bunların, 1'i darülfünun mezunu, 1'i yüksek muallim mektebi mezunu, 1'i ise lise mezunudur. Genel olarak kadronun yüksek eğitim aldığı söylenebilir. Ülke genelinde, ortaokulların idari kadrosunda çalışan memur sayısı toplam 72'dir. Görevli memurların, 14'ü darülfünun mezunu erkek memur, 3'ü ise darülfünun mezunu kadın memurdur. Yüksek mektep mezunu 1 kadın memur bulunmaktadır. Yüksek muallim mektebi mezunu 5 erkek memur, 7 kadın memur görev yapmaktadır. Lise mezunu 4 erkek memur bulunmaktadır. Ortaokul mezunu 3 erkek memur, 3 kadın memur bulunmaktadır. İlkokul mezunu toplam 14 memur görev yapmakta olup, 5'i erkek, 9'u ise kadındır. Eğitim kademelerinin herhangi birinden eğitim almayı farklı yeterlilikler ile mesleği icra eden öğretmenler diğer grubunda gösterilmiştir. Toplam sayıları, 18 olup, 12'si erkek memur, 6'sı kadın memurdur. Ülke genelinde ortaokullarda çalışan memurların 43'ü erkek, 29'u kadındır. Kadın çalışan sayısı, ortaokul seviyesinde erkek çalışan sayısına yaklaşmış bulunmaktadır. Trabzon'da ise ortaokul idare heyetinde çalışan kadın memur bulunmamaktadır.

¹⁹⁴ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 40.

6. 8. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri)

Tablo 3.99. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)¹⁹⁵

Mektep Adı	Muallimlerin Menşeleri																													
	İlk Kısım												Orta Kısım												Yekûn					
	Darülfünun		İlk Muallim		Lise		Orta		Diğer Menşeler		Yekûn		Darülfünun		Yüksek Mektep		Yüksek Muallim		Lise		Orta		İlk Muallim				Diğer Menşeler		Yekûn	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K			E	K	E	K
Trabzon Kız Orta Mektehi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	4	4	6	6	12		
Türkiye Genel Yekûn	0	2	1	41	0	1	0	0	1	4	2	48	26	15	12	5	8	4	1	4	2	10	14	29	39	62	102	129	281	

Tablo 3.99, ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, eğitim geçmişleri hakkında bilgi vermektedir. Trabzon kız ortaokulunda, 12 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmen kadrosunun 6'sı kadın öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmen kadrosunda cinsiyet dağılımının eşit olduğu görülmektedir. Ortaokulların ilk kısımlarında eğitim veren öğretmen kadrosu boş olup, öğretmenler, ortaokulun orta kısım sınıflarında eğitim vermektedirler. Orta kısımlarda eğitim veren öğretmenlerden, 1'i darülfünun, 1'i yüksek öğretmen okulu, 2'si ilkokul mezunudur. 8 öğretmenin diğer olarak belirtilen grupta olduğu ve farklı yeterlilikler ile mesleğe geldiği görülmektedir. Kadrodaki erkek öğretmenlerin yüksek eğitim aldığı, kadın öğretmenlerin ise daha sınırlı eğitimler ile mesleğini icra ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye geneline bakıldığımızda, ortaokullarda görev yapan kadın öğretmen sayısının, erkek öğretmenlerden fazla olduğu görülmektedir. Ortaokulların ilk kısımlarında toplam 50 öğretmen görev yapmakta olup, bunların 48'i kadın öğretmen, 2'si ise erkek öğretmendir. Ortaokulların, orta kısımlarında ise 231 öğretmen görev yapmakta olup, bunların 129'u kadın öğretmen,

¹⁹⁵ İhsaiyat Mecmuası 1925-1926. (1928). s. 40.

102'si ise erkek öğretmendir. Ülke genelinde ortaokulların ilk kısımlarındaki öğretmen kadrosunun çoğu ilkokul mezunu kadın öğretmenlerden oluşmaktadır. Orta kısımlardaki öğretmen kadrosunun çoğu ise farklı yeterlilikler ile göreve gelmiş öğretmenlerden oluşmaktadır. Diğer menşeler dışında çoğunluğu oluşturan öğretmenler ilkokul mezunları ve darülfünun mezunlarıdır. Ortaokullarda eğitim veren öğretmen kadrolarının büyük bir kısmının yüksek eğitim almadıkları anlaşılmaktadır.

6. 9. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Binanın Vaziyeti)

Tablo 3.100. Erkek ve Kız Orta Mektepleri (Binanın Vaziyeti, 1925-1926 Trabzon)¹⁹⁶

Vilayet İsmi	Binanın Vaziyeti							
	Kâgir	Ahşap	Elverişli	Elverişli Değil	Müsait Bahçesi Olup Olmadığı	Kıymeti	İcar	Ait Olduğu Cihet
						Lira	Lira	
Trabzon Kız Orta Mektebi	1	-	-	-	1	-	-	Milli Emlak'a
Türkiye Geneli Yekûn	12	3	-	-	15	-	2850	-

Tablo 3.100, kız ve erkek ortaokullarının buldukları binaların mevcut durumları hakkında bilgi verir niteliktedir. Trabzon kız ortaokulunun kâgir (tuğla-taş) yapı malzemesi kullanılarak yapıldığı dolayısıyla sağlam olduğu belirtilmiştir. Kullanıma uygun durumda bulunan ve eğitim açısından elverişli bir bahçesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Mülkiyetinin devlete ait olduğu belirtilmiş olup, kıymeti ile ilgili bir veri verilmemiştir. Ülke geneline bakıldığında, kâgir yapı malzemesi ile inşa edilmiş 12 ortaokul binası bulunduğu görülmektedir. 3 binanın ise ahşap yapı malzemesi ile inşa edildiği belirtilmiştir. Toplam 15 kullanıma uygun bahçe olduğu bilgisinden anlaşılacağı üzere ülke genelindeki tüm ortaokulların bahçesi vardır. 15 ortaokul binasının, devlete ait olduğuyla ilgili herhangi bir bilgi yer almamış olup, aylık 2850 lira kira ödemesi bulunduğu görülmektedir. Bu durum, okul binalarının şahıslara ait olabileceği anlamına gelmektedir.

¹⁹⁶ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 41.

Vasat (orta) dereceleri ile diploma alan öğrencilerin başarı durumları belirtilmiştir. Ülke genelinde 17 öğrenci bu dereceler ile mezun olmuştur.

6. 11. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları)

Tablo 3.102. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Memur ve Muallim Mevcutları, 1925-1926 Trabzon)¹⁹⁸

Mektep Adı	İdare Heyeti Kadrosu	Muallim Kadrosu		İdare Heyeti Mevcudu					Muallim Mevcudu									Mühaller			Toplam Yekûn			
				Erkek			Kadın		Yekûn	İlk Kısım			Birinci Devre			İdare Heyeti	Tahim Heyeti							
				Asıl	Ve kil	Asıl	Ve kil	Asıl		Ve kil	Asıl	Ve kil	Asıl	Ve kil	Asıl		Ve kil	Asıl	Ve kil	Asıl		Biri nci Dev re	Yek ûn	
																								Asıl
Ankara Musiki Muallim Mektebi	6	0	9	5	1	0	0	6	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	9	0	0	0	0	15
Ankara Erkek Muallim Mektebi	7	5	10	7	0	0	0	7	3	0	2	0	5	9	1	0	0	10	0	0	0	0	0	22
İstanbul Erkek Muallim Mektebi	12	10	22	12	0	0	0	12	10	0	0	0	10	21	1	0	0	22	0	0	0	0	0	44
Trabzon Erkek Muallim Mektebi	7	5	16	6	0	0	0	6	5	0	0	0	5	10	4	0	0	14	1	0	2	3	25	
Türkiye Genel Yekûn	115	8	260	93	9	1	1	104	72	3	4	0	79	216	32	0	0	243	11	4	12	27	431	

Tablo 3.102, kız ve erkek öğretmen okullarındaki mevcut memur ve öğretmen sayılarını gösterir niteliktedir. Trabzon erkek öğretmen okulunun idari kadrosu 7 kişi olarak belirtilmiş olup, 6 kişinin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Öğretmen kadrosu ise 21 kişiden oluşmaktadır. Öğretmen kadrosu 21 kişi olarak belirtilmiş olup görev yapan toplam 19 öğretmen bulunmaktadır. 19 öğretmenin, 5'i öğretmen okulunun ilk kısımlarında eğitim verirken, 14'ü

¹⁹⁸ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 50.

birinci devre sınıflarında eğitim vermektedir. İdari kadroda bulunan memurların tamamı erkek olup asil görevlidirler. Öğretmen kadrosunun tamamı da erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmen okulunun ilk kısımlarında görev yapan 5 erkek öğretmenin tamamı asil görevliyken, birinci devre sınıflarda görev yapan 14 öğretmenin, 10'u asil görevli, 4'ü ise yardımcı öğretmen olarak göreve gelmiştir. Kadro gereği olması gereken fakat eksik olan kadro açıkları tablonun münhal kısmında belirtilmiştir. Trabzon erkek öğretmen okulunun kadrosunun toplam 28 kişi olması gerekirken 25 kişi olduğu görülmektedir. Ankara başkent ve büyükşehir statüsüne sahip olmasına rağmen erkek öğretmen okulundaki kadro, Trabzon'a göre daha kısıtlıdır. İstanbul ise tek başına Türkiye genelinde erkek öğretmen okulu kadrolarının, %10,2'sini oluşturmaktadır. Ankara'da müzik öğretmeni yetiştirmek üzere açılmış öğretmen okulunun ise 15 kişilik bir kadrosu bulunmakta olup, kadro açığı olmadığı görülmektedir. Ülke genelinde boş kalan kadrolara bakıldığında, 27 kişilik bir açık olduğu görülmektedir. Bu durum, ülke genelinde, yeterli memur ve öğretmenin henüz tam bulunmadığını göstermektedir. Kadro açığının %11,1'ini Trabzon vilayeti oluşturmaktadır.

6. 12. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri)

Tablo 3.103. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (İdare Heyetinin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)¹⁹⁹

Mektep Adı	İdare Heyetinin Menşeleri															
	Darül Fünun		Yüksek Mektep		Yüksek Muallim		Lise		Orta		İlk Muallim		Diğer Menşeler		Yekûn	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Ankara Musiki Muallim Mektebi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	4	0	6	0
Ankara Erkek Muallim Mektebi	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	3	0	7	0
İstanbul Erkek Muallim Mektebi	4	0	0	0	1	0	0	0	3	0	0	0	4	0	12	0
Trabzon Erkek Muallim Mektebi	1	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	1	0	6	0
Türkiye Geneli Yekûn	24	1	3	0	13	0	5	0	19	0	9	0	30	0	103	1

¹⁹⁹ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 51.

Tablo 3.103, erkek ve kız öğretmen okullarında görev yapan idare heyeti memurlarının eğitim durumları hakkında bilgi vermektedir. Trabzon erkek öğretmen okulunda görev yapan 6 kişilik idari kadronun, 1'i darülfünun mezunu, 2'si yüksek öğretmen, 2'si ortaokul mezunu, 1'i farklı yeterlilikler ile göreve getirilmiştir. Ankara erkek öğretmen okulunda görev yapan 7 kişilik idari kadronun, 1'i darülfünun mezunu, 1'i lise mezunu, 1'i ortaokul mezunu, 1'i ilkokul mezunu, 3'ü ise farklı yeterlilikleri sayesinde göreve gelen kişilerden oluşmaktadır. Ankara müzik öğretmeni okulunun 6 kişilik idari kadrosu, 2 ilkokul mezunu memur ve 4 farklı yeterlilikleri sayesinde göreve gelmiş memurlardan oluşmaktadır. İstanbul erkek muallim mektebinin 12 kişilik idari kadrosunun, 4'ü darülfünun mezunu, 1'i yüksek öğretmen, 3'ü ortaokul mezunu, 4'ü ise farklı yeterlilikleri sayesinde göreve getirilmiş memurlardan oluşmaktadır. Türkiye genelinde erkek ve kız öğretmen okullarının idari kadrosunda çalışan memur sayıları toplam 104'dür. 104 memurdan 103'ü erkek memur, yalnızca 1'i kadın memurdan oluşmaktadır. Ülke genelinde idari kadroda yer alan memurların çoğunluğu farklı yeterlilikler ile memur olmuşlardır. Bu durum bize okul eğitimine gerek görülmeden memur ihtiyacını karşılamak adına, başka yeterlilikler ile memur istihdamı sağlandığını göstermektedir. Farklı yeterlilikleri sayesinde göreve getirilmiş memurlardan sonra en fazla darülfünun mezunu kişinin memur olarak, idari kadrolarda görev yaptığı anlaşılmaktadır.

6. 13. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri)

Tablo 3.104. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Muallimlerin Menşeleri, 1925-1926 Trabzon)²⁰⁰

Mektep Adı	Muallimlerin Menşeleri																													
	İlk Kısım												Orta Kısım																	
	Darül Fünun		İlk Muallim		Lise		Orta		Diğer Menşeler		Yekün		Darül Fünun		Yüksek Mektep		Yüksek Muallim		Lise		Orta		İlk Muallim		Diğer Menşeler		Yekün			
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K		
Ankara Müzik Muallim Mektebi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	8	0	9	0			
Ankara Erkek Muallim Mektebi	0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	3	2	5	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	2	0	10	0			
İstanbul Erkek Muallim Mektebi	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	10	0	1	0	5	0	2	0	1	0	1	0	3	0	0	0	22	0		
Trabzon Erkek Muallim Mektebi	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	4	0	3	0	0	0	4	0	2	1	0	14	0			
T.G Yekün	0	0	6	2	0	0	4	2	2	0	75	4	6	1	3	1	0	2	5	6	0	24	0	54	0	4	7	24	8	0

²⁰⁰ İhsaiyat Mecmuası 1925-1926. (1928). s. 52.

Tablo 3.104, erkek ve kız öğretmen okullarında görev yapan öğretmen sayılarını ve bu öğretmenlerin aldıkları eğitimleri göstermektedir. Trabzon erkek muallim mektebinde görev yapan 19 erkek öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin 5'i Trabzon erkek öğretmen okulunun ilk kısımlarında eğitim vermekte, 9'u ise orta kısım sınıflarına eğitim vermektedir. İlk kısım öğretmenlerinin tamamı ilkokul mezunu olarak görev yapmaktadır. Orta kısımlarda eğitim veren 14 öğretmenin, 4'ü yüksek okul mezunu, 3'ü yüksek öğretmen, 4'ü ortaokul mezunu, 2'si ilkokul mezunu, 1'i ise farklı yeterlilikleri sayesinde göreve gelmiş öğretmendir. Trabzon'daki öğretmen okullarının, orta kısımlarında görev yapan öğretmenlerin ilk kısımlarda görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek tahsil seviyeleri olduğu görülmektedir. Ankara müzik öğretmeni okulunun ise ilk kısımlarında eğitim devam etmemekte, yalnızca orta kısımlarda 9 öğretmen görev yapmaktadır. 9 öğretmenin 1'i ilkokul diğerleri ise farklı yeterlilikleri sayesinde eğitim vermektedir. Ankara erkek muallim mektebinin ilk kısımlarında, 5 öğretmen görev yapmaktadır ve hepsi ortaokul mezunudur. Orta kısımlarda eğitim veren öğretmenler ise 10 kişiden oluşmakta olup, 5'i darülfünun mezunu, 1'i ortaokul mezunu, 2'si ilkokul mezunu, 2'si ise farklı yeterlilikleri sayesinde göreve gelmiş öğretmenlerden oluşmaktadır. İstanbul'a bakıldığında, 10 öğretmen ilk kısımlarda eğitim vermekte ve tamamı ilkokul mezunu olarak bulunmaktadır. Orta kısımlarda eğitim veren 22 öğretmen olup 10 tanesi darülfünun mezunudur. İstanbul erkek öğretmen mektebinin orta kısımlarında görev yapan öğretmenlerin tahsil seviyeleri ilk kısımda görev yapan öğretmenlere göre daha yüksektir ve Trabzon vilayeti ile paralellik göstermektedir.

6. 14. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Bina Vaziyeti)

Tablo 3.105. Erkek ve Kız Muallim Mektepleri (Bina Vaziyeti, 1925-1926 Trabzon)²⁰¹

Mektep Adı	Binanın Vaziyeti							
	Kâğır	Ahşap	Elverişli	Elverişli Değil	Müsait Bahçesi Olup Olmadığı	Kıymeti	İcar	Ait Olduğu Cihet
						Lira	Lira	
Ankara Musiki Muallim Mektebi	1	-	-	-	1	-	7000	Şahsa
Ankara Erkek Muallim Mektebi	1	-	-	-	1	800000	-	Hazineye
İstanbul Erkek Muallim Mektebi	1	-	-	-	1	240000	-	Hazineye
Trabzon Erkek Muallim Mektebi	1	-	-	-	1	100000	-	Milli Emlak'a
Türkiye Geneli Yekûn	14	1	-	2	15	-	-	-

²⁰¹ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 53.

Tablo 3.105, erkek ve kız öğretmen okullarının buldukları binaların mevcut durumları hakkına bilgi verir niteliktedir. Ülke genelinde 15 öğretmen okulu binası bulunmaktadır. Bunların yalnızca 1'i ahşap yapı malzemesi kullanılarak inşa edilmiştir kalan 14 binada kâgir malzeme ile inşa edilmiştir. Trabzon ve Ankara, İstanbul gibi büyükşehirlerde de kâgir binalar kullanılmaktadır. Trabzon'daki erkek öğretmen okulunun eğitim için uygun bir bahçesi bulunmaktadır. Değeri 100000 olarak belirtilmiş olup devlete aittir. Ankara müzik öğretmeni yetiştiren okulun ise eğitim için kullanılmaya uygun bir bahçesi bulunmaktadır. Kirası 7000 olarak belirtilmiş olup, bina şahsa aittir. Ankara'daki erkek öğretmen okulu ise devlete ait olup, değeri 800000 olarak belirtilmiştir. İstanbul erkek öğretmen okulunun eğitim için kullanıma uygun bir bahçesi bulunmaktadır. Değeri 240000 olarak belirtilmiş olup devlete aittir. Ülke genelinde toplam 15 öğretmen okulu binası olduğu göz önünde bulundurulursa 15 bahçe verisine bakılarak tüm öğretmen okullarının bahçesi olduğu anlaşılmaktadır. Ülke genelindeki 2 öğretmen okulunun ise eğitim-öğretim için uygun şartlara sahip olmadığı belirtilmiştir. Ülke genelindeki 15 öğretmen okulu binasının değeri ve kime ait olduğu bilgisi verilmemiştir.

ise başarısız olmuştur. Telafi sınavı verisi bulunmamaktadır. Bu durum telafi sınavı yapılmadığını gösterebileceği gibi, telafi sınavına katılan öğrenci olmadığı anlamına da gelebilir. Trabzon yatılı şehir okulunda, bu sınavlar neticesinde elde edilen başarı oranı %75,91 olmuştur. Türkiye genelindeki yatılı okulların tamamına bakıldığında, toplam 4901 öğrenci bu okullarda eğitim görmektedir. Sınava katılan toplam öğrenci sayısı 4353 olarak belirtilmiştir. Başarılı olan öğrenci sayısı ise 3290 olmuştur. Ülke genelinde şehirlerdeki yatılı okullarda okuyan öğrencilerin, bu sınav neticesinde elde etmiş oldukları başarı oranı, %75,56 olurken, başarısızlık oranları ise, %24,44 olmuştur. Bu durum her 100 öğrenciden 76'sının başarılı olduğunu göstermektedir. Ülke genelinde ihraç edilen öğrenci sayısı yalnızca 5'dir. Genel sayıya bakıldığında, bu durum ülkede mevcut yatılı okullarda eğitim gören öğrenci profillerinin problemden uzak öğrenciler olduğunu göstermektedir.

6. 18. Şehir Yatılı Mekteplerinin Bina Vaziyeti

Tablo 3.109. Şehir Yatılı Mekteplerinin Bina Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)²⁰⁵

Mektep Adı	Mektebe Elverişli				Mektebe Elverişli Değil				Bahçesi Olup Olmadığı		Kıymeti	Cihet Aidiyeti	Senelik İcarı
	Kâğır	Yarım Kâğır	Ahşap	Kireç	Taş Kâğır	Yarım Kâğır	Ahşap	Kireç	Vardır	Mesamesi Metre Murabba	Lira		Lira
Trabzon Erkek	-	-	-	-	-	-	-	-	Vardır	Meçhul	Meçhul	Öksüz Yurtlarına Aittir	-
İstanbul kız ve erkek	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yakın	13	1	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-

Tablo 3.109, şehirlerdeki mevcut yatılı okulların buldukları binaların mevcut durumlarını göstermektedir. Trabzon'da bulunan erkek yatılı okulunun bina malzemesi ve okul için kullanıma uygun olup olmadığı belirtilmemiştir. Fakat bu okulun eğitim için kullanıldığı idari kadro, memur, öğretmen, öğrenci ve sınav neticeleri gibi verilerin varlığından anlaşılmaktadır. Okulun bir bahçesi olduğu belirtilmiş olup, bahçenin büyüklüğü ve binanın

²⁰⁵ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 64, 65.

kıymeti hakkında veri bulunmamaktadır. Binanın öksüz yurtlarına ait olduğu belirtilmiştir. İstanbul'daki yatılı okullarının 5 tane olduğu ve bu binaların taş gibi sağlam yapı malzemesi ile inşa edildiği dışında bir veri bulunmamaktadır. Ülke geneline bakıldığında, okul olarak kullanılmaya uygun vaziyette yatılı okul bina sayısı 14'dür. Bunların, 13'ü taş gibi sağlam yapı malzemesi ile inşa edilmiş binalardır 1 tanesinin ise yarı sağlam yapı malzemesi kullanılarak, yarı hafif yapı malzemesi ile inşa edildiği belirtilmiştir. Okul olarak kullanılmak için uygun durumda bulunmayan bina sayısı ise 4 olarak belirtilmiştir. Bu binalar, yarım kâgir, ahşap ve kireç yapı malzemeleri ile inşa edilmiştir. Ülke genelindeki şehir yatılı okulları ile ilgili bilgilerde bunlar ile sınırlıdır.

6. 19. İlk Mekteplerin Muallim Vaziyeti

Tablo 3.110. İlk Mekteplerin Muallim Vaziyeti (1925-1926 Trabzon)²⁰⁶

Mektep	Muallim Vaziyeti													
	Geçen Seneden Devrolunanlarla Mühhal Muallimlikler		Bu Sene Yeniden Mesleğe Giren Muallimler		Fiilen Mevcut Muallimlerin Menşeleri				Mevcut Muallimlerin Yaşları					
					Yüksek Mektep Mezurları	Diğer Menseler	Muallim Mektebi Mezurları	Yekün	15-17	17-20	20-25	25-30	30-35	35-40
	Mühhal	Asıl	Umumi Yekün	Mühaller										
Kadroya Göre Muallim Adedi	158													
	133		25		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
Yatılı	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
E	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
K	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
Mühidit	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
Yekün	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
Trabzon	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
İstanbul	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
Ankara	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
Yekün	133		158		133				158					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					
	0		0		0				0					

²⁰⁶ İhsaiyat Mecmuası 1925-1926. (1928). s. 88, 89.

Tablo 3.110, ilkokullarda görev yapan öğretmenler hakkında bilgiler vermektedir. Trabzon vilayetindeki okul durumuna bakıldığında, 84 erkek ilkokulu, 10 kız ilkokulu bulunduğu anlaşılmaktadır. Kadroya bakıldığında toplam 158 öğretmen bu okullarda görev yapmaktadır. Geçen seneden devreden ve boş kalan kadro 133 kişi olarak verilmiştir. Sene içerisinde mesleğe gelen 25 öğretmen olmuştur. Görev yapan öğretmenlerin eğitim geçmişlerine bakıldığında, 51 öğretmenin darülmulallimin mezunu olduğu, 81 öğretmenin ise farklı seviyelerdeki eğitimler ile veya farklı yeterlilikler ile mesleğe geldiği anlaşılmaktadır. Görev yapan öğretmen yaşlarına bakıldığında, çoğunluğun 20-25 yaş aralığında veya 25-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Trabzon'da görev yapan öğretmenler çoğunlukla genç olup, tecrübeli, ileri yaşta öğretmen neredeyse hiç bulunmamaktadır. 158 öğretmenden yalnızca 51'i öğretmen okulu mezunu, diğer öğretmenler ise farklı okullarda yetişmişlerdir. Bu durum, öğretmenlik mesleğinin henüz profesyonelleşme aşamasında olduğunu göstermektedir. Kadroda 133 boşluk bulunmuştur, fakat 25 yeni atama ile bu açığın bir kısmı kapatılmıştır. Erkek öğrenciler için daha fazla okul açılmışken, kız öğrenciler için sınırlı sayıda kurum bulunması dikkat çekmektedir. Kadınların eğitime erişimi henüz hala ikinci planda kalmaktadır. Okul sayısına göre öğretmen sayılarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin hem sayı olarak yetersiz olması hem de yalnızca 51 öğretmen okulu mezunu öğretmen bulunması gibi durumlar sebebi ile nitelik bakımından yetersizlik olduğu anlaşılmaktadır.

6. 21. Umum İmtihan Veyahut Yoklama Neticeleri

Tablo 3.112. Umum İmtihan Veyahut Yoklama Neticeleri (1925-1926 Trabzon)²⁰⁸

Vilayet Adı	Umum İmtihan Veya Yoklama Neticeleri		Mektep Binasının		Demirbaş Eşya		Senelik Maaşları																						
	İmtihanda	İkmalde	İnşa Tarihi ve Sair Evsaf	Ait Olduğu Cihet	İdareye Ait	Tadrisatı Ait	Müzeve Ait	Kütüphaneye Ait	Mualim ve Mualim Muavini Maaşları Lira	Diğer Bilimum Maaşları Lira	Yekün Lira	Müstemmen Ücretleri Lira	Yekün Lira																
														Yekün	Oran	Yekün	Oran	Yekün	Oran	Yekün	Oran								
Trabzon	İkmalde	Yekün	2038	0	141	384	405	203	11966	111300	235713	140055	505875	3901															
															Dönemler	0	165	69	1634	17	147	219	52	2267	141	2038	405	203	11966
	Yekün	5840	4204	5029	280561	64	827	441	26542	471	1045	1365	91136																
														Dönemler	471	1045	1365	91136	64	827	441	26542	141	2038	405	203	11966		
																												İkmalde Kalınlar	141
	Geçenler	403	2374	1022	44624	3331	2754	3461	177459	3331	2754	3461	177459																
														İnşaat	3331	2754	3461	177459	3331	2754	3461	177459							
																							Maaşlar	3331	2754	3461	177459		
	Diğer	3331	2754	3461	177459																								
						Yekün	3331	2754	3461	177459																			
											Oran	3331	2754	3461	177459														
	Yekün	3331	2754	3461	177459																								
						Oran	3331	2754	3461	177459																			
											Yekün	3331	2754	3461	177459														
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754	3461	177459																				
										Yekün	3331	2754	3461	177459															
Oran	3331	2754	3461	177459																									
					Yekün	3331	2754	3461	177459																				
										Oran	3331	2754	3461	177459															
Yekün	3331	2754	3461	177459																									
					Oran	3331	2754																						

binaları hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Birinci tabloya bakıldığında, Trabzon'da 2 anaokulu bulunduğu görülmektedir. Sınıflar Filiz, Gonca, Gül şeklinde isimlendirilmiştir. Trabzon'da toplam 176 öğrenci bu okullarda eğitim görmektedir. Bir okulda yaklaşık 88 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. 3 yaş grubunda hiç öğrenci bulunmamaktadır. Trabzon'da çocukların 4 yaşından itibaren okula gönderildikleri anlaşılmaktadır. En fazla 6 yaşında öğrenci bulunmaktadır. Öğrenci velileri çoğunlukla tüccar, çiftçi ve esnaflardan oluşmaktadır. Servet sahibi aile sayısı oldukça azdır. Okula devam durumlarına bakıldığında, hastalıkların genel olarak basit hastalıklar olduğu görülmekte yalnızca 1 öğrencinin vefat sebebiyle okula devam etmediği anlaşılmaktadır. 4 öğretmen bu okullarda görev yapmaktadır. Öğretmenlerin kadın olduğu anlaşılmaktadır. 2 öğretmen kız öğretmen okulu mezunuyken 2 öğretmen ise farklı okullarda yetişerek mesleğe gelmiştir. Ülke genelinde 89 anaokulu bulunmakta ve 163 öğretmen görev yapmaktadır. 76 öğretmen kız öğretmen okulu mezunu iken 87 öğretmen, farklı okullarda yetişerek mesleğe gelmiştir. Ülke genelindeki anaokulunda eğitim alan öğrenci sayısı toplam 8655 olarak belirtilmiştir. Ülke genelindeki öğrenci sayısına bakıldığında öğretmen sayılarının özellikle küçük yaşlardaki öğrencilerle ilgilenme noktasında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. İkinci tabloya bakıldığında, Trabzon'da bulunan 2 anaokulu binasının taş ve tuğla gibi yapı malzemeleri kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. 2 binada 3 katlıdır ve 4 ayrı sınıf bulunmaktadır. Okul binalarının fiziki durumu yetersiz olarak belirtilmiştir. Trabzon'da görev yapan 4 anaokulu öğretmeni 25-40 yaş aralığındadır ve 601-1000 lira arasında maaş almaktadırlar. Toplam 4 temizlik görevlisi bulunmaktadır. Hademelere ayrılan bütçe aylık 1600 liradır. Bu durumda her temizlik görevlisi aylık 400 lira maaş almaktadır.

6. 23. Halk Dershaneleri Adedi İle Bunlara Müdavim Kız ve Erkek Talebe Miktarı

Tablo 3.115. Halk Dershaneleri Adedi İle Bunlara Müdavim Kız ve Erkek Talebe Miktarı (1925-1926 Trabzon)²¹⁰

Vilayetlerin İsimleri	Mevcut Dershane Adedi	Müdavim Talebe Mevcudu		Yekn
		Erkek	Kız	
Trabzon	18	520	0	520
Ankara	3	200	0	200
İstanbul	51	1198	52	1250
Yekn	280	11471	128	11594

Tablo 3.115, Őhirlere göre halk dershanelerinin dağılımlarını ve bu dershanelere devam eden ğrenci sayılarını göstermektedir. Trabzon'da 18 adet halk dershanesi bulunmaktadır. Dershaneye devam eden ğrenci sayısı 520'dir ve tamamı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Örgün eğitim kurumlarında dâhi kız ğrenci sayılarının, erkek öğrencilere göre dŐuk olduğu göz önünde bulundurulduğunda dershanelerin, kız öğrenciler tarafından henüz tercih edilmiyor olması olası bir durumdur. lke genelinde 128 kız ğrenci dershanelere gitmektedir. lke genelinde dershaneye devam eden kız ğrenci sayılarının neredeyse yarısı İstanbul'dadır. Ankara başkent ve büyükşehir statüsüne sahip olmasına rağmen Trabzon'a göre oldukça dŐuk dershaneye sahiptir. 3 dershane ve toplam 200 ğrenci mevcudu vardır. Her dershaneye yaklaşık 67 ğrenci devam etmektedir. Ankara, hem Trabzon hem de İstanbul'a göre dershanelerin ğrenci mevcudu açısından en kalabalık olduğu Şehir olmuştur.

²¹⁰ *İhsaiyat Mecmuası 1925-1926.* (1928). s. 271.

SONUÇ

Trabzon, 1461’de Fatih Sultan Mehmet’in gerçekleştirdiği sefer sonucunda Osmanlı topraklarına katılarak, hem stratejik hem de idari açıdan Osmanlı Devleti için önemli bir şehir haline gelmiştir. Yavuz Sultan Selim’in şehzadelik yıllarında sancakbeyliği yaptığı, Kanuni Sultan Süleyman’ın doğduğu bu şehir, özellikle Kanuni devrinde en parlak dönemini yaşamış ve eyalet statüsüne yükselmiştir. Osmanlı’nın 39 eyaletinden biri olan Trabzon, 1863 yılında vilayet yapısına kavuşarak, Trabzon, Lazistan, Canik ve Gümüşhane sancaklarından oluşan dört livadan meydana gelmiştir. Tarihsel süreçte önemli bir liman kenti olan Trabzon, deniz bağlantısı sayesinde ihracat, ithalat ve balıkçılık gibi faaliyetlerle ekonomik gelişimini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecine girmesiyle birlikte çeşitli yenileşme çabaları başlatılmışsa da, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında süregelen savaşlar bu girişimleri engellemiştir. Uzun savaş yıllarında okullar kapalı kalmış, öğretmenlerin maaşları ödenememiş, eğitim ciddi şekilde sekteye uğramıştır. Cumhuriyet’in ilanı öncesinde Trabzon’da halk, savaşların gölgesinde eğitimde büyük sıkıntılar yaşamış olsa da kısa sürede eğitimin önemini kavramış ve bu alanda çabalar ortaya koymuştur. Cumhuriyet’in ilan edildiği yıl nüfusun yalnızca %10’u, kadınların ise %3’ü okuma-yazma bilmekteydi. Öğretmenlerin büyük bölümü mesleki eğitimden yoksundu, eğitim içeriği geleneksel kalmış, okul binaları sıhhi açıdan yetersizdi. Bu tablo karşısında, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte eğitim, cehaleti ortadan kaldıracak en önemli araç olarak görülmüş, öğretmen yetiştirmek için yeni okullaşma faaliyetleri başlatılmış ve Heyet-i İlmiye toplantılarıyla eğitim hedefleri belirlenmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimdeki ikilik sona erdirilmiş, birlik sağlanmış ve Trabzon’da medreseler kapatılarak yerine yeni usule uygun okullar açılmaya başlanmıştır. Ancak öğretmen eksikliği ciddi bir sorun olarak devam etmiş, yetişmiş öğretmenler yüksek maaş veren büyük şehirleri tercih etmiştir.

1923–1924 yıllarında Trabzon merkez sancağında bulunan ilkokullar; Zeytinlik ilkokulu (Cudibey), Gazi Paşa ilkokulu, Boztepe ilkokulu, Numune-i Edep, Selim-i Evvel (İsmetpaşa) ve Reşadiye, Hatuniyye, İç Kale Kız İlkokullarıydı. Bu okullarda toplam 883 öğrenci (276 kız, 607 erkek) eğitim görmekteydi. Söz konusu sekiz okulda yalnızca 26 öğretmen görev yapmaktaydı. Ortaöğretim düzeyinde ise yalnızca tam devreli bir erkek lisesi ve bir erkek öğretmen okulu bulunurken, 1924’te açılan kız ortaokulu ve yüksek ticaret mektebi, özellikle kızların eğitime katılımı açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilmiştir.

Trabzon Sultanisi bu dönemde ilk mezunlarını vermiş ve Trabzon Lisesi adını almıştır. Trabzon Darülmualimini ise Muallim Mektebi adını almıştır. 1925'te açılan anaokulu ve mesleğe yönelik okullar, Cumhuriyet'in eğitime verdiği önemin yansımalarıdır.

1923-1924 İhsaiyat Mecmuası'na göre Trabzon'da tam devreli bir erkek lisesi bulunmaktadır. Erkekler için bir öğretmen okulu bulunmaktadır. Trabzon'da 48 ilkokul bulunmakta olup, bunların 41'i erkek ilkokulu, 7'si ise kız ilkokuludur. Okulların çoğu bir sınıflı yapıdan oluşmaktadır. Okul binalarında en çok tercih edilen yapı malzemeleri tuğla, taş ve ahşaptır. İlkokulda toplam 3.157 erkek ve 574 kız öğrenci eğitim görmektedir. Öğrencilerin başarı oranları genel olarak yüksektir. Bu okullarda 101 erkek öğretmen görev yapmakta ve öğretmen kadrosu ağırlıklı olarak geleneksel ve düşük eğitilmiş kaynaklardan oluşmaktadır. Kadro genellikle genç öğretmenlerden meydana gelmekte olup, deneyim açısından sınırlıdır. İlkokullarda toplam 23 hademe görev yapmakta ancak teknik hizmet konusunda tecrübeli hademe bulunmamaktadır. Trabzon'da bir kısmı ibtidai okul bulunmakta ve burada 148 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Henüz Trabzon'da yatılı okul bulunmamaktadır ve özel okul çeşitliliği yoktur. Bunun yanı sıra erkekler için 1 Darüleytam bulunmakta ve burada 104 erkek öğrenci eğitim almaktadır. İlkokul düzeyinden sonraki eğitim imkanları sınırlıdır. Trabzon'daki farklı eğitim kurumları sene içerisinde önemli bir gelişme göstermemiştir. Bu durum, eğitimin tek biçimli ve dar yapıda olduğunu göstermektedir. Ortaöğretim düzeyinde eğitim yetersizdir. Trabzon'da basılı yayın açısından üç adet yayın bulunmaktadır. Bunların tamamı edebi içeriklidir; farklı konularda yayın mevcut değildir. Bu durum, Trabzon'un basın ve yayın faaliyetleri açısından geri planda kaldığını göstermektedir. Anaokulu verisi ve kız öğretmen okulu hakkında veri mevcut olmadığından henüz Trabzon'da olmadığı anlaşılmaktadır.

1923-1924 ders yılında Trabzon vilayeti Canik, Gümüşhane ve Lazistan sancaklarından oluşmaktaydı. Canik Sancağına bakıldığında, bir tane tam devreli erkek lisesi bulunmakta ve 21 memur ile öğretmen görev yapmaktadır. Toplam 221 öğrenci eğitim görmektedir. İlkokullara bakıldığında, Canik'te 55 erkek ve 11 kız ilkokulu bulunmaktadır. Bu okulların çoğu bir sınıflı yapıya sahiptir. Öğretmen eksikliği nedeniyle kapalı okul sayısı 2'dir. Okulların önemli bir kısmı fiziki açıdan sıhhi değildir ve çoğu ahşap yapıdadır. Canik'te toplam 3.670 erkek ve 906 kız ilkokul öğrencisi eğitim görmektedir. Eğitimden ayrılan öğrenci sayısı 33'tür. Bu durum, eğitime devam konusunda sorunlar yaşandığını göstermektedir. Öğrencilerin ilkokul seviyesindeki başarı oranları genel olarak yüksektir. Kadro gereği 149 öğretmen bulunması gerekirken, görev yapan öğretmen sayısı 145'tir ve bunların yalnızca ikisi kadın öğretmendir.

Öğretmen kadrosunun bir kısmı darümuallimin mezunu iken, bir kısmı ilkokul mezunudur. Kadronun yapısı karışık olup, öğretmenler genel olarak genç yaşta ve kıdem açısından düşüktür. İlkokullarda, toplam 25 hademe görev yapmakta ve bunların yalnızca dördü kadınları oluşturmaktadır. Teknik hizmet konusunda yeterli eleman ise bulunmamaktadır. Canik Sancağında kız öğretmen okulu bulunmamaktadır. İki adet anaokulu mevcuttur ve bu okullarda 65 öğrenci eğitim görmektedir. Anaokullarında görevli öğretmenler darümuallimat mezunudur ve başka şehirlerde tamamladıkları eğitimler ile Trabzon'a atanmışlardır. Kadro genel olarak; genç, düşük kıdemli öğretmenlerden oluşmaktadır. Ortaöğretim henüz kurumsal bir düzeye ulaşmamıştır. Özel okul ve kısmi ibtidai bulunmamaktadır. Yatılı okul ve Darüleytamlarda toplam 321 erkek öğrenci eğitim almaktadır. Ortaokullarda yalnızca altı erkek öğretmen görev yapmaktadır. Canik'te dört adet yayın faaliyeti mevcuttur. Bu yayın faaliyetleri; edebi, iktisadi, ilmi ve siyasi içerikler sunmaktadır. Trabzon merkez sancağına kıyasla Canik'te yayın faaliyetleri daha gelişmiştir.

Gümüşhane Sancağına bakıldığında 34 ilkokul bulunmakta ve okulların çoğu bir sınıflı yapıyı oluşturmaktadır. Okulların yarısı fiziki açıdan yeterli değil ve dört okul, öğretmen eksikliği nedeniyle kapalıdır. Bu 34 okuldan 29'u erkek, 5'i kız ilkokuludur. Öğrenci sayısı açısından 1.041 erkek ve 85 kız öğrenci eğitim görmektedir. Sene içerisinde 7 kız ve 63 erkek öğrenci okulu bırakmıştır. İlkokul seviyesinde, Gümüşhane Sancağına başarı oranları yüksektir. Öğretmen sayısı toplam 39'dur ve bunların 34'ü erkek, 5'i kadındır. Kadro gereği olması gereken öğretmen sayısı 43'tür. Öğretmenlerden üçü darümuallimin mezunudur, geri kalan öğretmenler ehliyetname ile görev yapmaktadır. Meslekte en fazla genç öğretmen bulunmaktadır; yaşça büyük öğretmen sayısı da mevcuttur ancak tüm öğretmenler kıdem açısından düşüktür. Eksik kadro sene boyunca tamamlanmadan devam etmiştir. Okullarda toplam sekiz hademe görev yapmaktadır; bunların 3'ü erkek, 5'i kadındır. Teknik açıdan yeterli personel bulunmamaktadır. Ortaöğretim gelişme göstermemiştir ve yalnızca bir ortaokul bulunmaktadır; bu ortaokulda 113 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Kısmi ibtidai, özel okul, Darüleytam, anaokulu ve yatılı okul mevcut değildir.

Lazistan Sancağına ise 36 ilkokul bulunmaktadır. Bunların; 35'i erkek, biri kız okuludur. Sadece bir okul altı sınıftan oluşan tam teşekküllü okul niteliğindedir; diğer okullar bir sınıflıdır. Öğretmen eksikliği nedeniyle beş okul kapalıdır ve on okulun fiziki şartları yetersizdir. Lazistan Sancağına toplam 2.624 erkek ve 127 kız öğrenci eğitim almaktadır. Sene içerisinde 16 kız ve 212 erkek öğrenci okulu bırakmıştır. İlköğretim seviyesinde başarı oranı

yüksektir. İlkokullarda toplam 49 öğretmen görev yapmaktadır ve bunların tamamı erkektir. Kadro gereği olması gereken öğretmen sayısı 57'dir. Öğretmenlerin eğitim geçmişleri geleneksel ve düşüktür; çoğunluğu genç yaşta olmakla birlikte yaşı büyük öğretmenler de mevcuttur. 25 yıl üstü görevde olan öğretmen bulunmamakta ve çoğu düşük kıdemli öğretmenlerdir. Sene içerisinde iki öğretmen mesleğe başlamış, fakat ikisi kendi isteğiyle ayrılmıştır. İlkokullarda toplam dokuz erkek hademe görev yapmaktadır ve teknik eleman mevcut değildir. Ortaöğretim henüz gelişmemiştir; yalnızca bir ortaokul bulunmaktadır ve bu okulda 208 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Yabancı okul, özel okul veya kısmi ibtidai bulunmamaktadır. Yayın faaliyetleri gelişmemiştir. Yatılı okul ve Darüleytamda ise 749 kız ve 4.026 erkek öğrenci eğitim görmektedir.

1924-1925 senesinde ihşaiyat mecmuasına göre, Trabzon'da maarif idaresi bir müdür, bir katip memuru ve bir ilköğretim müfettişinden oluşmaktadır. Trabzon'da iki erkek ortaokulu bulunmakta ve bu okullarda 22 öğretmen görev yapmaktadır. Öğrenci sayısı toplam 88'dir. Yine aynı dönemde hem yatılı hem de gündüz eğitim veren bir erkek lisesi mevcuttur. Bu lisenin birinci devresinde 157, ikinci devresinde 45 öğrenci eğitim görmektedir. Ancak bu erkek lisesinin fiziki şartları yetersiz olup, yalnızca bir bahçesi bulunmaktadır. Öğrencilerin başarı oranı yarı yarıyadır. Lise seviyesinde bir yabancı okul bulunmakta ve Almanca, Fransızca ve İngilizce eğitim verilmektedir. Bu okulda dokuz memur ve 26 lise öğretmeni görev yapmaktadır; öğretmenlerden biri yardımcı öğretmen statüsündedir. Yabancı okulda toplam 202 öğrenci eğitim görmektedir. Trabzon'da bir kız ortaokulu ve meslek okulu bulunmaktadır. Bu okulun tali sınıflarında 20 öğrenci eğitim görmekte olup, okulda bir öğretmen görev yapmaktadır. İki vekil öğretmen bulunmaktadır. Trabzon erkek öğretmen okulunda ise 327 öğrenci eğitim almaktadır. Okulun idari kadrosunda 6 memur, 6 ilk muallim ve 16 tali muallim görev yapmakta olup, bunlardan ikisi vekildir. Aynı yıl Trabzon'da bir erkek öksüz yurdu bulunmakta ve burada 139 öğrenci eğitim görmektedir. Kız öksüz yurdu ve kız öğretmen okulu mevcut değildir. Erkek öksüz yurdunun idari kadrosu bir müdür, bir muavin, bir doktor ve üç diğer memurdan oluşmaktadır. Ayrıca yurdun 17 hademesi bulunmaktadır; bunlardan 13'ü basit işlerle ilgilenmekte, dört tanesi ise fen ve mesleki yeterliliğe sahiptir. Hademelerin yalnızca üçü kadındır. Trabzon'daki ilkokullara bakıldığında 67 erkek ve sekiz kız ilkokulu olduğu görülmektedir. Bu okullarda 4.713 erkek ve 653 kız öğrenci eğitim görmektedir. İlkokul binalarının çoğu ahşap yapıdadır; 33 okul bahçeli, 25'i ise bahçe için uygun alana sahiptir; diğer okulların bahçesi bulunmamaktadır. İlkokullarda başarı oranı genel olarak yüksektir. Beş sınıflı ilkokul sayısı 15 erkek ve 4 kız okuludur ve çoğu bir sınıflı yapıdadır.

1925-1926 senesi İhsaiyat Mecmuasına göre Trabzon'da maarif idaresi bir memur, bir kâtip memuru ve bir ilköğretim müfettişinden oluşmaktadır. Trabzon'da bir tane yatılı erkek lisesi bulunmaktadır. Bu lisenin idari kadrosu dokuz kişiden oluşmakta olup, okulda 26 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmenlerin çoğu Darülfünun mezunudur ve okul binası taş ve tuğladan yapılmıştır. Aynı yıl Trabzon'da bir kız ortaokulu bulunmaktadır. Kız okulunun idari kadrosu üç kişiden oluşmakta olup, okulda 12 öğretmen görev yapmaktadır. Okul binası taş ve tuğladan yapılmıştır ve okulda toplam 29 öğrenci eğitim almaktadır. Trabzon Darülmuallimini yedi kişilik idari kadroya sahiptir ve 21 öğretmen görev yapmaktadır. Üç kadro eksikliği bulunmakta olup, bunlardan biri idari personel, ikisi ise öğretmen açığıdır. Darülmuallimin binası taş ve tuğladan yapılmış olup, okulda 344 öğrenci eğitim görmektedir. Trabzon'da sene içerisinde bir şehir yatılı mektebi bulunduğu anlaşılmaktadır. Yatılı okulun idari kadrosu bir müdür, bir muavin, bir doktor ve üç memurdan oluşmaktadır. Okulda 17 hademe görev yapmakta olup, bunların yalnızca biri teknik bakımdan yeterli personeldir. Yatılı okulda toplam 137 öğrenci eğitim görmektedir. İlkokullara bakıldığında Trabzon'da toplam 94 okul bulunmaktadır. Bu okullarda 158 öğretmen görev yapmakta ve tecrübeli öğretmenler oldukları görülmektedir. İlkokullarda eğitim gören erkek öğrenci sayısı 5.416, kız öğrenci sayısı ise 6.085'dir. Trabzon'da iki anaokulu bulunmakta ve bu okullarda toplam 176 öğrenci eğitim almaktadır. Anaokulu binaları üç katlı ve dört sınıflı olup, dört öğretmen ve dört hademe görev yapmaktadır. Halk dershanesi sayısı ise 18'dir ve bu dersanelere 520 erkek öğrenci devam etmektedir.

1923-1926 yılları arasında Trabzon vilayeti ve bağlı sancaklarda eğitim durumu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında karşılaşılan zorlukları açıkça yansıtmaktadır. İstatistikler, eğitim sisteminin hem nicelik hem de nitelik açısından çeşitli eksikliklerle mücadele ettiğini göstermektedir. Trabzon merkez ve sancaklarındaki ilkokul, ortaokul, darülmuallim ve lise düzeyindeki okulların sayısı ve öğrenci kadroları incelendiğinde, öğretmen yetersizliği, düşük eğitim geçmişi ve genç kadronun deneyimsizliği temel sorunlar arasında yer almaktadır.

1923-1926 yılları arasında Trabzon merkezde eğitim alanında önemli bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Trabzon, Atatürk'ün önderliğinde, muasır medeniyetler seviyesinde, eğitilmiş, çağdaş ve milli değerlere bağlı bir toplum oluşturma hedefi doğrultusunda halkın çabalarının yoğun olduğu bir şehir olmuştur. Ancak, uzun savaşlar, yoksulluk ve yetersiz imkanların yanı sıra şehrin coğrafi yapısı da eğitim faaliyetlerine engel teşkil etmiştir; Trabzon'un engebeli ve yüksek arazi yapısı, özellikle köy ve kırsal alanlardaki öğrencilerin

okul hizmetlerine erişimini zorlaştırmıştır. İlköğretimde 1923-1926 yılları arasında okul ve öğrenci sayısında belirgin bir artış görülmüş, kız öğrencilerin oranında iyileşme sağlanmıştır; buna karşın cinsiyet eşitsizliği hâlâ devam etmiştir. En büyük gelişmeler ortaöğretim kademesinde gözlemlenmiştir. İstanbul dışındaki ilk rüştiye ve Trabzon İdadisi gibi önemli okulların şehre kazandırılması, yeni usule uygun ibtidailerin açılması ve mesleğe yönelik okullara önem verilmesi, bu dönemde eğitimdeki ilerlemenin somut göstergeleri olmuştur. Buna karşın, üç yıllık süreçte eğitimde temel eksiklikler devam etmiştir. Öğretmen yetersizliği, iyi yetişmiş öğretmen bulmanın güçlüğü ve mevcut öğretmenlerin daha yüksek maaş sunan şehirleri tercih etmesi, eğitimdeki eşitsizlikleri artırmıştır. Öğretmenlerin çoğunun düşük eğitim geçmişine sahip olması ve kadın öğretmenlerin sayıca çok az olması, eğitim kalitesini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca okul binalarının fiziki yetersizlikleri, araç-gereç eksiklikleri, ortaöğretim kurumlarının sınırlı olması ve kırsal kesimde eğitim imkanlarının daha da zayıf olması, Trabzon'da eğitimdeki yapısal sorunları ortaya koymaktadır.

Çalışma sırasında karşılaşılan zorluklar, özellikle istatistiki verilerdeki çelişkiler, okulların açılış tarihlerine dair eksik bilgiler ve bazı okulların öğrenci ve öğretmen kadrosuna ilişkin belirsizliklerdir. Bu eksiklikler, ihaiyat mecmuası verilerinin titiz şekilde analiz edilmesi sonucunda Trabzon'daki eğitim durumu olabildiğince doğru şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1923–1924 eğitim-öğretim yılına ait veriler Trabzon vilayetinin dört sancaklı yapısı göz önünde bulundurularak sunulmuştur. Ancak 1924–1925 ve 1925–1926 yıllarında Canik Samsun'a, Lazistan Rize'ye bağlandığından ve Gümüşhane'nin tek başına bir şehir olarak Trabzon'dan ayrılması sebebiyle bu yıllara ait veriler yalnızca Trabzon'u kapsamaktadır. Bu idari değişiklik, yıllar arasındaki verilerin farklılık göstermesinin ve sancaklara ait istatistiklerin sonraki yıllarda ayrıştırılarak raporlanmasının temel nedenidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon halkı, Atatürk'ün önderliğinde modern ve milli bir eğitim sistemi kurma yönünde büyük çabalar göstermiştir. İlk rüştiye ve idadi gibi kurumların kazandırılması, ibtidailer ve mesleki okulların açılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması ve modern eğitim kurumlarının çoğaltılması bu sürecin somut adımlarıdır. Çalışma, dönemin eğitim yapısının bütün yönleriyle ortaya konulmasını sağlamış; ileride yapılacak araştırmalar için veri kaynağı oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E.** (2018). *Tarihten Günüme Sıbyan Mektepleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Akgün, S. & Uluğtekin, M.** (1989). Misak-ı Maarif, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(3), 285-333.
- Akkutay, Ü.** (1984). *Enderun Mektebi*. Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Aksoy, V.** (2024). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Trabzon'da Eğitim*. Serander Yayınları.
- Akyüz, Y.** (2014). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2014*. Pegem Akademi.
- Arı, A.** (2002). Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 181-192.
- Aslan, B.** (2010). Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu, *Atatürk Dergisi*, 3(2), 59-79.
- Atay, F. R.** (2004). *ankaya*. Pozitif Yayınları.
- Aydın, A.** (2015). *Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun İlanının Arifesinde Medrese-Mektep Bağlamında Din Eğitimi Tartışmaları (1920-1924)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Baltacı, C.** (2002). "Medrese", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 11, 830-874.
- Bayrakdar, M.** (1994). "Dâvûd-i Kayserî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, 33-35
- Berkes, N.** (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Beydilli, K.** (2020). "Mühendishâne-i Bahrî-î Hümayûn", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31, 513-514.
- Bilgin, N.** (2020). Osmanlı Devleti'nde Harbiye, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 133-154.
- Bilgin, T.** (2012). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*. (Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bilim, C. Y.** (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Anadolu Üniversitesi.
- Binbaşioğlu, C.** (2014). *Başlangıçtan Günüme Türk Eğitim Tarihi*. Anı Yayıncılık.
- Bozkurt, B.** (2020). Cumhuriyet Türkiye'sinin Eğitim Sisteminin İnşası Sürecinde Heyet-i İlmiye Toplantıları, *Belgi Dergisi*, 2(19), 1748-1765.
- Bozkurt, N.** (2003). "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, 323-327.

- Büyükdüvenci, S.** (2019). Atatürk'ün Eğitim Felsefesi, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 17(1), 463-474.
- Cihan, A.** (2007). *Osmanlı'da Eğitim*. 3 F Yayınevi.
- Çoban, M.** (2012). Osmanlı Çöküş Sürecinde Modernleşme ve Eğitime Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(94), 94-136.
- Dávid, G.** (1992). "BARON de TOTT, François", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, 83-84.
- Demirel, F.** (2012). II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretimler: Sultâniler, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 339-358.
- Demirel, R.** (2009). *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Atatürk Dönemi Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Devellioğlu, F.** (1970). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası.
- Doğan, İ.** (2012). *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*. Nobel Yayınları.
- Duman, F.** (2015). *Osmanlı'da Tıp Eğitimi ve Mekteb-i Tıbbiye*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Eren, N.** (1994). *Türk Milli Eğitiminde Yabancı Okullar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğlu, B. & Özgen, M.** (2010). Osmanlı İmparatorluğunun Modernleşme Sürecinde Askeri Eğitim ve "Kuleli Kışlası", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (9), 99-118.
- Ertürk, S.** (1972). *Eğitimde Program Geliştirme*. Yelkentepe Yayınları.
- Eser, G.** (2005). *Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Eyice, S.** (1992). "BERNARD, Karl Ambros", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, 520-521.
- Furat, A. Z.** (2016). Fetih Sonrasında Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenışı: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları.
- Ö. M. Alper ve M. Arıcı (Ed.)**. *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*. Klasik Yayınları, İstanbul.
- Geçikli, R. M & Koçak, D.** (2022). TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(68), 111-119.

- Goloğlu, M.** (1975). *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Kalite Matbaası.
- Gökçe, E.** (2022). 1199/1784 Tarihli Bir Belgeye Göre Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn'da Eğitim Araç Gereçleri ve Diğer Eşyalar (Temmuz 2022), *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi* 2, 1-18.
- Göksel, B.** (1985). Atatürk'ün Eğitim Hakkında Görüşleri ve Misak-ı Maarif. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3), 921-958.
- Gül, O. K.** (2018). Maarif Kongresi, Heyet-i İlmiyeler ve Uluslararası Ortaöğretim Öğretmenleri Kongresi Üzerine Bir Değerlendirme, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 509-523.
- Gündoğdu, R.** (2019). Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'da Okutulan Bir Ders Kitabı, *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi*, 1(1), 33-41.
- Gündüz, M.** (2020). *Türk Eğitim Tarihi: Kronolojik ve Tematik*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Güneş, M. & Güneş, H.** (2003). *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*. Anı Yayıncılık.
- Güven, İ.** (2022). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Akademi.
- Güzel, A.** (1987). İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dinî Tedrisât. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(4), 337-356.
- Halaçoğlu, A.** (2018). "Humbaracı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, 349-350.
- Hali, S. & Rencüzoğulları, S.** (2017). İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 6(17), 425-437.
- Hızlı, M.** (2008). Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 85-106.
- İhsaiyat Mecmuası 1339-1340.* (1341). s. 64-67. Devlet Matbaası.
- İhsaiyat Mecmuası 1340-1341 1924-1925.* (1927). Maarif Vekaleti.
- İhsaiyat Mecmuası 1925-1926 Ders Senesi.* (1928). Devlet Matbaası.
- İhsanoğlu, E.** (1989 Ağustos). Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Başhocası İşhak Efendi. Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Değerlendirme Denemesi, *Belleten* 53(207-208), 735-768.
- İpşirli, M.** (2003). "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, 227-250.

- Kaçar, M.** (1994). *Osmanlı Devleti'nde Mühendishanelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Kapalıgöz, M.** (2024). *S. Maarif Vekâleti 1339-1340 (1924-1925) Ders Yılı İhsaiyat Mecmûası Transkripsiyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman.
- Kapluhan, E.** (2014). 1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 123-134.
- Karaalp, V.** (2023). *Maarif Vekâleti 1924-1925 Dersi Senesi İhsaiyat Mecmuası Transkripsiyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman.
- Kaya, V. H., Bahçeci, Z. & Kaya, E.** (2016). Atatürk'ün Eğitime Bakışı Üzerine Bir Çalışma, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 297-303.
- Kesik, M.** (2020). Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi, *Tarih Dergisi*, 71(1), 115-144.
- Kılıç, B.** (2024). *Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dan II. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Batılılaşma Dönemi Eğitimi ve Yeni Eğitim Kurumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçer, H. A.** (1987). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*. Uzman Yayınları.
- Koçu, R. E.** (2015). *Yeniçeriler*, Doğan Kitap.
- Kodaman, B.** (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu.
- Köse, M. Z.** (2019). "Mekteb-i Osmânî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, 241-242.
- Kuşçi, A.** (2021). Millî Mücadele Dönemi Türk Eğitim Tarihi (1920–1923), *Kafdağı* 6(2), 147-164.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler*. MEB Yayınları.
- Mutçalı, S.** (1995). *Arapça- Türkçe Sözlük*. Dağarcık Yayınları.
- Okur, M.** (2010). Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(1), 199-217.

- Öz, A.** (2014). Heyet-i İlmiye toplantıları ve Millî Eğitim Şûralarında din eğitimi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(29), 129-156.
- Özcan, A.** (1997). “Harbiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 16, 115-119.
- Özcan, A.** (2018). “Humbaracı Ahmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, 351-353.
- Öztürk, C.** (2000). “İdadi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 21, 464-466.
- Öztürk, H.** (2009). *Mekteb-İ Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Resmi Ceride** (1926). *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*, s. 338, no. 789.
- Sakaoğlu, N.** (1993). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N.** (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar*. Alfa Yayınları.
- Savaş, G.** (2023). Osmanlı Devleti’nde Askerî Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19. Yüzyıl), *Harp Tarihi Dergisi*, (7), 99-140.
- Şalgam, M., Bucak, M. & Bucak K.** (2023). Selçuklular Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (19), 349-369.
- Şanal, M. & Alaca, E.** (2023). *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya’dan Günümüze*. Pegem Akademi.
- Taştekin, O.** (2019). 18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(3), 1143-1166.
- Tekindağ, M. C. Ş.** (1979). “Trabzon”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 12/1, 455-477.
- Tiryaki, T.** (2008). 14 Mart Tıp Bayramı, *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 2(3), 0-0.
- Türkçe Sözlük.** (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkoğlu, Ö.** (2023). Darülfünun’dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı’da İlk Üniversitenin Tarihçesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 1745-1767.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yalçın, E. S. & Koca, S.** (2007). *Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya Geçişi*. Berikan Yayınevi.
- Yamaner, Ş.** (1999). *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Yasin, Y. (2014). 8-13. Yüzyıllarda Uygurlarda Eğitim, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (4), 151-159.

Yıldırım, M. A. (2010). *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, A. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sivil ve Türkçe Tıp Eğitimine Geçiş, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 70(3), 127-133.

Yücel, M. S. (2018). Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*.

Zabun, E. (2021). Mustafa Necati ve Eğitim Felsefesi, *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 322-330.